

Kovács Máté Könyvtár Hajdúsoboszlón — — — — —	53
DANKÓ IMRE: Bevezető a Sárrét néprajzi kutatásához — —	54—59
Megemlékezések, tudományos konferenciák, tanácskozások — —	59
Kegyelettel emlékezünk meg halottainkról... — — — — —	59
UJVÁRY ZOLTÁN: Nemesek az alsószuhai templomban — —	60—61
Kiállítások környezetünkben — — — — —	61
Még néhány kiállításról — — — — —	61

MÚZEUMI KURÍR

J
Ö
N
S
A

1
8
7
2

MÚZEUMI KURÍR

Józsai szám

37.

Címlapképünk az 1872-ben önálló községgé szerveződött Józsa címerét
ábrázolja

(IV. kötet 7. szám)

MÚZEUMI KURÍR

ISSN 0133-9257

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Köre körlevele

Megjelenik évente három számban

Tíz szám alkot egy kötetet, a köteteken belül a számozás folyamatos

Minden kötethez, azaz tizedik számhoz magyar és angol nyelvű tartalom-
jegyzék, valamint mutatók járulnak

Szerkesztő: Dankó Imre

Szerkesztőség: 4001 Debrecen. Pf.: 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

The Museum Curier

Bulletin of the Friendly Society of the Museum Organisation

in Hajdú-Bihar County (Hungary)

The Bulletin is published three times annually

One volume is composed of ten numbers; within each volume numbering
is continuousA table of contents and indexes in English and Hungarian are attached to
each volume (i. e., every tenth number)

Editorial office: 4001 Debrecen, P. O. B. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

Debrecen, 1981

JÓZSA TÖRTÉNETE A FÖLDRAJZI NEVEK TÜKRÉBEN

LEVAI BÉLA

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Közleményeinek 12. kiadványaként tíz évvel ezelőtt jelent meg az első tanulmánykötet — *Józsa nagyközség 100 éve, 1872—1972* (szerkesztette: Szűcs Erno) —, amely összefoglalta közse-
günk múltját. Ez a második kiadvány — *Józsa története a földrajzi nevek
tükrében* — a célját és a terjedelmét tekintve is eltér az elsőtől. Nem rész-
letes történeti leírást nyújt az olvasóknak — bár az időrendi áttekintés
megkönnyítésére egy rövid fejezetben felvázoltuk a legfontosabb esemé-
nyeket —, hanem a józsi helynevek eredetével, kialakulásuk körülményei-
vel, a hozzájuk fűződő hagyományokkal és a legfontosabb adatokkal ismer-
teti meg őket.

Ez a kis kötet a józsi és a Józsa környéki földrajzi nevek ábécérend-
be szedett gyűjteménye. Az itt leírt helynevek kisebbik részét, az igazán ré-
gieket ma már nem használják a faluban, nem is igen ismerik, csak a régi
feljegyzésekben, okiratokban találjuk meg őket. Régen ritkábban és keve-
sebbet írtak az emberek, mint ma, de az egykori iratok, oklevelek sem
mind maradtak meg napjainkig. Gyakorta az emberi hanyagság követke-
zésében kallódtak el, más részüket a történelem viharában, a háborúkban sem-
misült meg. Sajnos, a csak bennük található földrajzi nevek is nyomtalanul
elveszték örökre.

Sok helynév már csak az egészen idős emberek emlékezetében él. Ha
ma sem jegyezzük le őket, holnap ismét újabb és újabb színelőzők halvá-
nyulnak el közse-
günk történetében. Kár volna, ha az utánunk jövő nemze-
dek nem tudnák, hogy a régi józsiak olyan kifejező, szépen hangzó
helyneveket használtak, mint *Arany kapu, Klastrom-part, Krajcáros kapu,
Ördögész, Bondor-hat, Bogaras, Pántlika-föld, Nyüzött-erdő, Töviskes-ha-
tár, Keresztúti-átj, Csukás-sarok, Nagy-part, Papok földje, Templom utca,
Temető-nyíladék, Zöld-kaszáló* stb. Olyan elnevezéseket, amelyek motívál-
tak, természetesebbek voltak, nem olyan sorozatban gyártott, fantáziátlan hely-
nevek, amilyenek az utóbbi évtizedekben sajnálatos módon országzszer-
terjedtek. Petőfi Sándor, Arany János, Batthyány Lajos nevét és emlékét
nem sivar faluszéli utak kopott névtábláin kell megörökíteni.

De ha a névadók csak híres emberekről tudnak utcákat és tereket el-
nevezni, miért nem olyanokról nevezik el őket, akik maguk is itt éltek, itt
tevékenykedtek közöttünk? Miért nem viseli például Felsőjózsan egyetlen
utca sem Gönczy Pál nevét, a nagyszerű reformer pedagógusét, aki a múlt
század közepén a szomszédos zeleméri Karap-tanyán igazgatta Magyar-
ország első árvanevelő és gyámintézetét? Vagy miért nincs utca elnevezve
Bagdás Jánosról, aki 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején az elsőjózsi
kommunista mozgalom bátor szervezője és lelkes irányítója volt?

Nem lehetne Józsan Zeleméri utca, Újvárosi utca, Hosszudmácsi utca
vagy Bodai utca is? Vagy Telek utca, amely Telek útként csaknem félszer
éven át létezett!

Felelős kiadó: Dr. Dankó Imre
Készült 1600 példányban — Engedélyszám: III KUL 97 HA 1977.
82.5936.66-21 Alföldi Nyomda, Debrecen
Felelős vezető: Benkő István

Kik és miért változtatták a régi Unoka utca nevét Clara Zetkin utcára, a Járványkórház utcáét pedig Béke utcára? Az utóbbi volt az egyetlen utcánév Józsan, amely tanúsíthatja volna, hogy valamikor kórház is működött a faluban. Az olvasó nyilvánvalóan tudja, hogy mindig volt névadási szokás, divat. Ez a divat azonban igen káros lehet, különösen akkor, amikor a múltat, a kialakult hagyományokat semmisíti meg.

Figyelmezzünk az a kis könyv arra, hogy ami régi, ami a múltunkat őrzi, azt mindenáron óvni, védenünk kell. Nem szabad önkényesen megváltoztatni élő helyneveinket sem. Új neveket ott adjunk, ahol új utcák, új tereket alakítunk ki, és régi helyneveket már keresve sem találunk. Mert az új nevek csak akkor érnek valamit, ha mellettük ott találjuk a múltunkat idéző régieket is.

Bevezetés

Mint a nyelvi jelenségek általában, a földrajzi nevek is változnak. Nemzedékek váltják egymást, új betelepülők érkeznek, háborúk, természeti csapások pusztítják, és az emberi munka is állandóan alakítja a környezetet (vö. Kálmán Béla, A nevek világa. Budapest, 1969. 174), a helynevek azonban rendszerint tovább élnek. Nagyfokú hajlékonyságukat és életerejükét bizonyítja, hogy többségük az átalakuló környezet újabb és újabb objektumait, részleteit képes jelölni, és egy adott terület határain belül viszonylag szabadon mozoghat, vándorolhat.

Talán a véletlen játéka, hogy a józsi és a környékbeli helynevek az elmúlt ezer év során nemcsak változtak és vándoroltak, hanem az írásos emlékek adatait elemző és rendezező kutatók is elég gyakran tévesen azonosították őket. Igaz, hogy csak néhány négyzetkilométernyi területről van szó, a de e terület helyneveinek vándoroltatási közege Felső-Szabolcs Nagyváradi, illetve egészen Kolozsvárig terjedt. A zürzavart az is fokozta, hogy a Debrecenről északnyugatra fekvő település (Szentgyörgy, 14. századi nevein Kismacs, Egyházasmacs, Egyházasszentgyörgy, ma Józsa) két történelmi vármegye (Bihar és Szabolcs) és két egyházmegye (a nagyváradi és az egri püspökség) egymást keresztező határain előbb négy részre szakítva, majd a rohamosan növekvő és terjeszkedő Debrecen és Hajdúböszörmény közé ékelődve vészelte át a történelem viharait. Mint az ilyen vitátott jogállású területek esetében lenni szokott — a kutatók öröme —, a peres okiratok tucatjai maradtak ránk a legrégebb koroktól kezdve.

A Macsra vonatkozó első okleveles említést hagyományosan és valószínűleg tévesen az 1219. évre keltez a Várad Regestrum 11-es számú perirata alapján: „Castrens Dubukaj de villa Mochy” — „1219-ben dobokai vérmépek Macsról vándorolták Teleguen fia Cumpordinust” — idézi Györfly György a periratot (Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza I. Budapest, 1968. 670), de Kiss Lajos is ugyanezeket az adatokat közli a szótárában (Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest, 1978. 392): „Macs, település Debrecen központi belterületétől nyugatra” (1219/1550: Mochy: VárReg. 11).” Zoltai Lajos muzeológus, aki részletesen feldolgozta Macs múltját (Macs — hajdan Hosszúmacs — története és temploma. Jelenlét Debrecen város múzeumának 1912-ik évi működéséről...), figyelmeztet rá, hogy a „Várad Regestrum által (1203—1235 között) ismertet említett Mochy, Mochii nevű falu nehezen, sőt nem is azonosítható a Debrecenel szomszédos Macsral”.

Figyelemre méltó, hogy az idézett 11-es számú periratban tanúként szerepel egy *Adrianus* nevű személy Szili faluból (de villa Scil) a Kalathai nemzetségből, akinek a neve a 124., a 153. és a 154. oklevélben is előfordul.

Az utóbbiból az is kiderül, hogy *Silu* ~ *Salu* (máskor Scil, Sili, Scilu) falu *Adrianus* családjának állandó lakhelye lehetett, mivel *Adrianus* nővére a férje halála után is Sziliben kívánt lakni: „tamen in villa Salu ei placeret habitare”, ezért talán *Mochy* falut is Szilihez közelebb kell keresnünk.

A *Doboka*, *Kalota* és *Szili* nevek messze vezetnek bennünket Debrecen vidékéről, az Erdőháton is túlra, Kalotaszeg környékére. Körösöz szomszéd-ságában meg is találjuk *Kalota* és *Szilitelek* falvakat (Györfly, i. m., térképemlékelt: Bihar vármegye a XIV. század elejéig), majd Kolozsvártól északra *Doboka* várát is. Nem kell sokáig kutatnunk a térképen, hogy *Dobokától* délkeletre *Mócs* (ma románul *Mociu*) falura is rábukkanjunk. Joggal gyanítható, hogy a dobokai várnépek 1219-ben ebben a Mócs nevű faluban és nem a vártól kétszáz kilométerre fekvő Debrecen melletti Macs (Hosszúmacs) faluban éltek.

A Szentgyörgyre vonatkozó útbaigazítást azonban a Várad Regestrumban találjuk, 1234-ből. Igaz ugyan, hogy ebben a (132-es számú) oklevélben Szentgyörgy falu neve nem fordul elő, de templomának és prédiómanak (pusztájának, majorságának) neve alapján azonosítható: „ecclesia S. Georgij... de pređio Iouse” = Józsa prédius és Szent György egyháza.

A Tócs patak mentén hosszan elnyúló falut már 1234 előtt kettéosztották. Az északi és talán Régebben meglehetősen, de a területét tekintve kisebb részt, ahol *Szent György temploma* állt, *Józsa* és az oklevelekben hamarosan felbukkanó *Mihályfalva* prédiómmal együtt a Gutkeled nemzetségből származott *Várdai* család szabolcsi uradalomhoz csatolták, a nagyobbik (déli) rész pedig továbbra is Bihar megyéhez tartozott. Ez utóbbi település (Nagymacs vagy Hosszúmacs) a fatárjárás után átmenetileg *Alpra* kunjainak a szálláshelye volt. A 14. század elején mindkét falut *Macsnak* hívták, de néhány évtized múlva a templomos falu már *Kismacs*, majd *Egyházasmacs* és *Egyházasszentgyörgy*, végül ismét *Szentgyörgy* néven szerepel az oklevelekben. 1323: „Macs, amelyben Szent György vértanú kőtemploma áll”; 1335: „Egyházasmacs, ahol Szent György vértanú tiszteletére emelt kőtemplom áll”; 1379: „Kismacs, másik nevén Egyházasszentgyörgy”; 1389: „Szentgyörgy”. A fenti adatok alapján nyomon követhető, hogyan következett be rövid fél évszázad alatt öt fokozatban a névváltás.

A bihari területen fekvő települést megkülönböztetésül Nagymacsnak, később Hosszúmacsnak nevezték: 1322: „Nagymacs”; 1415: „Szent Mihály egyháza Hosszúmacs faluban”. A 13. század végén a falunak már saját temploma és papja volt. Érdekes periratok sorozata maradt ránk a 15. század elejéről. A Tócs patak ugyanis ezt a falut is kettéválasztotta — a nyugati településrész itt is az egri püspökséghez, a keleti pedig a nagyváradihoz tartozott. A püspökségek buzgóan igyekeztek bejelenteni az adott mindkét falurészről, hallani sem akartak arról, hogy a falu másik fele az adóval együtt kicsúszson a markukból.

Szentgyörgy az 1450-es évek elején mezőváros lett, országos vásáraitól szólnak az okiratok. Az 1452—54-es évekbeli az adófizetők nevét is ismerjük. A jobbágynévek nyelvészeti elemzését már elvégezték (Mező Andráss: A Várdai-birtokok jobbágynévei a XV. század közepén. Kisvárd, 1970.) Sajnos, Szentgyörgyvel kapcsolatban itt is alapos félreértés történt. A földesúri lajstromok közül a kutatók csak az 1453. évi (308-as számú jegyzék) elemzete, ahol a nyomtatott szövegben elírás volt: „Szentgyörgy” nevet (így olvasható az 1452-es és az 1454-es összeírásokban) *Sentainnnek* írták. Ezt a „Szentgyörgy” nevet aztán Mező András a felső-szabolcsi Győröske faluval azonosította. Egy később megjelent munkában (Mező András—Német Péter: Szabolcs-Szatmár megye történelmi-etimológiai helységnévtára; Nyír-

egyháza, 1972), amikor a régi okleveleket idézik a *Győröcske* című szócikkben, egyetlen adatot sem hoznak fel a „szent” jelzővel, mert ilyen a győröcskei oklevelekben nem is lehetett. A bevezetőben ennek ellenére megjegyzik: „Győröcske esetében a népi névfejlődés választotta le a Szentjelzőt” (l. m. 12—13). Amint a fenti tények mutatják, e megállapítás nem tartható. Itt a Debrecen melletti Szentgyörgy mezővárosról van szó. Egyéb-ként az előbbi félreértésből következett az is, hogy a Szentgyörggyel határos Monostor falut sem sikerült megtalálni a Felső-Tisza vidéken.

Egy másik, számunkra egyáltalán nem elhanyagolható következmény, hogy az 1452-es, az 1453-as és az 1454-es lajstromok összevetése után a szentgyörgyi adófizetők számát 26-ról 50-re kell emelni, ami a lakosság hozzávetőleges lélekszámát is megkétszerezi, azaz nem 130 körül lehetett, hanem a 350-et is meghaladhatta. A korabeli viszonyokat figyelembe véve egy mezőváros lakosságának bizonyára el kellett érnie ezt a lélekszámot.

A *Iouse* (Józsa) név is megjárta a maga kálváriáját. Az 1234. évi adat alapján Kandra Kabos történész századunk elején még Nagyvárad közelében kereste: „de predio Iouse. A szöveg észrevehetően Várad közelében mozog, ezért Ewys = Ősi-nek, Egyház-as-Ősinek véleményezzük” (A Várad Regestrum, Budapest, 1898). A Józsa helynév az 1700-as évekig oklevelekben többször nem is fordult elő. A település pusztulását valószínűleg a tatárjárás okozta. Pedig ez az elnevezés egy olyan kis településnek a neve, amely már közvetlenül a honfoglalás után kialakult. Mesterházy Károly bizonyos sírleleteket és az alsójózsai Kiskert 686-os számú települést *Iouse* prédiummal hozza kapcsolatba (Régészeti adatok Hajdú-Bihar megye területének IX—XIII. századi településtörténetéhez. A Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen, 1974. 225). A Józsa név mint a József becéző változata) keresztény eredetű — amelynek alapján több kutató Józsa falu keletkezését csak a kereszténység felvétele utáni időkre teszi — éppen ezért megkérdőjelezi: „Felvetődik a kérdés, hogyan neveztek korábban az ilyen településeket, amikor ezek 10. századi alapítása biztos: pl. ... Józsa?” Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a települést eredetileg is Józsnak hívták, de a Józsa név nem a keresztény eredetű József név becéző változata, hanem az ömágyar jó (folyó, ér patak) szó -sa kicsinyítőképzős alakja. A település ugyanis egy erdei irtványon, egy olyan földhátan alakult ki, amelyet egy két ágból összerakódó erdő, a Tóóc bal parti mellékvize vett körül. Ennek a vízfolyásnak a neve *Jósa*, azaz a Tóócnál is kisebb ér.

A Gutkeled nemzetségből származott Várdaiak és a Zeleméri család a 14—15. század fordulóján sokáig pereskedtek egy *Mihálytaka* nevű ősi birtok miatt is: 1416: „Mihallaka et Zenthgewrgh vocate, in comitatu de Zabocho existentes”. A periratok tanúsága szerint a település Szentgyörgy, Zelemér és Monostor falvak között (a mai Alsójózsa területén) fekkent, feltehetően a későbbi Nagy-Szentgyörgy major (Hartstein-uradalom központja) helyén, a már említett földhát északi kiemelkedésén, a Telek-halmon. A lapos homokdombra települt kis falura ma már csak az oklevelekben szereplő Telek út (ma Nagy út, Mező Imre utca) név utal.

A 16. század végére a törökök és a krími tatárok valamennyi fent bemutatott települést feldúlták, lakóik sorsa ismeretlen. „Feltűnő, hogy néhány olyan község, amelynek határa ma Debrecenhez tartozik, egyetlen fűvel sem gvarapította városunk lakosságát. Ezek lakói vagy másfelé szedtek el a népirtó esztendőkből, vagy lefűltek, rabságba hurcoltattak. ... Macs (Hosszmacs) 1608 előtt, úgy látszik, már teljesen elpusztult!” — írta Zoltai Lajos (Vidékiek beköltözése Debrecenbe 1546—1640 között. Debrecen, 1902. 32).

A falvak elnéptelenedése után adatok híján közel kétszáz éven át nehezen tudjuk nyomon követni a környék történetét. A tulajdonosok zálogba

adással próbálták hasznosítani a pusztabirtokokot, ahol a bérlők, elsősorban debreceniek, nagyarányú állattartással foglalkoztak. Az első kéziratok térképek, amelyek 1794-ből maradtak ránk — a pusztai eszárdaikat (Rózsás, Lebu) nem számítva —, lényegében lakatlanoknak ábrázolják a környéket, bár adataink vannak rá, hogy debreceni gazdák 1723-tól emeltek itt tanya-szerű szállásokat, (1742. május 20. „Böszörmény város tanácsának levele Debrecen tanácsához, melyben írja, hogy miután a Szentgyörgyi birtok Debrecenről már visszaváltatott, s neki forma szerint is átfaladtatott, azon debreceni polgárok, kik az említett birtokról még épületeiket vagy ahhoz tartozó vagyonait el nem szállították, szállítsák el, hogy ők is aztán mások sérelme nélkül intézhessék dolgaikat.”) De egy kétség is kialakulóban volt, a mai település magva, ugyanazon a helyen, ahol 900 évvel korábban a honfoglalás is letelepedtek. És a neve is a régi, de már nem latinul írták, hanem magyarul: nem *praedium Iouse*, hanem *Józsakert*.

A Hajdú-Bihar megyei Levéltár 1970-ben értékes gyűjteményt adott ki *Hajdú-Bihari kéziratok térképek* címmel. Ebben a gyűjteményben mindazokat a földrajzi neveket megtaláljuk, amelyek a régi hajdú-bihari kéziratok térképekre bejelölték. A másolás öröge itt is megtréfálta a kötet összeállítót: a józsa-szentgyörgyi földrajzi nevek közül néhányat alaposan elírtak. Így lett a *Nagy Rákóczi-erdőből Nagykákáni erdő*, a *Dinnyés-hegy*-ből (egy korábbi másolás során előbb az értelmetlen *Drages-hegy*), majd az újabb másolás eredményeként az ismét érthető *Drága-hegy*), a *Lebu* *csárdából* pusztá, és a régi Szentgyörgy falu helyét mutató *Faluhely* szóból a kissé szokatlan hangzású *Fala hely*.

Érdekes, hogy a Tóóc patakok az 1794. évi térképek *Földvár fok* néven említik, az ér forrásvidékén állt hajdani fölővárra utalva. (Ez nem azonos a zeleméri Csónka toronnyal!) A pataknak ma — lévén az egyetlen folyóvíz a környéken — *Folyó* a neve, bár a Tóóc név is régóta ismert. Az ősi Szentgyörgyegyháza helyét pedig Klastrom-part néven ismerjük. A *Szentgyörgy* név szóösszetételekben éj tovább: *Nagy-szentgyörgy*, *Kis-szentgyörgy*, *Felső-szentgyörgy-pusztá*, *Szentgyörgyi-erdő*, *Szentgyörgy utca* stb. Az a terület, amely az 1400-as évektől kezdve a múlt század elejéig Szentgyörgy néven volt ismert — és Józsa csak egy része volt —, ma hivatalosan Józsa, amelynek Szentgyörgy egy része. Kismacs és Nagy-macs települések is újjászületében vannak, mint Debrecen kiülő területei, de jó néhány kilométerrel nyugatabbra a hajdani Kismacs (Józsa) és Hosszmacs falvakból, ott, ahol az Árpád-korban még semmiféle település sem volt.

Az 1770-es években a Telek út (ma Mező Imre utca) két oldalán kialakult az első szőlőskertek: a Monostor felőli oldalon a Vénkert (három utcája a Telek útra merőleges), a Tóóc felőli oldalon pedig a Kiskert (két utcája párhuzamosan halad a Telek úttal). A telepek debreceni származású igazolják a dülök eredeti elnevezése: a Debrecenhez közelebb eső vénkert Iskola utca általánosan használt neve *Alsó dűlő*, a Rákóczi utcáé *Középűt*, a legtavolabbi Szentgyörgy utcáé pedig *Felső dűlő* volt. (Hasonló jelenség figyelhető meg a felsőjózsai Ördögreszben is: a városhoz közel eső Kossuth utca még ma is *Első utca*, a távoli Pásti utca pedig *Hátso utca* néven ismert.)

A kerteket védőkerítéssel, *gyepűvel* vették körül: a fűaljon a kertek alján) mély árkok ástak, a földet a kert belseje felé hányták, ahol így magas töltés keletkezett. A töltést hosszú, triancthos, Készér szárnvalt levele, rendesen ágas, fényes sötét színű ágtyövisre és igen nagy, lapos, csavarodó hüvelytermése van. Sorfának és elsőövénynek ültetik. Magyar nevei: krisztustövis és lepényfa. Józsan ezeket az elnevezéseket nem használják.

az utóbbit nem is ismerik.) Metszés után a szőlővenyigét és a gallyakat, ősszel pedig a kukoricaszárat (tengericsutkát) is a sövénykerítés belső oldalán halmozták fel. Ezt a gyeput minden tavasszal megújították, a betemetődött árkokat újraásták. (Vénerkert jegyzőkönyv: „Az 1838-dik Esztendőben gyeput kertüléskor a Betsületes Kertség” határozatot fogadott el, „hogy ennek utána minden Betsületes Gazda megrakja a maga gyeputjét Szent György napjára, különben aki elhalasztja, minden ember megbüntetik egy Forinttal és 30 Krajtzárral.”)

A kertekbe kétszárnyú deszkakapukon lehetett bejutni. Még nem világos, hogy Alsójózsán miért csak az északi (a Szentgyörgyi felőli) és a keleti (a monostori) határon voltak kapuk. A Debrecen felőli oldalon egyetlen kapuevet sem sikerült felderíteni. (Felsőjózsán viszont a déli határon is voltak.)

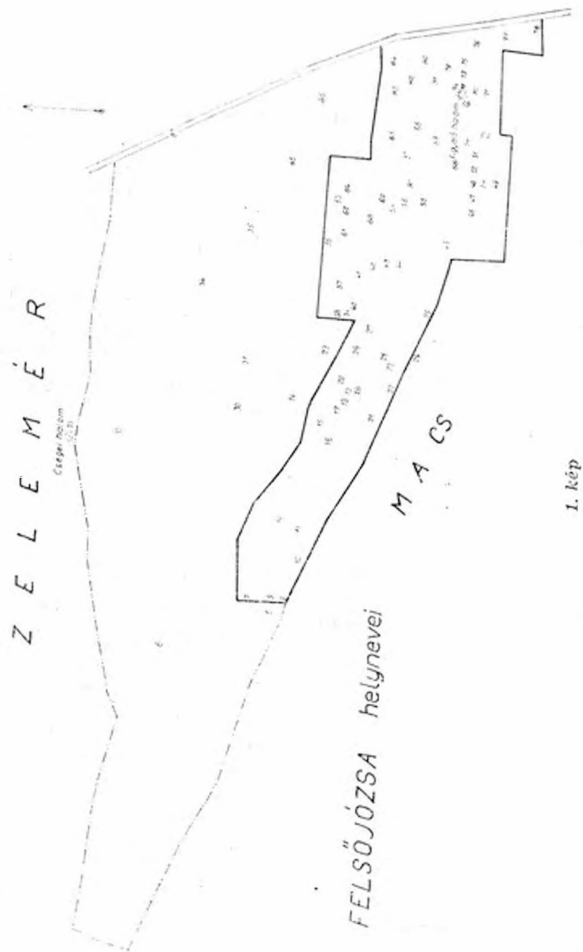
A kertek életét a mindenkori kerttanács irányította, amelynek élén a kertgazda állt. Ő írta a kertség jegyzőkönyvét is. A Vénerkert „protokollumát” 1832-től az 1870-es évekig vezették. A rend fenntartása a tizedesek és a kertcsöszök feladata volt. Az utóbbiaknak minden kertségben külön lakóházat és kertet biztosítottak. A szőlőgazdák a csösznek adott fizeték (lásd Csöszházak). A csöszök vigyáztak a kapuk éjszakai zárva tartására is. Ha valaki a kaput nyitva felejtette, a kerttanács szigorú pénzbírsággal büntette (lásd *Krajczáros kapu*).

A kerttanács mint testület elsősorban a hivatalos dolgokat, például az adásvételi szerződések megfogalmazását és hitelesítését végezte: „Alább írt adom tudokra a kiknek illik, hogy a Szentgyörgyi Jósán a Vén Kertben az Tekirletes Elek Lászlóné asszonyság látusán az meg Boldogult Sánta János Edes Atyám 3 az az három nyilas Szöleje az többi testvérek és atyafiak meg Egyezésével én Rám maratt ú. m. Sánta Gáborra és Által is vettem örök áron az Betű szerént 800 az az Nyolcz Száz Váltó Forintokon. Minden hozzá tartozó Edényekkel együtt. Anno 1845-dik Esztendő, Szeptember 19-dik napján. Kert Gazda: Szabó Sándor, En előttem: Arany János.”

A kerttanács olyan ügyekkel is foglalkozott, amelyek nem tartoztak közvetlenül a termelés körébe. 1832-ben például feljegyezték, hogy „a Betsületes Kertség megbüntette Iványi Andrászt a rüt káromkodásért 5 Forinttal”. Egy évvel később: „1833-dik, 18. Szeptember. Megbüntette a Betsületes Kertség Kerekes Jánost, hogy a dülütat elszorította, más okér, hogy G. Jánosné megkisebbitte, mivel az ajtót ki nem nyitotta, harmatzoz, hogy a Nagy János leányát behitta a palytájába és az ajtót bezárta, és a leányt ugyan tsak tsokolgatta.” E „három hibáért” 18 váltóforintot kellett fizetnie.

Különösen szigorú büntetést kaptak azok, akik a kertség közösségi normái, az összetartás hagyományos szelleme ellen vétettek. Az 1848-as márciusi forradalom híre háromnapos késéssel érkezett Józsaára. A forradalmi szellemnek megfelelően azonnal gyűlést tartottak, és új vezetőt választottak. De nem feledkeztek meg azokról sem, akik erről a fontos eseményről távol maradtak: „Az 1848-dik Esztendő Mártius 18-dik napján az gyűlésbe akik nem voltak, ezek az emberek” megbüntették. „Gulyás József 30 Forint, Balogh János 30 Forint, Szendrei István 30 Forint.”

A kertség lakóinak összetartozását, fejlett közösségi életét mutatja az alábbi feljegyzés: „1836-dik Esztendőben Június 1. napján a Radits György pajtája meg égett szerentsétlenségből a szőlőhöz való edényeivel egygyütt 's ezen kár meg vizsgálására gyűlés tartott, de semmi bizonyos nem világosodott ki. A' Betsületes Kertség azt határozta, hogy ki ki jó szívűségéből ezen szerentsétlennek kára kipótására a mit elszánt adakozzon. Melyet meg is tselkedtek a Jó Szívűek. Tudni illik ezek a Betsületes emberek Borsi Imre, Nyíri Mihály, Balogh István, Szakál Péter, Molnár Bálint, Boda

Jánosné, Nagy István, Iványi András, Burai Mihály, Vértési Mihály." Aligha ezekre a „jósziúk”-re vonatkozott Szabolcs megye törvényhatóságának néhány évvel korábbi végzése, „mely szerint a Józsa Szentgyörgyi kertekben tartózkodó egyének” — egy másik megfogalmazása szerint: „a Józsa Szentgyörgyön tekerő rossz emberek” — „onnan kiutasíthatni rendeltetnek”.

„Mindent nagy volt itt a szorgalom, az összetartás” — emlékeznek az idős józsaik. A falu jelmondatát — „Összetartásban az erő!” — az 1920-as években az alsójózsa műkedvelő fiatalok még a harangokba is belevéselték. Hadd hirdessék este-eggel, hogy a józsaik nem egyszerűen községben, hanem közösségben élnek. „A lakosság erkölcsi ellen kifogást emelni nem lehet” — írta egy debreceni diák a szakdolgozatában 1936-ban. „Alig van törvénytelen gyermek. E tekintetben a szomszédos nagyvárosnak sokkal kisebb a romboló hatása, mint várnánk... Az erkölcsi élet másik fokmérője, még a kisebb büntettek is igen ritkák.”

Az utóbbi negyedszázadban a hajdani szellérfalú alaposan megváltozott. A szőlőskerti pajták és a nádtetés házikók helyén kemény munka árán szebbnél szebb lakóházak, emeletes épületek nőttek ki a földből. A régi sövénykerítések helyén drága kovacsoltvas kerítések vannak, sok udvarban autó diszeleg. Kár, hogy megváltoztak az emberek is. Már kevésbé tördnek egymással mint régen, alig vannak közös vállalkozásai, közös örömeik. Az utcán a fiatalok kőszőnének nélkül mennek el az ismerős öregek mellett. „Úgy élünk, mint a városiak!” — dicsekszenek. Nem együtt, hanem csak egymás mellett. Az utóbbi években elnémultak a harangok is. Már nem hirdetik az összetartást, csak akkor szólnak, ha valakit utolsó útjára kísérnek az emberek.

ROVIDÍTÉSEK, JELEK

elav. éő ritk. tört.	= elavuló, történetivé váló helynév = éő, gyakran használt helynév = éő, de ritkán használt helynév = történelmi, rendszerint csak írásos dokumentumokban található, nehezen lokalizálható helynév = vitatott eredetű vagy feltételezett helynév
† Hataléírás, 1879 Mit.	= Hajdú-Bihar megyei Levéltár iratai V. 27/nn. 1. k. = múzeumi levéltár, Hajdúsági Múzeum, Hajdúböszörmény
Prot.	= Protocollon Oppldi Hajdonialis Racz Böszörményi, valamint Protocollon Oppldi Hajdonialis Böszörményi. (Különböző jegyzőkönyvek a Hajdúböszörményi levéltárban a megfelelő betű- és számljézzel.)
Térkép, 1794.	= 1. Latin nyelvű. Sárvári János: Pars Praedii Szent György. Másolat: Szalaky Gábor, 1805. 2. Magyar nyelvű. Sárvári János: A Kisvárdai uradalomhoz tartozó Szentgyörgy pusztának mappája. (Másolat: Liszkay Sámuel, 1827.)
Térkép, 1882.	= Alsójózsa térképe, 1882. okt. 18. Hajdú-Bihar megyei Levéltár, VI. 127/nn. 4. cs.
Vlt. Hb.	= Városi Levéltár, Hajdúböszörmény

Az egyes szócikkekben a címszó után szögletes zárójelben található az a szám, amely a földrajzi név helyét a térképen jelöli. A könnyebb tájékozódás céljából a számoszós nyugatról kelet felé haladva történt. A Józsa környéki helyneveket külön fejezetben gyűjtöttük össze, ahol a szám előtt a szám jelel, hogy nem józsa, hanem „külső”, a józsaik határon kívüli eső” helynévvel van dolgunk.

A nyelvészeti használhatóság szempontjából az egyes helynevek hol? kérdésére felelő határozóragos alakját fonetikus leírásban közöljük. Az őü, őü és éi betűkapcsolatok kettős hangzókat (pl. a jó, két és ződ szavakban: jóü, két és ződ, az a és e betűk pedig az r, l és j előtt megnyúló a és e hangokat jelölik (pl. alsó, felső; asóü, fesóü). Az egyes szócikkekben az utalás a zárójelbe tett *alsó* szóval és az azt követő, dőlt betűvel szedett újabb helynévvel történik: pl. Alsó (lásd Alsójózsa).

JÓZSA ÉS SZENTGYÖRGY TÖRTÉNETÉNEK RÖVID IDŐRENDI ATTEKINTÉSE A HONFOGLALASTÓL AZ UNALÓ KÖZSÉGGE ALAKULÁSIG

- 896 Honfoglalás. A Kárpát-medencébe érkező magyarok egy csoportja megalapította azon az észak-déli irányú, lapos földhatán (a mai Ady Endre, Kiskert, Fel-szabadulás és Bathányi utca környékén), amelyet a Tóó egyik mellékvizének két ága fogott közre. Honfoglalás kori leleteket a Clara Zetkin utcában és a Klastrom-parton is találtak.
- 900-as évek. A mai alsójózsai emeletes iskolától délre és keletre már egyszerű lakóházak álltak. A település léte részletesleg bizonyított, de az, hogy már akkor Józsa-nak hívták volna, csak feltételezések.
- 1000–1036. I. (Szent) István kora. Ebből az időből származó temető sírjait tarták fel századunk első felében a mai Ady Endre utca déli részén, a dombhatáron.
- 1038–1041 és 1044–1048. Péter király kora. Magyarországra költöznek a germán eredetű Gut és Keled; a Báthory, a Zeleméri, a Várdai és más híres családok ősei.
- 1200-as évek. Feltehetően e században épült fel a környék védőszentjéről, Szent György vértanúról elnevezett kőtemplom a Tóó melletti Klastrom-parton. A templom körül idővel jelentős település alakult ki.
- 1206–1207 között Macs egy nádor neve, aki az adott időben mint bihari főispán (comes) is szerepelt. A Debrecenről északnyugatra fekvő Macs pusztá feltehetően az ő birtoka volt, és talán a nevét is róla kapta.
- 1219 Józsaától délre, a Tóó patak partján állt Macs (Nagymacs, majd Hosszmacs) falva. Ebben az időben — egyes történészek szerint — dobokai vármegye lakták. Tempomat Szent Mihály arkangyalról neveztek el (lásd Kócs-laponyag). Kismacs (későbbi nevén Szentgyörgy, ma Józsa) és Hosszmacs Arpád-kori határa hozzávetőlegesen azonos Józsa mai déli határával. Az Arpád-korban Hosszmacs Bihar megyéhez és a nagyváradi püspökséghez tartozott, Kismacs (azaz Szentgyörgy) pedig Szabolcs megyében fektett, és az erdő püspökséghez tartozott. A mai Józsa Debrecen felőli határa tehát megcsehatár. A Tóó patak pedig az egyházmegyéket határa volt.
- 1300-as évek eleje. Szentgyörgy falu (Zelemér, Pallag, Monostor, Cégény és Szentdemeter falvakhoz hasonlóan) a Gútelked nemzetiségűek tulajdona.
- 1324 A Várdai Regestrumban először említi a Józsa és a Szentgyörgy nevet. Az alsójózsai Kiskert 686-os számú település valószínűleg a Regestrumban említett Józsa prédiával azonosítható. (Lásd Kiskert.) Ezek birtokosa Kozma.
- 1341–1342 A tatárjárás során Józsa prédium teljesen elpusztult, és fél ezer évig nem is települt újra.
- 1341 IV. (Kun) László király adománylevele Moeh (a Józsaától délre fekvő Hosszmacs) falut a hozzá tartozó váróldékkal együtt a kun Alpra fiaitól hűlenségük miatt elveszi, és Rofojn ispánnak, Debrecen egyik részirtokosának adományozza. Ezzel vette kezdetét a Debreceni család, majd Debrecen város terjedése az észak felé.
- 1304 H. vagy Kis Kozma és érdektársai visszaparrik az idegen kézbe került „ős birtokot”, Szentgyörgy.
- 1322 Várdai Aladár fia Pelbardus és Várdai László fia János nemesek elzálogosították Szentgyörgy falut Debreceni Dózsa nádornak. „Ha egy évben belül nem váltják vissza, 80 márkáért a nádoré lesz.”
- 1323 A nagyváradi konvent bizonyítja, hogy Várdai Pelbardus és Várdai János a Dózsa nádornak elzálogosított birtokot (Macost, amelyben Szent György vértanú kőtemploma áll) a kitűzött határra nem váltották vissza. Jogilag tehát Szentgyörgy a Debreceni családé lett.
- 1335 A Várdaiak lemondanak Egyházmacs (Szentgyörgy) nevű falujukról 50 márkáért Dózsa nádor falainak javára.
- 1336 A felek megegyeznek a várdai káptalan előtt, Monostor földesura (Apaj fia István) azonban a Dózsaék egyházmacsi beiktatása ellen tiltakozik. Apaj erdeje ma Apafa.)
- 1332–1336 A pápai tized-levélek a várdai egyházmegye falvai között említi Hosszmacs falut. A papjának neve János, 10 garas tizedet fizet, ami szerény közepes jövedelmre vall.
- 1340 Várdai János kiskorú fia, Miklós, tiltakozik az ellen, hogy Szentgyörgy a Debreceniek tulajdonába kerüljön. Apját és nagybátyját tiltja attól, hogy „ős birtokát, Egyházmacsot” eladják.
- 1342–1382 I. (Nagy) Lajos király kora. A század közepén épült fel a Tóó forrásvidékére a zeleméri család temploma. A csúcsos építészeti stílus vidéki alkottási közé tartozik. A falu lakóinak száma 500–800-ra tehető.
- 1367 Várdai Miklós és Debreceni István (Dózsa nádor unokája) peres ügyét a nádor elhalasztja.
- 1379 Macs falut, másképpen Kismacs vagy Egyházmacs falut először nevezik Egyházszentgyörgy (Eghazaszentgyörgyh) néven.
- 1380 A Várdai és a Debreceni család per tovább tart. A nádor határnapot tűz ki az oklevelek bemutatására, de sorozatosan elhalasztja az ítéletet. Szentgyörgy falu részben a Várdaiak tulajdonában maradt.

- A kertet vagy az utcát valamely módosabb telektulajdonosról nevezték el.
Alsójózsán: nincs.
Felsőjózsán: *Ördöggrész, Pásti utca, Elekrész, Elek utca, Rózsarész, Rózsautca.*
- Az elnevezés a kert vagy az utca fekvésére utal.
Alsójózsán: *Középső dűlő, Felső dűlő, Csúcs, Kétkert köz.*
Felsőjózsán: *Első utca, Középső utca, Hátsó utca.*
- Az elnevezés a talaj minőségére, a művelési jelleg megváltozására vonatkozik.
Alsójózsán: *Homok utca, Tuskóskert.*
Felsőjózsán: nincs.
- Neveztek el utcát és kertet valamely jellegzetes épületéről is.
Alsójózsán: *Iskola utca, Cserepes utca, Templom utca, Hatház utca, Rózsastelep, Járványkórház utca.* (Újabb elnevezés: *Szarazmalom utca.*)
Felsőjózsán: *Csillagos.*
- A faluból kivezető utat arról a településről nevezik el, amerre vezet, vagy amelyhez közel esik. Ilyen az Alsó- és Felsőjózsá ma határát jelző *Böszörményi* (korábban *Debreceni*) út.
Alsójózsán: *Monostori utca, Kis Debreceni út, Telek út és Szentgyörgy utca.*
Felsőjózsán: nincs.

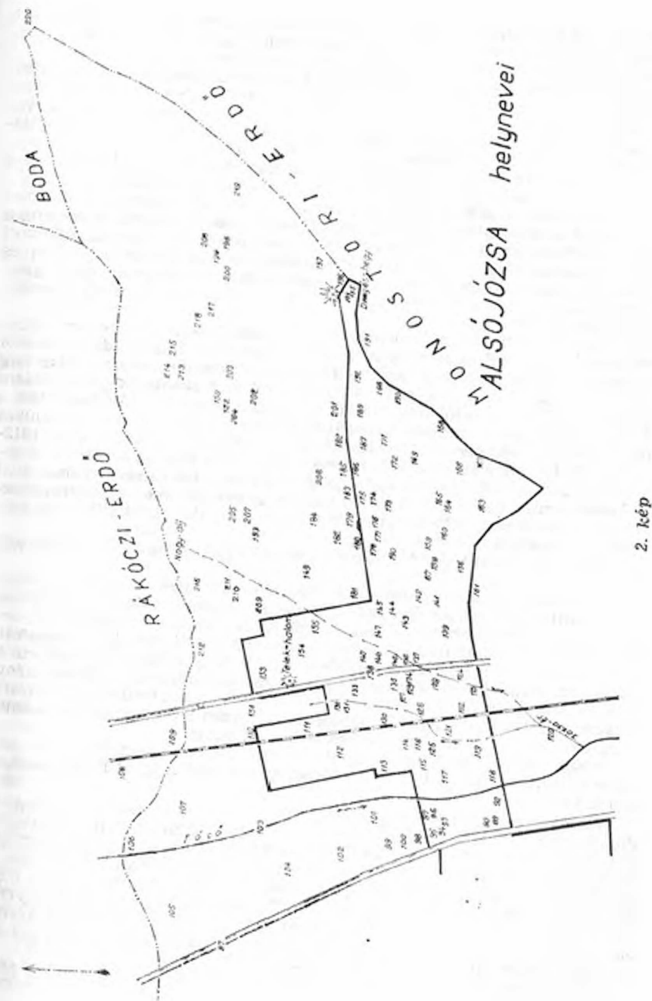
A mesterséges névadás valószínűleg a millennium lázában, a múlt század utolsó éveiben kezdődött el Józsán, amikor a község három templomát is építették. A mesterséges utcanévek jellemzői, hogy nem közösségi eredetűek, hanem általában egy hivatalnok a maga önkényéből vagy felsőbb utasításra adja a nevet. Az ilyen elnevezés tudatos, az elnevező egyéneve tulajdonnevet akar adni. A név rendszerint semmiféle kapcsolatban sincs a tájjal.

Igy kaptak nevet községünk legfontosabb utcái: Alsójózsán a *Rákóczi*, Felsőjózsán pedig a *Kossuth*, a *Deák* és a *Hunyadi* utca. A két világháború között hasonló ötlet alapján született a *Horthy Miklós* utca neve is, ez azonban nem élte túl a háborút.

A földosztás, ill. a Hadházy- és Tóth-telep Józsához történt csatolása után — az ötvenes években — több tucat új utcanév került fel a névtáblákra. Tipikus példája a szemantikus, ötletszegény névadásnak: szinte valamennyi utcát — indokolatlanul — olyan személyekről nevezték el, akiket a községhez semmiféle szál sem fűz (*Fürst Sándor, Clara Zetkin, Arany János, Csokonai, Szondi, Móricz Zsigmond, Vasvári Pál, Klapka György, Weselényi Miklós, Bokányi Dezső* stb.) „Sajnos, ez az utcanévtípus túlonúl elburjánzott, és szinte kiszorítással fenyegeti valamennyi többi névtípust” (Kálmán Béla, i. m. 169).

Józsá nagyközség Tanácsának Végrehajtó Bizottsága — a községnek Debrecen várossal történő egyesítése kapcsán — 1981. nov. 9-i ülésén 47 utcanévet változtatott meg, és három utcának adott új nevet. Ezeket a régi utcanévek után (rendszerint zárójelben vagy „javasolt új név” magyarázattal) találja meg az olvasó.

Ady Endre utca [123] (élő, Ady Endre utcán). Az alsójózsázi Kiskert nyugati utcája a vasút és a Kiskert utca között. Az ötvenes évek elején itt épült az emeletes iskola. Az iskolától délre és északkeletre a honfoglalás után — egy patak két ága közötti földhátan — település volt (lásd *Józsá és Józsá prédiüm*), amelynek temetője helyén ma lakóházak állnak. A több mint ezeréves sírokra épített házak falai gyakran megrepedeznek. Az 1880-as

években csak az utca nyugati oldalán voltak épületek, ott is mindössze hat. Ezek közül ma már csak Szabó Márton alapított háza van meg. 1882: „Kiskerti második dűlő”. Javasolt új név: *Jászakert utca*.

Agyaggödör (elav., Agyaggödörbe). A második világháború előtt Alsó-józsán a Szentgyörgy utcában [144] a háború után az Arany János utcában [146], Felsőjózsán pedig a Vasvári Pál utcában [39] volt nagy agyagbánya. Ezeket a tanács 1966-ban lezáratta, és újat nyitott a Szakszió út déli oldalán, a Tócs patak és a Böszörményi út között [104].

Agyagos [212] (ritk., Agyagoszba). A Rákóczi-alj déli részének neve Alsójózsá és a Rákóczi-erdő határán. Régen vízállásos terület volt.

Alkoltmány utca [119] (élő, Alkoltmány uccán). A vasúttal párhuzamosan halad az Unokakerttől délre. Az 1970-es években kezdték beépíteni, a nevét is akkor kapta. 1974-ben az utca északi felében a régészeti újkori telep nyomait tárták fel. Gávai kultúrához tartozó csontvázas sírok és szarmata telepnyomok is voltak a Rózsás-domb déli felében. Késő avar vagy kora Árpád-kori köznépi temető sírját is feltárták. (Javasolt utcánév: *Hegy utca*.)

Állomás [126] (élő, Állomásnál). Vasúti megállóhely a debreceni—tisza-löki vasútvonal keleti oldalán a 12. kilométernél, a Felszabadulás utcától délre. Az 1884-ben átadott vasútvonal józsi szakaszán csaknem húsz évig nem volt állomás, az emberek a falutól távol levő szentgyörgyi állomásra jártak. Alsójózsá vezetői 1893-ban a „két Józst összekötő dűlőúton” (ma a Felszabadulás utca) ideiglenes megállóhelyt kértek a MÁV-tól, de az öhajukat elutasították. 1909-ben megismételték a kérésüket. A vasútállomás 1912-ben épült fel, nagy szerepe volt benne Karla Ödön lelkes újabb kérelmezésének. Az elavult, század eleji épület helyén a hatvanas években újat építettek, ennek padlózata és falai azonban az elmúlt években megpredezték: a tervezők nem vették figyelembe, hogy az épület alatti töltés egy hajdani patakmederben van.

Alsó (élő, *Asóun*). Az Alsójózsá (lásd ott) szó általánosan használt változata.

Alsójózsá (élő, Alsóujózsán). A község keleti, alacsony fekvő része, tengerszint feletti magassága 128—132 méter. Eredeti határai: a felsőjózsai határ utca, az Ördöggrész és a Csillagos déli határárka, a szentgyörgyi határárok (ma a Felszabadulás, az Arany János és a Hatház utca), a Monostori-erdő és a debreceni Bellegelő. 1869-ben másfél négyzetkilométer területű és 789 lakosa volt. Alsó- és Felsőjózsá egyesítése óta általában a Böszörményi úttól keletre eső területet nevezik Alsójózsának, ahol a terület alacsonyabb fekvése miatt tavasszal gyakoribbak a talaj menti fagyok, mint Felsőjózsán. Néhány nappal hamarabb beköszönt az ősz is.

Angyal lejáró [78] (élő, Angyal lejáróútnál). Bekötő út a Vass utca déli része és a Böszörményi út között. Nevét az ott lakó Angyal Bálint tanácsgrófról kapta.

Arany János utca [148] (élő, Arañ János uccán). A Mező Imre utcából (Telek út) nyílik, a volt Szentgyörgy-pusztá déli határán. Félutca: nyugati felén csak az északi oldalon, az agyaggödörtől keletre pedig csak a déli oldalon vannak lakóházak. A Krajcáros kaputól keletre Hatház utca néven folytatódik. A Csokonai utcáig 1966 óta járdája van. A Nagysárgást, az utca déli részén levő agyagbányát, amelynek falából (Dudás István és Szabó Gábor háza előtt, az egykori ér partján) több népvándorlás kori sírlelet került elő, a hetvenes évek közepe óta fokozatosan feltöltik. 1882: 891-es számú „határút”. Javasolt új név: *Kiserdő utca*.

Arany kapu [167] elav., Arañ kapunál). A Tuskó kert kijárata a Mo-

nostori-erdő felé a Fürst Sándor utca keleti végén. Arany Sándorról neveztek el, akinek a háza az 1880-as években a kapu melletti telken épült fel.

Bajza József utca [64] (élő, Bajza József uccán). A felsőjózsai Oncsa-telep keleti szélén van, a Ságvári Endre és a Klapka György utacát köti össze. 1957-ben kapott villanyt, a községi tanács 1969-ben csatornázta a vízállásos területet.

Bak kapu vagy **Bak lejáró** [41] (élő, Bak kapunál, Bak lejáróútnál). Kijárát a Hunyadi utcából az Oncsa-telep felé. Bak Sándorról neveztek el, aki a múlt század végén Ároktőről költözött Józsára, és a kapu melletti telken épített házat.

Balogh-tisztás [199] (elav., Balok tisztás). Erdei tisztás a Nagy-part és a Szilas között. Az erdész Balogh családról kapta a nevét.

Barakonyi utca [53] (élő Barakonyi uccán). Az ötvenes években meg Dragota dűlőnek neveztek (lásd *Kovács-halom*). A felsőjózsai Hadházy-telep keleti szélén húzódik, a Silye Gábor utcából nyílik. 1966-ban kapott járdát.

Battyány Lajos utca [133] (élő, Battyán uccán). A Petőfi utcával párhuzamosan halad, a Felszabadulás utca keleti felén nyílik. Nevét az ötvenes években kapta. Az utca közepén lapos földhát látható: régen temető volt ezen a helyen, ahonnan több értékes sírlelet került elő. Sajnos, a lakosság valamennyit megsemmisítette. A temető kora ismeretlen. Javasolt utcánév: *Oktober 6-a utca*.

Béke utca [159] (élő, Béike uccán). A Krajcáros kaputól vezet az alsójózsai régi temető bejáratáig. Az ötvenes évek végéig Járványkórház utcának nevezték, mivel a század elején a mai óvoda épületében járványkórházat rendeztek fel. 1882: 887-es számú dűlőt „a Vénkert és a Tuskóskert között”, 1335 négyzetgölg területű. Javasolt név: *Alsójózsai utca*.

Bocskai István utca [52] (élő, Bocskaji uccán). A felsőjózsai Silye Gábor utcából nyílik, a Hadházy-telep utcája. (*Sereg utca*.)

Bodzás [216] (élő, Bodzászba). A Szentgyörgyi-erdő északnyugati és a Rákóczi-erdő délkeleti része. A növényzetéről kapta a nevét. (Lásd *Nagy-alj*.)

Bodzás-határ (tört.). A szentgyörgyi—zeleméri határ részen említik 1790-ben: „Két száz nyolcvan az Éren túl a Bodzás határ a Laposban” (Vlt. Hb). Ma ismeretlen.

Bogaras [105] (élő, Bogaraszba). Szántóföld a böszörményi országút, a Tócs, a Szakszió út és a zeleméri határárok között. A hagyomány szerint a század elején a „sok fekete bogár kietta a dohánypalántákat”, akkor kapta a nevét.

Bokányi Dezső utca [47] (élő, Bokányi Dezső uccán). Összekötő utca a felsőjózsai Hadházy-telepen a Silye Gábor utca és a Nyáry Pál utca között. 1966-ban kapott járdát. (*Barátság utca*.)

Bondor-hát [14] (élő, Bondorháton). Felsőjózsá nyugati része, a Rózsá utca vége. A nevét onnan kapta, hogy az északi szelek telente hatalmas csomókba görgették össze a falu határán, a „gerágyán” a kissentgyörgyi földkekről az ördögsekeret. A mezei iringót (Eryngium campestre) gömböszereűen ágas, tuskés ernyős kóró: gyöktörzset számarköhögés ellen és vizelet-hajtának használják. Egész nyáron át virágzó gromnyó, amelyet zöld korában hívnak bondornak, amikor pedig megszárad, ördögsekeret a neve. A múltban kementek fűtöttek vele.

Böszörményi út 1. [87] (élő, Böszörményi úton). A Debrecen Miskolc-ecel összekötő 35-ös országút józsi szakasza. Évszázadok óta fontos közlekedési és kereskedelmi út. Korábban Debrecen Tokajjal és Kassával kötöt-

te össze. 1927-ben a Rózsás csárdával szemben, az országot nyugati oldalán, kútásás közben egy rézkori edényt találtak (kb. az időszámítás előtti 3. évezredből). Az út a középkorban Szentgyörgy falu (majd mezőváros) főutcája volt. Az 1450-es 1460-as években országos vásárok színtere. Hajdúböszörményben Debreceni út néven ismerik, Debrecenben viszont Böszörményi út. 1332: „Juxta quadam publicam viam.” 1415: „stratam publicam de possessione Bezemer ad oppidum Debrechen dirigentem” (Szentgyörgyi–zeleméri határjárás. Zichy-okmánytár VI., 382). 1723: „Sóvágo István úr vett egy nyílás földet a Zeleméren a Debreceni út mellett” (Prot. A. 561.). Az 1794-es latin nyelvű térképen is „Via Debretzeniensis”, a magyar nyelvű térképen pedig „Debreceni út”. Egy korabeli vázlaton azonban „Böszörményi út” néven jelölik. Az 1700-as években az út józsa–szentgyörgyi szakaszán három csárda épült (lásd Rózsás csárda, Csillagos csárda vagy Vai csapszék és Lebuj csárda vagy Szentgyörgyi csapszék). 1968-ban vízvezeték-kapott, később megépült a sétány. A közvilágítást az új temetőig korszerűsítették. Ezen az úton több fontos középület volt az elmúlt évtizedekben: a mozi („Nemzeti mozgó”), a termelőszövetkezeti iroda, a cipész ktsz, a malom, a daráló és a cukrászda. Most itt van a községi könyvtár, a rendőrsz, a virágüzlet és Molnár András boltja. 1981-ben átadták az új ABC-áruházat. (Szentgyörgyfalvi út.)

Böszörményi út 2. [138] (tört.). A Mező Imre utca (Telek út, Nagy út, Kétkert köz, Névtelen út vagy Kis Debrecen út) régi neve, Határleírás, 1879: az 52-es határpontra az „Kiskert éjszakkelti szögletén, a Böszörményi út nyugati oldalán, a pusztai árok déli oldalán van” (lásd Szentgyörgyi-határrok).

Budai Nagy Antal utca [48] (élő, Budaji Nagy Antal uccán). A felsőjózsa-i Hadházy-telep középső utcája, a Bokányi Dezső és a Bocskai István utca között. A Sillye Gábor utca déli oldalán nyílik, 1966-ban kapott járdát. (Csatár utca.)

Burai-sarok [138 és 156 találkozásánál] (elav., Buraji saroknál). A Mező Imre utca déli kijárata a debreceni Bellegelő felé.

Czegény-sarok [135] (élő, Czegényi sarok). A Felszabadulás és a Mező Imre utca kereszteződésének nem hivatalos neve. Az egyik legforgalmasabb utcacsomópontján. 1945 előtt Kiskert kapunak nevezték. A háború után, amikor a Felszabadulás utca kezdett beépülni, itt volt a Czegény család kovácsműhelye. (Tengerszint feletti magassága 131 méter.)

Csegei-halom [33] (ritk., Csegeji-halomnál). Mesterséges halom a hajdúböszörményi Zelemér-pusztai déli részén, közvetlenül a felsőjózsa-i határon. Hajdú-Bihar megye egyik legmagasabb pontja, tengerszint feletti magassága 167 méter. Bizonyára egy elpusztult középkori település nevére őrzik (lásd Csegeteleke). Csege- vagy Cseketeleke Nagy-Zelemér déli határán (ma Depót) felethetett, ugyanis egy 15. századi oklevél Csege-halomról és Csegekutáról tesz említést annak a vizsgálatnak a folyamán, amelyet a Zeleméri család tagjai között 1489-ben Báthory István országbíró rendelt el. 1858-ban a halom környékén került elő az a bronzkardokból, egy sisakból és egy nagy bronztáblából álló óskori rejtett kincs, amelyet a régészeten „hajdúböszörményi kincs” néven ismernek. (Hampel: A bronzkor emlékei, I. és III. kötet.) A Csegei-halom ugyanolyan távolságban van a hajdani zeleméri földvartól, mint a Cszéchenyi- (régén Nagy Strázsa-) halom, a józsa-i Figyelő-halom, a bodai Szamár-hegy stb. A halmot Felsőjózsa Halmosdombnak hívják. Határleírás, 1415: „monticulus” (= kis hegy, halom).

Csegeteleke vagy Cseketeleke (tört.). Feledésbe ment középkori falunév. A település Zelemér és Felsőjózsa határán fekehetett. Cheketelekével azonosnak vehetjük azokat a földeteket, amelyeknek erőszakos elfoglalása miatt

Zeleméri Mihály 1489-ben az országbírónál bepanaszolta testvéreit, Parlagi Antalét és Cseri Miklósnét.

Cseh-dűlő [107] (elav., Cse dűlőibe). Szántóföld a Szakszió úttól északra, a vasút és a Tócsa között. Az egyik tanyatulajdonosról kapta a nevet.

Cseh dűlőút [108] (elav., Cse dűlőút). A Rákóczi-kert nyugati oldalán halad a vasúttal párhuzamosan, annak a Csonka torony felőli oldalán, egészen a szentgyörgyi vasútállomásig. A szád első felében még fontos út volt: itt hajtották az állatokat Böszörményből a debreceni vásárra. A vásárolók a Rákóczi-kert délnyugati sarkánál keletre fordultak, és a Határ úton, majd a Telek úton haladtak tovább Debrecen felé.

Csemetekert [211] (ritk., Csemetekerdbe). A Nagy út nyugati végén, a Szakszió út és a Rákóczi-erdő között, a Szalag-erdőtől keletre fekvő erdei tábla neve. Ma nyárfaival van beültetve.

Cserepes utca [165] (élő, Cserepes uccán). Az alsőjózsa-i Tuskóskert déli részén, a Fő utcával párhuzamosan halad a Béke utca (Kopcsa-sarok) felől a Monostori-erdőig (Tollas kapu). A hagyomány szerint az utca elején álló cserepes tetejű házak neveztek el. 1882: 884-es számú dűlőút „a Vénkertől a Monostorig”. Javasolt új neve: **Zsindely utca**.

Csikóskút [208] (elav., Csikóskútnál). Régi, többnyire már betemetődött kútak neve a Szentgyörgyi-erdőben a Nagy út közepén és keleti végén. Az utóbbi gésékút volt, a két világháború között csőszkunyhó is állt mellette. A csikóst a Harstein-uradalom dohánysai fogadták fel, hogy őrizze a lovakait. A lovakat főként a katonaságnak nevezték.

Csikóskúti alj [214] (ritk., Csikóskúti alja). Észak–déli irányú hajlat a Szentgyörgyi-erdőben két homokhát között, az Új-nyiladék és a Nagy út közepe táján. Az alj déli részén, a Nagy út északi oldalán még felsímerhető a régi kút helye.

Csikóskúti-tisztás [204] (ritk., Csikóskúti tisztáson). Nagy erdei tisztás a Medvés-alj és a Nagy úti csikóskút közötti tölgyesben (lásd Nagy-tisztás). A fiatalok kedvelt kirándulóhelye. Tavasszal sok számaca, nyáron gomba, ősszel pedig kókény és csipke (galagonya) terem ezen a tisztáson és a környékén.

Csillagos [93] (elav., Csillagoszba). Településrész (főként szántó) Felsőjózsa-n, a volt Csillagos csárda körül. Északi határa a Ságvári Endre utca és a Felszabadulás utca, keleten az Unokakert (Tócsa), délen a Rózsás-dűlő, nyugaton pedig az Ördögkert. 1882-ben Eisenberger Adolf örökösének a földje volt. A több emeletes terményfoglalmi raktár és a malomkőla csillagos földön van. A Böszörményi út és a Felszabadulás utca könyvtár felőli szögletében a múlt században református temető volt.

Csillagos csárda vagy Vai csapszék [84] (tört.). A Böszörményi út felsőjózsa-i oldalán, a Pásti utca elején állt. 1832: „Ott, hol az első határdombot meghánytuk, az az a Vai vagy is a Csillagos csapszék állása fele felül, a temetőnél, a Jósza S. györgyi szőlős kertek szegletinek járó határ úton” (Eszterházy határjárás. Mlt.).

Csokonai utca [155] (élő, Csokonai uccán). Az Arany János utcából nyílik, szemben a Szentgyörgy utcai nagy agyagödörrel. A hatvanas években még csak a nyugati oldalán voltak házak, azóta a másik oldala is beépült. 1960-ban villanyt, 1965-ben pedig nyugati oldalán járdát kapott. Javasolt neve: **Bodai utca**.

Csőszház (elav., Csőszháznál). Szőlőskerti csőszházak. Alsőjózsa: 1. **Kiskerti csőszház** [124]. A Kiskert utca közepétől valamivel délebbre állt, az utca nyugati oldalán. A telek neve ma is **csőszföld**. A Kiskert utcát az Ady Endre utcával – a csőszföld déli oldalán – szekérút kötötte össze. A kiskerti csősz feladata volt az Unokakert kerülése is. 2. **Vénkerti csőszház**

[175]. A Szentgyörgy utca keleti végén volt, a kerekes kútól északnyugatra, a régi homokgödör déli részén. Tornáca az út peremére épült, az épület helyén ma akácfa vannak. 3. *Tuskóskerti csöszház* [164]. A Cserépes utca közepén, a kerekes kút mögötti háromszög alakú telken állt. Felsőjózsa: 1: *Az ördögérszi csöszház* [56] a Deák utcai református temető déli oldalán volt. 2. *Az elekrézi csöszház* [28] az Elek utca nyugati végéhez közel, a temetőn túl állt. 3. *A rózsárszi csöszház* [11] a Kuczik-lapostól keletre, az utca északi oldalán volt, később ez lett a község szegényháza. A csöszföldek a község tulajdonában voltak. A csöszök minden éjjel és mindennap kerültek, ilyenkor a csöszfokkal egy x alakú jelet húztak minden kert végében a fűaljon. A lakosság csöszadót fizetett pénzben és szőlővenyigében. (Vénkert-i jegyzőkönyv: „1835. Esztendőre Vintze Mihály ismét meg maradt csösznek, a bire minden nyilastű 16 krajtzár.” „Az 1845-ik Esztendő Martius 15-dik Napján a Szentgyörgyi Jósá Vén Kertben engem Szabó Sándort el választott a Betsületes Kertség Kert Gazdának. Ugyan akkor el választódott tizedesnek Arany Sándor. Ugyan akkor el választódott csösznek Molnár Mihály.”) A szőlőskertek szélén, a fűaljon hatalmas „geráglyába” (garáz = kerítés, védőfal) hordták a venyigét, a kerítésen kívül pedig mély árkot ástak, és a földet a venyigére hanyták. Alsójózsán ezt a védőkerítést *gyepűnek*. Felsőjózsán pedig *gerádjának* hívták. Ma már csak az idős emberek ismerik ezeket a szavakat.

Csőszház-nyiladék [183] (ritk. *Csőszház nyiladikon*). Észak—déli irányú erdei út, amely a Kiss kaputól nyugatra kezdődik, elhalad a Szentgyörgyi-majd a Rákóczi-csőszház előtt, végül északkelet felé, a Boda alá kanyarodik.

Csúcs [192] (élő, Csúdszba). Alsójózsai településrész a község északkeleti szögletében. A Szentgyörgyi- és a Monostori-erdő közé ékelődő, hangulatos, dombvidéki településre emlékeztető falurésznek két utcája van: a Görbe és a Monostori utca. A falu és a két erdő találkozásánál szőlővel és fákkal beültetett, nagy homokdomb áll (lásd *Dinyés-halom*), amelynek egy részét, sajnos, már elhordták. A helyen ma szemétdög, szennyvízgyűjtő és bűzös cefrelerekó hely van. A domb északkeleti oldalán a múlt században temető volt, amelyről az 1879-es határleírásban is szó esik: Ott van a 62-es számú „határdomb a Csúcs nevű szőlőkert északkeleti pontján lévő temető északkeleti oldalán egy vadászati tilalomoszlop mellett, hol a harmas határpontnál Alsójózsai, Felsőjózsai és Debrecen községek határai közt az Alsójózsai határvonal végződik, és a Debreceni Monostor nevű erdőségé kezdődik”. Az 1794-es térképen a Csúcs nevű településrész még teljesen erdő borítja; a Dinyés-halom nevű dombot mindkét térképre bejelölték. 1882: „I. dűlő, Csúcs”. A területe 18 hold és 1131 négyyszögöl.

Dávid kapu [45], (elav., Dávit kapunál). Kijárat a Macsi határra; a mai Hunyadi utca déli vége. Az ott lakó Dávid családról nevezték el. 1879: A 32. számú határdomb a szőlőkerti védárok déli szélén, az „Ördög rész és Eiek rész” nevű szőlők között lévő kapunál van.

Deák Ferenc utca [81] (élő, Deják utcán). Felsőjózsai főutcája. A Böszörményi útból nyílik, és nyugat felé, a Hunyadi János utcáig vezet. A község több közintézménye ebben az utcában van. (lásd *Ördögérsz*). Az útburkolatot 1960 és 1962 között korszerűsítették, járdája azonban nincs. Az autóbuszok itt közlekednek Debrecen felé.

Debreceni út [87] (lásd Böszörményi út 1.).

Dinyés-halom [194] (tört.). Alsójózsai keleti határán, a Szentgyörgyi-erdő szélén emelkedő nagy homokdomb neve. Az 1794-es térképen: „Dinyés-halom”. A hatvanas években a domb nagy részét elhordták (lásd

Csúcs). A második világháború előtt a gyerekek kedvelt szánkózási helye volt.

Dózsa György utca [62] (élő, Dóuzsa György utcán). A felsőjózsai Onca-telep észak—déli irányú utcája a Nefejejs utca folytatásában, a Ságvári Endre és a Klapka György utcák között. (*Hadvezér utca*.)

Dögtemető (elav., Döktemetőübe). Az alsójózsai dögtemető [181] a Kis-erdő keleti szélén, a homokgödör mellett volt, a felsőjózsai pedig [181] a Rózsa utca nyugati végén, a határrákon kívül. Ujabb dögtemetőt a hatvanas években nyitott a tanács a Szakszki út déli oldalán, a Tócs és a Böszörményi út között [101].

Drages-hegy [197] (?). Talán névelírás során keletkezett a Dinyés-hegy (Dinyés-halom) névből. Az 1794-es latin nyelvű térkép másolatán: „Drages hegy”. Ujabb másolási hiba eredménye a „Drága hegy” (!) név (Vö. Hajdú-bihari kéziratok térképek Debrecen, 1972).

Dragota dűlő [53] (elav., Dragota dűlőin). A Barakonyi utca folytatása a macsi földön, Korábban a Barakonyi utcának is ez volt a neve. (Lásd *Kovács-halom*.)

Egyházasmacs [100] (tört.). Szentgyörgy falu neve az 1300-as években. 1335: „Eghazsmoch vocate ecclesiam lapideam sub honore beati Georgii martyris in se continetis...” (Zichy-okmánytár I. 460). A nagyváradi káptalan előtt Pelbardus, Aladárnak a fia és érdektársa Dózsa nádor fiainak Egyházasmacs (azaz Szentgyörgy) birtokot átengedik. 1340: „... possessionem ipsorum hereditarium Eghazas Moch vocatum. In facie cuius ecclesie (in honorem beati Georgii) martyris esset constructa...” (Zichy-okmánytár III. 234). László nádor a Debreceni István és Várda Miklós között fennforogó ügy elintézését elhalasztja. 1449. május 17.: „Eghazasmoch, alio nomine Zenthywyrgh vocatum”, azaz Egyházasmacs, melyet még néven Szentgyörgynek neveznek (Zichy-okmánytár IX. 168). A leleszi konvent Telegdi Miklós és testvérei kérésére kiadja Pálóczi László országbírónak Egyházasmacs birtokra vonatkozó régibb határozatát.

Egyházasszentgyörgy [100] (tört., lásd *Kismacs, Egyházasmacs, Szent-Elek- és Rózsársz* [16] (elav., Elek és Rózsársz)). Felsőjózsai nyugati településrésze, amely századunk elején még szőlőskert volt. A múlt században az Elek és a Rózsa családnak volt itt több telke, innen kapta a nevét ez a falurész. Keleten a Hunyadi utca határolja. Eredetileg két utcája volt: az Elek és a Rózsa utca (Józsa leghosszabb utcái). Ma a két utcát az Ibolya utca köti össze. A múlt század közepén több sváb (német) eredetű újvárosi család (Leiter, Schneider stb.) és még több kelet-szlovákiai származású szlovák és kárpátukrán család (pl. Jurásko, Sztko, Szobonya, Hornyák, Smiák, Jancsár, Pozsár, Puzsa, Holáricsk, Szlavik, Kucik, Juracsik, Zima, Habucky stb.) telepedett le ebben a falurészben. E század elején többben még beszélték a magyar nyelven kívül anyanyelvüket is. Elég sok zsidó is élt az Elek- és Rózsárszban, többségük üzlet tulajdonos volt. A háború előtt itt működött a Belezrad-féle bolt, Dickmann („Dickmany”) Ignác boltja, Gottlieb („Botlik úr”) üzlete (a későbbi Molnár-féle bolt), a Lakatos család boltja és kocsmája, Kóvréné vendéglője és boltja, Glütz Ferenc boltja és szikvizüzeme, a Lódenfeld-féle bolt és a Hunyadi utcán a „Hangya”. A villanyt 1931-ben vezették be. Az Elek- és Rózsársz mindkét oldalán van iskola. A község katolikus temploma a Rózsa utca elején áll. A településrészen nyolc temető volt, és itt nyitották meg a szegényházat is. Az Ibolya utcáig autóbusz közlekedik.

Elek utca [26] (élő, Elek utcán). A felsőjózsai Elek- és Rózsársz déli utcája. 1956-ban egy kilométer hosszúságban hasított kővel burkolták, majd a következő évben járdát építettek. 1962-ben az utca keleti felét aszfaltolták.

Első-nyiladék [209] (rit., *Első nyiladikon*). Az (erdei) Nagy út névváltozata. A Szakszó út folytatása a Szentgyörgyi-erdőben. Az út közepe táján van a vadórház (csőzház).

Első utca [67] (elav., *Első uccán*). A Kossuth utca névváltozata, amelyet az utóbbi időben már alig használnak.

Emeletes iskola [127] (élő, *Emeletes iskolába*). Az Ady Endre utcai iskola általánosan használt neve.

Endrei-tisztás [206] (elav., *Endreji tisztás*). Az ötvenes évek elején még nagy erdei tisztás volt a Pántlika-föld északi oldalán, a Kiss kaputól keletre. Nevét a múlt században kapta a Hatház utcán lakó Endrei György-ről. Ma fiatal tölgyerdő. (Lásd *Pántlika-föld*.)

Er [103] (ritk., *Erneil*). A Tóci ritkán használt névváltozata.
Erzsébet utca [66] (élő, *Erzsébet uccán*). Összekötő utca a felsőjózsi Sillye Gábor, a Kossuth és a Deák utcák között. 1955-ben nyitották meg. Javaslót új neve: *Várdai Miklós utca*.

Faiskola [43] (tört.). A század elején a Hunyadi és a Pásti utca kereszteződésének északi szögletében volt, ma lakóház áll a helyén.

Faluhely vagy *Falahely* [100] (?). Rosszul olvasható helynév az 1794-es magyar nyelvű térkép másolatán. A szentgyörgyi templom helyét jelöli, amely az elpusztult Szentgyörgy falu központjában állt.

Farkas-árok [136] (elav., *Farkas árogbán*). Vízlevezető árok volt a Mező Imre utca keleti oldalán a Czégény- és a Farkas-sarok között. A hetvenes években temették be. Az áteresz az úttest alatt (Varga Lajos háza előtt) még megvan.

Farkas-sarok [137] (elav., *Farkas saroknál*). A Szentgyörgy utca nyugati vége, ahol a hetvenes évek elejéig egy hosszú, cserépetős vályogépület állt, amely a háború előtt a zsidó Farkas család lakóháza és boltja volt. (1882-ben Roseinfeld Ferencnéé).

Felső (élő, *Felsőün*). A Felsőjózsa szó általánosan használt változata.

Felsőjózsa (élő, *Felsőjózszán*). A község magasabban fekvő nyugati része, tengerszint feletti magassága 140–160 méter. Eredetileg az Elekrész, a Rózsarszék, az Ördögész és a Csillagos nevű szőlőskertek összefoglaló neve volt, a múlt század végén hozzácsatolták Szentgyörgy-pusztát és a Szentgyörgyi erdőt is, 1953-ban tovább növekedett a Hadházy- és a Tóth-telep-pel. 1882-ben 1680 lakosa volt. Ma a Böszörményi úttól nyugatra fekvő terület neve.

Felsőszentgyörgy-pusztá [6] (tört.). A Kisszentgyörgy, Kistanya vagy Felsőtanya névváltozata. Nagybirtok volt Szentgyörgy-pusztá nyugati részén. Tulajdonosa özvegy Halbróhr („Halbrók”) Adolfné (1925-ben 450 hold földje volt). A birtok központjában, a Szakszó út déli oldalán állt a tornyos „kastély”, melynek a kertre néző nyugati szárnyát lakta a tulajdonos.

Az út északi oldalán magtár, istálló, komlszárító, disznóól (kutrica), cseledházak és dohánypajták álltak. A majorság közepén és a kastélytól keletre egy-egy kút volt. A józsaik („józsaik”, „józsaik”) vagy ritkán „józsaok”) a Rózsa utcán jártak ki a Kisszentgyörgyre. Az épületeket a második világháború után lebontották. A bontott anyagból a földosztás után lakóházak készültek, de ebből az anyagból épült a Hunyadi utcai művelődési ház is. A terület ma szántóföld, tengerszint feletti magassága 150–162 méter.

1944 áprilisában a fasizáltak zsidó túsztábornak rendezték be a majorságot. Tűzok (zsidó értelmiségiek, vezetők) kerültek ide Debrecenből. Nagyszalontáról, Szolnokról, Szarvasról, Orosházáról, Békéscsábáról, Derecskéről és Berettyóújfaluból. A debreceni zsidókat, közöttük dr. Kardos Albertet (Debrecen neves értelmiségi vezetőjét, Tóth Árpád költő tanárát és patronálóját) a Böszörményi úton, majd a Deák és Rózsa utcán hajtották szögesdrót kerítéssel körülvett pajtákba. „Itt hajtották őket a Deák uccán,

a férfiak húzták magok után a gyerekeket, az asszonyok a hátukon vitték a cökmöket. A gyerekek vizet kértek, rittak. Mink is rittunk, Swarcz Etelka elmondta, mi lesz a sorsuk” — emlékeznek az idős józsi asszonyok. „A debreceni zsidó községek vezetői engedélyt kaptak, hogy a szentgyörgyi tábor lakóit élemezék... A táborban internáltak osztályrészűül súlyos izgalom és rémület jutott, amikor a magyar hatóságok hét lengyel zsidó fiút elfogtak, és őket a szentgyörgyi táborba vitték. Háromnak sikerült a munkahelyéről megszöknie, hármat visszahoztak a táborba, egyet halálra sebeztek... 1944 június 24-én elindították az első transzportlistán összeített embereket gyalog a hosszú Hajdúböszörményi úton. Nehezen vonsozták magukat az emberek, cökmöjukat pipeivel, és a város lakóinak gyönyörhéjtől, durva megjegyzéseitől kísérve. A szomorú menet késő délután érkezett Szentgyörgy-pusztára, abba a zárt táborba, ahol az áprilisban összeszedett túszoikat őrizték. A régi táborlakók előkészítették az újaknak az istállóépületeket és a dohánypajtákat. Nem sok időt töltöttek a jövények ezekben a koromsötét hodályokban. Június 26-án, a gazdaság mellett vágyukokra érkező vonatra mindnyájukat bevonsozták, és a vonat elindult foglyai előtt ismeretlen helyre. A víz és élelem nélküli vagonokba zsúfolt emberek utazása rendkívül hosszú volt. A vonat először Auschwitz felé indult, majd útközben visszafordult — a hidat felrobantották — ismét Magyarországra, és onnan a Bécs felé vezető úton Strasshofig jutott. Egyik vagonban véget vetett életének Sebők Ernánul gimnáziumi tanár. Ott, orvosi vizsgálat után, az öregeket és a gyengeket elválasztották a többiekől, s mint utóbb kiderült, Auschwitzba, a halálba vitték őket” (Gonda M. Eliájú: A debreceni zsidók száz éve. Tel Aviv, 1970). „A Szakszó úton hajtották őket lefelé a Kisszentgyörgy felé. Az emberek a nyakukban vitték a gyerekeket. Nagy meleg volt, az út két oldalán mál sárgállat a búza. Biztosan tudták, hogy hová mennek, mert az apró holmik behajgálták a bűzába. (I) meg (D) szekérrel mentek utánnok, oszt mind a keselyűk, úgy vetették magokat a sok arany ékszerre...” „Mit vitettek az emberiség ellen? Szerencsétlenek, még csak le se tudtak ülni azokba a marhavagonokba, annyian voltak. A nitemek nem szóltak hozzájuk, csak nítzik, hogy a magyar csendőrök gumibotot verik őket, úgy préselik be mindjüket a vagonba. Szegény Swarcz néni rosszul érezte magát, víz kellett volna neki. Nem tudtam neki vinni, mert egy csendőr elkergetett. Amikor ríni kezdtem, rám ordított, hogy ha nem fogom be a pófám, közzéjük vagy éngemet is, oszt megnizhetem, hun kötök ki...”

Felsőtanya [6] (elav., *Felsőütányán*, lásd *Felsőszentgyörgy-pusztá*).
Felszabadulás utca [114] (élő, *Felszabadulás uccán*). A Böszörményi útból nyíló bekötő út Alsójózszán. Az első világháborút követően még egyszerű dűlő volt Józsa és Szentgyörgy határán. A felszabadulás előtt Horthy Miklós utcának nevezték. Az utóbbi években kezdték beépíteni. 1882: 893-as és 898-as számú „határút”.

Figyelő-halom [74] (elav., *Figyelő-halomnál*). A felsőjózsi Tóth-telepen, a Sillye Gábor utca déli oldalán állt. Több debreceni térképen ábrázolták, az ötvenes évek elején hordták el. Zoltai Lajos Debreceni halmok, hegység... című dolgozatában névtelen halomként említi a Kovács-halomtól északra. „EK-nek, nem messzi B. G. (Berényi Gábor térképe) a szomszéd dűlőben névtelen másik halom is mutat.” A halom ugyanolyan távolagságban volt a zeleméri földvártól, mint a Nagy-Strázsa-halom (ma Széchenyi-halom Hajdúböszörményben), a bodai Samár-hegy, a Csegei-halom és más halmok a böszörményi Belső-erdőben.

Folyó [103] (élő, *Fojónál*). A Tóci általánosan használt névváltozata.

Földvár-fok [103] (tört.). A Tócs névváltozata volt. Az 1794-es térképen: „Földvár Fok”. Ma a temető melletti völgyhajlat neve.

Fő utca [172] (élő, Főú utcán). Az alsójszászi Tuskóskert középső utcája. A Béke utcából nyílik és a Rácz kapunál éri el a Monostori-erdőt, 1970-ben északi oldalán járdát építettek. 1882: 883-as számú dűlőt „a Vénkertől a Monostorig”. (Lásd Tuskóskert.) Javasolt új neve: **Monostorerdő utca**.

Fürst Sándor utca [166] (élő, Für Sándor utcán). A Cserepes utca körzében nyílik, és a Homok utcával párhuzamosan halad a Monostori-erdő (Arany kapu) felé. A villanyt 1959-ben vezették be, járdája nincs. A múlt század második felében az utca észak-nyugati szögletében (Orosz András telkén) állt Csehí Sándor malma. Akkor több volt a lakóház ebben az utcában, napjainkban csak a két végén vannak lakóépületek. 1882: 885-ös számú dűlő út a „Vénkertől (?) a Monostorig”. Javasolt új neve: **Aranykapu utca**.

Füves út [207] (ritk., Füves úton). A vendég utcai Kiss kaputól vezet északnyugat felé a Kis-erdőn át.

Gorkij utca [51] (élő, Gorkij utcán). A Barakonyi utcával párhuzamosan haladó utca a felsőjszászi Hadházy-telepen. A Sillye Gábor utcából nyílik. Javasolt új neve: **Zászlós utca**.

Görbe utca [189] (élő, Görbe utcán). Alsójszászi utca a Csúcsban, a község leggörbébb utcája. A múlt században, amikor a nevét kapta, a mai Monostor utca is hozzátartozott. 1882: 880-as számú dűlőt „a Csúcsba a Monostor felől”. Javasolt neve: **Szőlőhegy utca**.

Hadházy-telep [50] (élő, Hatháztelepen). Felsőjszászi településrészt. Hadházy Zsigmond földbirtokos és járási főszolgabíró földtulajdonosa volt, 1923-ban osztotta ki házhelynek. 1953. június 1-én a község közvetlen szomszédságában, de a Debreczen város területén levő telepet a Belügyminisztérium rendelkezése Józsa-hoz csatolták. 1956-ban megépült a Hadházy-és a Tóth-telepet összekötő járda.

Halmos-domb [33] (élő, Halmozsdombon). A Csegei-halom névváltozata, főként Felsőjszászán használják.

Harmadik kapu [83] (elav., Harmadik kapunál). Az Ördöggréz nevű szőlőskert kijárata volt a Pásti utca keleti végén, a Csillagos határán. Ma már alig ismert név.

Hármas-határ [220] (ritk., Hármas határon). A bodai, a monostori és a szentgyörgyi határok találkozási pontja. Határleírás, 1879: „Az árok keleti oldalán az említett rét (lásd Pántlika-föld) végén, mely határdomb Felsőjszá, Debreczen és H. Böszörmény közt hármass határpontot képez, hol Felsőjszá és Debreczen közt a határvonal leírása végződik, és Felsőjszá és H. Böszörmény közt kezdődik.”

Háromhatár-domb [1] (tört.). Felsőjszászi nyugati végén, a debreceni és a józsa határ találkozásánál áll. Határleírás, 1415: „ubi essent tres mete terree antique bene apparentes, quarum una Zelemer, altera Myhallaka et Zenthywgrgh predictis ac tercia Zenthelke possessionibus separant”. 1879: „Háromhatárdomb, melyből egy domb szentgyörgyi pusztában, másodikk a debreczeni határhoz tartozó Macs pusztában és a harmadikk a debreczeni polgárok birtokában fel van hányva.”

Határ út [109] (tört.). A Rákóczi-kert és a Szentgyörgy határán vezető út neve volt. 1832: „... értünk a Böszörményből a Józsa Sz. Györgyi Szőlőskertek felé vezető úthoz, mely Telek útnak is nevezetik és az előbbeni Határ út által keresztülágatik.” Lásd **Macsi határút** [25].

Határ utca [79] (?). Összekötő utca a felsőjszászi Sillye Gábor utca, a Rózsáselen (és a tervek szerint a Deák utca) között. Korábban itt húzódtott a határ Alsó- és Felsőjszá között. Az 1879-es határleírásban olvasható: Ott van egy „kettős határdomb az Ördöggréz nevű szőlőbe vezető út mindkét

oldalán 7 ölle egymástól távolú lévén; ezen pont képezi a hármass határpontot Debreczen, Felső Józsa és Alsó Józsa községek közt, hol a határleírás... Felső Józsa és Alsó Józsa között kezdődik”. (**Ördögkert utca**.)

Hatház utca [185] (élő, Hatház utcán). Felúta a Szentgyörgyi-erdő déli szélén. Nevét még a múlt században kapta arról a hat házról (Jakab Gábor, Kovács Sándor, B. Nagy Júlia, Endrei György, Horváth Mihály és a Csúcsban lakó Kun András házáról), amely a Kiss kaputól keletre volt. (Helytelen a **Hadházi utca** név használata!) 1882: 881. helyrajzi számú dűlőt, területé 739 négyszögöl. A Kiss kaputól a Dinnyés-halom keleti lejtőjéig vezetett.

Hátsó utca [65] (elav., Hátsó utcán). A Pásti utca névváltozata. **Hegesztőtelep** [111] (élő, Hegesztői telepen). A MÁV-műhelytelep központi elnevezése.

Homokgödör (elav., Homogödörbe). Az elmúlt évtizedekben Alsójszász több helyen nyitottak homokbányát. Az ötvenes évekig a falusi házak agyagpadlóját mázolás után homokkal hintették fel, az utóbbi években pedig az építkezésekhez hordták el egyre több homokot. Így keletkezett a két homokgödör a Krajcáros kapu két oldalán [179], a Csúcsban a Dinnyés-halomnál [194] és a régi temető Monostor felőli részén [161]. A vénkerti csőzföldről [174] a Szentgyörgy utca töltéséhez hordták el a homokot.

Homok utca [163] (élő, Homok utcán). Az alsójszászi Tuskóskert legdélibb utcája. A Béke utcából nyílik és halad kelet felé, a Monostori-erdőig. Görbe, nehezezen járható, homokos utca, innen kapta a nevét. Járdája nincs, vízvezetékét 1963-ban kapott. Javasolt új neve: **Homokhát utca**.

Horthy Miklós utca [114] (tört.). A Felszabadulás utca neve volt a két világháború között.

Hosszú gödör [146 és 147] (elav., Hosszú gödörbe). A szentgyörgyi határárok Arany János utcai szakaszának volt a neve. Az ötvenes években hatalmas agyaggödör keletkezett az árok északi oldalán, amelyet a tanács 1966-ban lezárított. 1978 óta az agyaggödört és a régi vízvezető árkot lassan betemetik.

Hunyadi János utca [44] (élő, Hunyadi utcán). Határút volt a felsőjszászi Ördöggréz, valamint az Elek- és Rózsarész nevű szőlőskertek között. Déli végén (a Dávid kapun át) lehetett kijutni a Macsi határrúra, az északi végén pedig (a Bak kapun át) a Kisszentgyörgyre. Ebben az utcában találhatók a község legfontosabb épületei: a tanácsháza, a művelődési ház, az egészségház, a felsőjszászi orvosi rendelő, az óvoda és egy szövetkezeti bolt. 1956-ban az utca nyugati oldalán téglajárdát építettek, 1957-ben bevezették a villanyt. Az úttestet 1962-ben látták el szilárd burkolattal. Javasolt új neve: **Felsőjszászi utca**.

Iboya utca [18] (élő, Iboja utcán). Összekötő utca a felsőjszászi Elek és Rózsa utcák között. 1969-ben kapott nevet. Javasolt neve: **Bondorhát utca**.

Ilyés kapu [7] (elav., Ilyés kapunál). A Rózsarész nevű szőlőskert kijárata volt a Rózsa utca nyugati végén.

Iskola utca [156] (élő, Iskola utcán). Az alsójszászi Vénkert déli utcája, nyugati fele (Józsa és a debreceni Bellegelő között) egyelőre még fél utca. Itt állt Alsójszá második iskolája. Az 1882-es térképen: „Iskola”, „Vénkertbe Iskola dűlő”, területé 895 négyszögöl. Nyugati vége kezdetben az iskolakertből, később a mai Mező Imre utca kereszteződésénél (a Burai sarkon) volt. Javasolt neve: **Óiskola utca**.

Izraelita temető [40] (tört., lásd **Temető**). **Járványkórház utca** [159] (tört.). A Béke utca (lásd ott) neve volt a két világháború között.

Józsa [120] (? **Jauza** ~ **Jóuzsa**). Kezdetben annak a két ágól össze-

folyó érnek a neve volt, amelynek alsó szakasza még ma is eredeti alakjában látható a sportpályától délre, a vasúti töltés és a Tóció ér között. A jó (= folyó, patak; kicsinyítőképzés alakjában: *jósa = ér, kis patak) szó ősi örökség az uráli korból. Ma már csak helynek elemeként él (Sajó = só folyó, Hejő = hév jó, azaz meleg vizű folyó, Berettyó = berek folyó, Jód = nagy folyó stb.). Főként a keleti nyelvjárásokban ismerték, a Dunántúlról nem mutatható ki. A Józsa ér keleti ága a Szentgyörgyi-erdőben, a Nagyaljban eredt, a hossza 2,1 km, az esszézőge 6 ezrelék volt. A nyugati ág a kastély és a vasút közötti lapályon eredt (régén itt is erdő volt), és a sportpályától délkeletre folyt bele a főágba. A két patakág között másfél-két méter magas, észak-déli irányú dombhát húzódtott, amelynek déli peremén, a kiirtott erdő helyén alakult ki a 10. századi Józsa nevű település (lásd Józsa prédiüm). Az ér középső szakasza ma lakott területen van. Kiszáradását az éghajlati viszonyok megváltozása, mindenekelőtt a sűrű tölggyerdő kiirtása és a talajművelés okozta. Ahol az egykori meder a mai utcákat és a vasutat keresztezi, magas töltés látható.

Józsakert [128] (tört.). A Kiskert régi neve. 1794: „Jozsa Kert”. **Józsa-laponyag** [21] (tört.). Halom volt az Elek utcai iskolától nyugatra, amelyet már a második világháború előtt elhordtak. 1794: „Jozsa Laponyag”, „Jozsa Laponyag”.

Józsa prédiüm [128] (tört.). Józsa egyetlen fennmaradt Árpád-kori oklevél említése; Szent György egyháznak a szomszédságában (lásd Kiskert) volt: „ecclesiae sancti Georgii dusinicum quemdam de predio Jouse...” (Regestrum Varadinense Nr. 379/123.). Az alsójózsai emeletes iskola környékén feküdt, ott tártak fel a régészek Árpád-kori sírokat. A latin nyelvű szöveg magyar átdolgozása: A haldokló Szemere, Szemerének a fia végrendeletében Józsa prédiümről egy Déra nevű szolgát ajándékozott Szent György egyháznak, hogy Szent Mihály napján ez a szolga egy megégett juhval, 30 kenyérrrel és 4 kupa sörrel megemlékezzék róla, volt gazdjáról. Szemere elhunytával azonban egyik rokona, Kozma a szolgát akarata ellenére magánál tartotta, és nem engedte meg neki, hogy ura végrendeletét teljesítse. Az elhunytak volt két leánya, Róza és Benedikt, akik János nagyváradi prépost előtt rokonuk, Kozma ellen panaszt tettek, mondván, hogy az apjuk (Szemere) által felszabadított szolgát (Dérát) Kozma nevű rokonuk erőszakkal fogva tartja, és nem hagyja, hogy apjuk végakarát teljesítse. A prépost tanút hívott. Szent György egyháznak a papját, Pált, majd tüzésvas-próbát rendelt el. Kozma keze megégett, elvesztette a pert. A prépost a következő ítéletet hozta: Kozmának vissza kellett helyeznie Dérát abba a szolgálatba, amelybe őt elhunyt ura, Szemere helyezte. Dérának pedig oda kellett költöznie, ahová Szent György kápolnájának az intézője, Pál kívánta. Kozma köteles volt adni Dérának egy tinót, négy juhot és nyolc kereszt gabonát, hogy legyen miből megtartania a halott évenkénti emlékeztetét. — Az 1794-es magyar nyelvű térképen: „A Józsa familia birtoka Szent Györgyi pusztán”. A latin nyelvű térképen: „Pars praedi Szent Györgyi nunc Jozsa nuncupata” (Szentgyörgy-pusztá része, amelyet most Józsanak hívnak).

Juhakol [30] (tört.). A Szakszói úttól délre, a Lóherés-kert és a Rózsaszék között volt. 1794: „Juhakol”.

Juhás gödre [146] (?). Ismeretlen eredetű helynév, a Hosszú gödör névvaltozata.

Kappanos [5] (élő, Kappanoszba). Felsőjózsa nyugati részén egy háromszög alakú szántóföld (4,5 hold). A hagyomány szerint a tulajdonosa két kappanért adta el.

Kard utca [153] (élő, Kard uccán). A Hartstein-kastély előtt halad, a

Nagy utat köti össze a Szondi utcával. A második világháború után alakították ki. 1960-ban kapott villanyt, járdája nincs. Az utca a régi Telek-halom déli részén vezet kelet-nyugati irányban. A környéken középkori cserépdarabokat, régi kardokat találtak, vízvezetékáskor több emberi csontváz is felszínre került. Valószínűleg ezen a helyen volt Mihálylaka település. Javasolt új neve: **Kastély utca**.

Keresztüti-álj [200] (ritk., Keresztüti aiba). Lapos mélyedés a Szentgyörgyi-erdőben, a Nagy-parttól keletre, a Nagy-út és a Temető-nyiladék (Vadkörtetés út) kereszteződésénél.

Kertek, szőlőkertek. Alsójózsán: Vénkert, Kiskert, Unokakert, Tuszkókerl, Csúses és Rózsásstelep. Felsőjózsán: Ördögész, Elekrész, Rózsaszék és Csillagos.

Kétkert köz [138] (elav., Kéit kert közt). A Vénkert és a Kiskert közötti út (lásd Mező Imre utca), annak is főként a Czégény- és a Harsányi-sarok közötti szakasza. Két oldalán felé, széles árok húzódtott, a keleti oldal árkat a járdaépítés során félig betemetették, a nyugati oldalét részben kibetonozták. Évszázadokig Alsójózsa egyik legsárosabb útja volt. A második világháború idején még a tankok is nehezen mentek végig rajta. (Egy német tank a Rákóczi utca sarkán belefordult az árokba, a nyoma még a hatvanas évek végén is látszott.) A hetvenes évekig csak egy-két ház állt ebben az utcában, száz évvel ezelőtt pedig teljesen lakatlan volt. Gyalogutat a keleti oldalán tapostak az emberek, de sáros, esős időben a vasút felőli oldalon, főként a fűvel benőtt vízvezeték árokban (!) jártak. Nyári felhőszezon idején a mai kisló közelében levő átereszen rengeteg víz zúdult ebbe az árokba, amely a Tóció felé vezette le a fölösleges vizet (lásd Józsa). A Farkas-árokban még nyáron sem száradt ki a víz. (Lásd Kis Debreceni út, Bözörményi út 2., Telek út, Nagy út és Névtelen út.)

Kis-akácok vagy **Kis-erdő** [205a] (élő, Kis akácoszba, Kis erdőbe). A Szentgyörgyi-erdő délnyugati részének a neve. Az 1940-es évek elejéig sűrű tölggyerdő volt, amelyet szlovák és ruszin favágókkal vágattak ki. A fákat vasúti talpfának dolgozták fel.

Kisló [134] (élő, Kizsbóudba). A Mező Imre utcai vegyesbolt általánosan használt neve.

Kis Debreceni út [138] (lásd Mező Imre utca).

Kis-erdő [205] (élő, lásd Kis-akácok).

Kisházhely [132] (elav., Kishászhejbe). A felszabadulás után, a földosztás eredményeként keletkezett településrész Alsójózsán, a volt Nagyszentgyörgy déli részén. Ekkor nyitották meg a Nyil, a Petőfi, a Batthyány, az Arany János, a Szondi, a Kard és a Csonkai utcákat. A terület felparcellálására és a „nincstelen agrárproletárok” közötti szétosztására már 1919. április 9-én határozatot fogadott el az előző nap megválasztott alsójózsai direktórium. (A földtulajdonos Hartstein család elmenekült, a tulajdonában levő élelmiszert a vezető testület elkobozta, és szétosztotta a falu lakói között.) A földosztási jegyzőkönyvet Mező Imre, a direktórium elnöke vezette (1976-ban égették el a család többi iratával együtt).

Kiskert [128] (élő, Kiskerdbé). Alsójózsai településrész a vasút, a Felszabadulás utca, a Mező Imre utca és a Debreceni Bellegelő (Papok földje) által határolt területen. Két utcája van: az Ady Endre és a Kiskert utca. A Kárpát-medencébe költöző magyarok kis csoportja már a 9. század végén megtelepedett azon a lapos földháton, amely az emeletes iskolától keletre (egészen a Batthyány utca közepéig) húzódik. A régészek 10–11. századi sírokat és településnyomokat tártak fel az említett területen (Kiskert 686-os számú település). A Vári Regestrum 1234-ben Józsa (?) néven

említett prédiума (majorsága, birtoka) ezzel a településsel hozható kapcsolatba. (Lásd *Ady Endre utca*.) A telepről út vezetett az Unoka-partra, onnan pedig a Tócon át a Klastrom-partra, ahol a környék védőszentjének, Szent György mártírának a tiszteletére köteplomot emeltek. Józsa prédiум feltehetően a tatárjárás során pusztult el. Csak az 1700-as évek közepén jelentek meg újabb telepesek, előbb mint bérliők és szőlősgazdák, később pedig mint állandó lakosok felepedtek meg. Az új kerteség az 1794-es térképen *Józsakert* néven szerepel. Később, hogy a nagyobb területű Vénkerttől megkülönböztessék, Kiskertnek kezdték nevezni. Az 1879-es határleírás így említi: meghúzták a határt a „Kiskert nevű szőlő északnyugati szögletén. Kiss György szőlője mellett, a szőlőkerti védárkot egészen az Alsó Józsa-i határhoz hagyván...” A múltban a két kiskerti utcát szekérút kötötte össze. 1882: „A két dűlőt összekötő” út. Ennek északkeleti sarkán állt a kiskerti csőszház. A környékeliek ezt a telket ma is „csőszföld”-nek nevezik. A telektől délre, az utca keleti oldalán a múlt század elején református imaház volt. Az alsójózsai Művelődési Ifjúság mozgalma is a Kiskertben kezdődött el 1920 őszén Szabó Ilona (Nagy Antalné) házában. A mai tornaterem és a tanítói lakás a két világháború között az alsójózsai katolikus iskola épületei voltak. A kerteség egyetlen debreceni típusú háza a tanítói lakással szemben látható, Magyar József és családja lakik benne. Az ötvenes években a Kiskertben épült az ezeletes iskola.

Kiskert kapu [135] (tört.). Bejárat volt a Vénkertbe a Kétkert köz északkeleti végén. Ma Czégyén-sarok néven ismerik.

Kiskert utca [129] (élő, Kiskert uccán). A Kiskert keleti utcája, a Felszabadulás utcából nyílik, onnan halad Józsa déli határa, a debreceni Bellegelő felé. A villanyt 1959-ben vezették be, a nyugati oldalon járda van. Az utca középső része vízállásos terület, évszázadokkal ezelőtt itt folyt a Józsa ér. 1882: „Kiskert első dűlő”.

Kissacs vagy Egyházasmacs [100] (tört.). Nem azonos a debreceni határban levő Kismacsca! Szentgyörgy 14. századi neve (lásd ott). 1379: „Kysmoch alio nomine Eghazasszenthgyurgh...” (Zichy-okmánytár IV. 85.) Garai Miklós nádor Várdai Domokosnak a Debreceni család tagjai ellen Kismacsca (= Szentgyörgy falu) iránt lefolyt peres ügyében az okiratok felmutatására határnapot tűz ki. 1380: „... Kismaty vocate alio nomine Eghazas Zenthgyurgh nominate...” (Zichy-okmánytár IV. 143.) Garai Miklós nádor Várdai Domokosnak Debreceni Gergely és érdektársai elleni ügyében halasztást ad.

Kis Oncsa [63] (ritk., Kisoncsára). A felsőjózsai Oncsa nevű településrész keleti fele, amelyet 1945 után osztottak ki házhelyeknek. 300 négyszögletes telkekből áll.

Kis Sándor sarok [178] (elav., Kis Sándor saroknál). Az alsójózsai Béke és Szentgyörgy utca kereszteződésének a neve.

Kiss kapu [186] (tört.). A Tuszkóskert kijárata a Vendég utcából a Szentgyörgy-erdő felé. Nevét a múlt század második felében kapta arról a Kiss Ferencről, akinek a telke a kapu keleti oldalán volt.

Kisszentgyörgy [6] (elav., lásd *Felsőszentgyörgy-pusztát*).
Kistanya [6] (elav.). A *Felsőszentgyörgy-pusztát* névváltozata.
Klapka György utca [36] (élő, Klapka György uccán). A Ságvári Endre utcával párhuzamosan haladó utca a felsőjózsai Oncsa északi részén. Javaslott új neve: *Északi sor*.

Klastrom-part [97] (élő, Klastrom parton). A Tóca nyugati partja a Felszabadulás utca és a Temető-alj között. A neve az Árpád-kori Szent György-egyházra utal.

Kolozsi kapu [82] (elav., Kolozsi kapunál). Az Ördöggréz nevű szőlős-

kert kijárata volt a Deák utca keleti végén. Egy telektulajdonosról neveztek el.

Komlóföld [140] (tört., *Komlóútföldön*). A Szentgyörgy-határak és a kastélykert közötti szántóföld neve 1944-ig. Ma az Arany János utca, a Szondi utca és a Csokonai utca van a helyén. (Lásd *Szentgyörgy-major*.)

Kopcsa sarok [160] (elav., Kopcsa saroknál). A Béke és a Cserapes utca sarkán álló Kopcsa-féle házról kapta a nevét.

Kossuth Lajos utca [67] (élő, Kosút uccán). A felsőjózsai Ördöggréz déli részén vezet a Deák utcával párhuzamosan. 1957-ben kapott járdát, a villanyt 1960-ban vezették be. (*Függetlenség utca*.)

Kökényes-határ (tört.). Ma ismeretlen helynév Szentgyörgy és Zelemér határán. 1790: „Száz Negyven hét a Kökényes határ” (Vlt. Hb.).

Körtvélyes-határ (tört.). Ismeretlen helynév Zelemér és Szentgyörgy határán. 1790: „Száz Negyven nyolc a Körtvélyes határ” (Vlt. Hb.).

Körtvélyfás-határ (tört.). Ma ismeretlen helynév Zelemér és Szentgyörgy határán. 1790: „Száz ötvenegy Körtvélyfás határ” (Vlt. Hb.).

Kövesút (ritk., Köves úton). Alsójózsán a Felszabadulás utca, valamint a Mező Imre és a Szentgyörgy utca zúzott kővel, majd aszfalttal burkolt szakaszának a köznapi neve. Felsőjózsán hasonlóan nevezik a Deák (részben), a Hunyadi és az Elek, illetve a Róza utcát 1927 óta, amikor Gál Mihály hajdúböszörményi orvos és országgyűlési képviselő közbenjárására (és mindenekelőtt Halbrohr Adolfiné kasszentyörgy-i zsidó nagybirtokos érdekeit figyelembe véve) a fenti utat megépítését a hatóságok elhatározták. — 1913 óta nem hivatalosan faluzsuzte így nevezik a böszörményi országutat, amelyet 1942-ben aszfaltburkolattal láttak el.

Középső utca [81] (elav., *Középső uccán*). A Deák utca névváltozata.

Krajcáros kapu [180] (élő, Krajcáros kapunál). A Béke utca Kis-erdő felőli bejáratának a neve. A legismertebb és leggyakrabban használt kapunév Alsójózsán. A hagyomány szerint büntetéselt kellett fizetnie annak, aki este elfelejtette bezárni maga után ezt a kaput. A század elején a kétszárnyú deszkakapu még megvolt, de a két oldalán a gyepe (szőlővenyigéből rakott kerítés, amelynek külső oldalán mély árok volt) már nem volt rendszeresen karban tartva. A Krajcáros kaputól északkeletre évszázados tölgyekkel benőtt, hosszan elnyúló, nagy homokdomb állt, amelyből esontvázak és edénytorédek kerültek felszínre. Az erdő kiirtása után, a század közepén a dombot elhordták (lásd *Homokpödör és Nyárfas I.*), déli szögletében azonban, amely benyúlik a szőlőkertbe, még ma is látható. Az ötvenes években az erdei utat (lásd *Szélő-nyiladék*) sorompóval zárták le, attól kezdve — különösen a fiatalok — a sorompót azonosították a Krajcáros kapu névvel. A hatvanas évek végétől kezdődően, amikor elkészült a Jó barátság úttörőábró, néhány évig a *tábor szót* használták a Krajcáros kapu név helyett. Vénkerti jegyzőkönyv: „1877-dik évbe mártius 23-ikán az Benze István uram fija az kaput nyitva hatta hiába mondták neki, hogy tegye be, megbüntettetett 40 krajcárig.”

Kuczik-lapos [13] (élő, Kuczik laposon). Széles völgyhajlat a felsőjózsai Bondor-hát alatt, a Róza utca keleti harmadában. Tavasszal gyakran elárasztja a hóé, régen még nyáron is víz alatt állt. A Kuczik családról kapta a nevét. A faluban ismerik a *kucik* (*kuckó, zug*) szót is, de a helynév nem abból ered.

Küti-tábla [34] (ritk., Küti táblába). Szántóföld az Óriás kút mögött, a Szakszió út és a zeleméri határak között.

Kút utca [75] (élő, Kút uccán). A Möricz Zsigmond utcával párhuzamosan halad a felsőjózsai Tóth-telegen; a Silye Gábor utcából nyílik.

Lapos [103] (elav., Laposson). Kaszáló, a Tócs patak völgyének a neve. A Felszabadulás utca és a Szakszió út között terül el. Az első világháború előtt — különösen esős évszakban — még összefüggő vízfelület volt, ahol összeje nádat arattak, télen pedig jeget vágta. A víz lecsapolása óta kaszáló. A Felszabadulás utca felőli végén, a Klastrom-parttal (az egykori Szent György-templommal) szemben bokrokkal, fákkal benőtt kis szigetet volt, amelyet az 1975-ös területrendezés során elhordtak.

Lebuj csárda vagy Szentgyörgyi csapszék [85] (tört.). A Böszörményi út nyugati oldalán állt, a Szakszió út és a Pásti utca közötti völgyhajlatban (lásd Temető-álj). Hajdúböszörmény város tulajdona volt. A nóta szerint „alacsony volt a mestergerendája”, talán azért kapta a Lebuj nevet. A kétnyelvűséget az 1773. évi és az 1785. évi jegyzőkönyvi bejegyzések is igazolják. 1794: „Ókegyelmeknek árendában lévő Szent Györgyi csapszékjeiket Esztindeig resignálták és annak birodalmában introducálván...” (Prot. 304.). 1765: „Szent Györgyi csaplár Hamar Mihály ellen panasz propanalattott, amennyiben többet irt az emberek Nevek alá kelletlenül” (Prot. V. 40.). Böszörmény 1765-ös jegyzőkönyve szerint a Lebuj csárdánál fogták el Futó János belyárt. 1761: „... össze találkoztak a Lebujnál” (Vlt. Hb.). 1771: „A Szent Györgyi csapszékre ifjú Dobó János offeratott” (Prot. V. 187.). 1773: „Lebuj vagy Sz. Györgyi Varga István Belső Csaplár” (Prot. V. 221.). 1785: „A Sz. Györgyön Levő Város Lebuj nevezetű csapszék” (Prot. V. 212.). 1828: A szentgyörgyi inspektor a „lebujai csárda hiányáról” jelent (Vlt. Hb.). Az 1794-es latin nyelvű térképen: „Lebuj”. 1882-ben a csárdához tartozó terület 81 négyszögöl.

Lebuj-tábla [86] (elav., Lebuj táblába). Szántóföld az Oncsa-telep és a Böszörményi út között. A tervek szerint itt épül fel az északi lakónegyed.

Lenin utca [46] (élő, Lenin utcán). A felsőjózsa Hadházy-telep nyugati részén van, a Sillye Gábor utcából nyílik. 1966-ban kapott járdát.

Leventepálya vagy Leventetér [121] (tört.). A sportpálya neve volt a két világháború között. A katonai jellegű ifjúsági szervezet (levente) gyakorlóhelye volt.

Lóherés-kert [32] (tört.). A Csegei-halom és a Szakszió út közötti tábla neve. Az 1794-es térképen: „Lóherés Kert”. Ma már nem élő helynév.

Lyukas-halom [33] (tört.). A Csegei-halom vagy Halmos-domb névváltozata. Valószínűleg a kincskeresők munkája nyomán kapta ezt a nevet.

Macs [100] (tört.). Nem azonos a debreceni határban fekvő Macs településsel és pusztával! Szentgyörgy falu 14. századi neve. 1323: „... possessionem eorum Moch vocatam in qua ecclesia Beati Georgii martiris est fundata. (Macs birtok, ahol Szent György véranú templomát alapították.) (Zichy-okmánytár I. 51.). A nagyváradi konvent bizonyítja, hogy Pelbardus és János váradi nemesek a debreceni Dósa nádrakon elzálogosított Macs (azaz Szentgyörgy) nevű birtokot a kitűzött határnapon nem váltották ki.

Macs-folyó [103] (elav., Macs folyóánál). A Tócs névváltozata.

Macs határrok [24] (tört.). Hatalmas árok volt Felsőjózsa és Macspusztá között. 1879: „... egy az árok déli oldalán és a másik határdomb 5 ölnyi távolságban a debreceni határhoz tartozó út déli oldalán fel van hányva.” Az árkot az 1960-as években temették be.

Macs határút [25] (elav., Macsi határúton). Földút Felsőjózsa déli határán. Korábban a Háromhatár-dombtól a Böszörményi útig vezető dűlőt egészét Macsi határútnak nevezték, ma keleti része Felsőjózsa belterületéhez tartozik. (Lásd Sillye Gábor utca.)

Magyar Béni-nyiladék [219] (ritk., Magyar Béni nyiladikon). Erdei út a Szentgyörgyi- és a Monostori-erdőben; a Szilas és a Balogh-tisztás között vezet a monostor-pallag dűlő Molnár-tanya felől a bodai első dűlő felé.

Makkos-határ (tört.). Zelemér déli részén volt, ma ismeretlen helynév. 1790: „Hatvan Kettődik (határ) Makkos határ” (Vlt. Hb.).

Malom-árok [96] (elav., Malom-árogba). A Klastrom-parton, a Felszabadulás utca déli oldalán levő árok neve. A hatvanas évekig a malom kártyos, szennyezett vizét vezette le a Tócsba.

Marhaállás (tört.). Ma ismeretlen helynév. 1790: „Ötven Kilenczedik (határ) a hol az útból kitér a Határ a Marha állás szélben” (Vlt. Hb.). A Csegei-halom környékén lehetett.

Második nyiladék [213] (ritk., Második nyiladikon). Az Új-nyiladék névváltozata.

MÁV-műhelytelep [111] (élő, MÁV műhelytelepen). A szentgyörgyi vasútállomástól délre van, a vasút keleti oldalán.

Medvés-álj [201] (ritk., Medvéis áiba). Lapos mélyedés a Szentgyörgyi-erdő keleti felében, a Dinnyés-halom és az Endrei-tisztás között. Nevét még a múlt században kapta a Hatház utcán lakó Medvés Józsefről.

Medvés-álj nyiladék [202] (ritk., Medvéis aji nyiladikon). Észak-déli irányú erdei út a Medvés-álj és a Boda között.

Mező Imre utca [138] (élő, Mezői Imre utcán). Észak-déli irányú út a Vénkert és a Kiskert között (lásd Telek út, Böszörményi út 2., Nagy út, Kétkert köz és Névtelen út). 1966-ban járdát kapott, 1979-ben aszfaltolták. Az utca északi részén van a kisbolykai nevezett vegyesbolt. Száz évvel ezelőtt még egyetlen ház sem volt ebben az utcában. 1882: 892-es számú dűlő-út „Böszörmény felé”.

Mihálylaka [150] (tört.). Feledésbe ment középkori település volt Alsójózsa (Nagyszentgyörgy) területén. Feltehetőleg a Harstein-kastély környékén lehetett (lásd Telek-halom, Telek út). A Gutkeled nemzetségi birtokai között fektült, először egy 1284-es oklevélben említik. A 15. században a Gutkeled nemzetségből származott Várdaj és zeleméri családok pereskedtek miatta. Szentgyörgyvel és Zelemérral együtt említik. 1415: „una Zelemer, altera Myhalloka et Zenthgwegrh” (Zichy-okmánytár VI. 328).

Mintatér [121] (tört.). A Leventetér névváltozata a két világháború között.

Monostori kapu [170] (elav., Monostori kapunál). A Fő utca kijárata a Monostori-erdő felé. (Lásd Negyedik vagy Rác kapu.)

Monostori út [196] (tört.). Ut a Szentgyörgyi- és Monostori-erdő között. Az 1794-es térképen: „Via ad Monostor”.

Monostori utca [191] (élő, Monostori utcán). Utca Alsójózsa keleti határán, a falu és a Monostori-erdő között. Javasolt új neve: Csúcs utca.

Móricz Zsigmond utca [76] (élő, Móricz Zsigmond utcán). A felsőjózsa Tóth-telep keleti részén van, a Sillye Gábor és a Virág utcát köti össze. 1962-ben kapott járdát. (Harmat utca.)

Nádas [106] (élő, Nádaszba). A Tócs-völgy szakasza a Szakszió út és a zeleméri Er-álja között.

Nagy-álj [216] (élő, Nagy áiba). Északkeleti-délnyugati irányú mélyedés a Rákóczi- és a Szentgyörgyi-erdő határán, a Csetemekerttől keletre. Nedves, vizenyős talaja — a környező homoki tölgyerdő sárgás színű talajától eltérően — fekete. A hatvanas évekig évszázados tölgy-, vadkörte- és akácerdő borította, amelynek sűrű volt az aljnövényzete: bodza, csalán, lúdhúr és ibolya nőtt benne. Ma fiatal tölgyerdő. A nyirkos levegő, a koldit, mohos fák, a keskeny, kanyargó utak sajátos hangulatot adtak ennek az erdőreznek, amely a jósznaki kedvelt kirándulóhelye volt. Márciusban sokan jártak ide ibolyát szedni, később pedig gombázni. A Józsa ér (lásd út) ebben az alban eredt. (Lásd Bodzás.)

Nagy bolt [176] (élő, Nagyboldob). A Szentgyörgy utcai önkiszolgáló bolt általánosan használt neve. A második világháború előtt Schwarcz

Gyula, majd Bagdács János étterme és italboltja. Ebben az épületben volt a nagy táncsterem.

Nagy-hát [2] (? , Natyháton). Nem azonos a balmazújvárosi Nagy-hátal. Felsőjárás északi határán említik 1790-ben: „Száz harmincz kilencedik (határdomb) a Nagy Háton a Nagy gödör mellett a Mély Völgytől Nap Nyugat felé menő határ út felel” van. „Két Száz kilencz: az ér alatt a nagy Háton, két száz tíz a Nagy Háton” (Vlt. Hb.).

Nagy-határdomb [4] (tört.). Ma ismeretlen helynév. Felsőjárás nyugati végén, a zeleméri, a macsi és a józsi határ találkozásánál álló domb neve volt. Határleírás, 1879: „Ezen határleírás kezdődik a régi határdombnál, Debreczeni és H. bősörményi határvonalon, mely határdomb Szanko Gábor debreczeni birtokos szántóföldje szögletén jelenleg a hármás határponthoz képezi.”

Nagy-határhalom [3] (tört.). Józsától északnyugatra található, tengerszint feletti magassága: 126 m. 1870: „Nagy határ halom” a macsi, a zeleméri és az újvárosi földek találkozásánál.

Nagy János-kapu [91] (elav., Nagy János kapunál). Az Ördögársz nevű szőlőskert kijárata volt a Kossuth utca keleti végén, Alsójárás (a Rózsás-telep) határán.

Nagy keresztút (tört.). Ma ismeretlen elnevezés. 1790: „Kilencedik (határdomb) a Nagy Kereszt útnál”, „Harmincz Negyedik új határ a Nagy Kereszt út mellett a Boda mentében” (Vlt. Hb.).

Nagy-Oncsa [37] (ritk., Nagyoncsán). A felsőjárás Oncsa nevű településrész nyugati része, amelyet az 1930-as években osztottak ki házhelynek. 1200 négyzetföld területű telkekből áll. (Lásd Oncsa.)

Nagy ösvény [184] (elav., Nagy ösvényen). Erdei gyalogút volt a mai úttörő tábor és a Nagy-tisztás között.

Nagy-part [203] (ritk., Natyparton). Homokdomb a Szentgyörgyi-erdőben, a Nagy út keleti felében, a Keresztút-aljtól nyugatra. Tengerszint feletti magassága 143 méter, déli folytatása a Dinnyés-halom.

Nagy Sándor utca [72] (élő, Naty Sándor utcán). A Sillye Gábor utcából nyílik, a Nap és a Verseny utca között van. Javasolt új neve: *Órhegy utca*.

Nagysárgás [144] (élő, Natysárgásba). 1. Agyagödör az Arany János utca és a Szentgyörgy utca között, a Csoknai utcától délre. A múlt század nyolcvanas éveiben még szántóföld, amely a község tulajdonában volt. Századunk első felében kezdték ásni, innen építették a vályogházakat. Az ötvenes évek közepétől kezdve már csak az új vályogvető gödröt (lásd *Hosszú gödör* vagy *Nagysárgás 2.*) Használták. A Nagysárgás Szentgyörgy utca felőli vége mindig vízmentes terület volt, az északi része azonban meredek és mély volt, ahol a víz mélyesége nyár elején a 2–3 métert is elérte. Keleti partján gyalogút vezetett (lásd *Nagysárgás mellett*), a nagyszentgyörgyi lakosok itt jártak be „a Józsa-ba”. Hatóságilag mindig tilos volt itt fürödni, ennek ellenére nyaranta sokan megfürödtek benne, főként a fiatalok. Ennek a tiltott fürdőzésnek több halálos áldozata is volt, többek között egy katona, aki a második világháború idején fútt bele a vízbe. Télen korcso-lyázní és szánkózní jártak ide a gyerekek. 2. A *Hosszú gödör* (lásd ott) névváltozata.

Nagysárgás mellett [145] (elav., Natysárgás mellett). Keskeny gyalogút volt az alsójárás agyagödör keleti partján. Az Arany János és a Szentgyörgy utcát kötötte össze, gyalogosok és kerékpárosok jártak rajta. Meglehetősen forgalmas volt, a kastély felől itt jártak be az emberek a faluba. Középtájon többször leomlott, s mivel a keleti szélén nem lehetett szélesíteni a kerítés miatt, az agyagödör falába erős karókat vertek, gallyakkal

befonták őket, majd a sövény és a part közötti szakaszt agyaggal feltöltöttek. A hatvanas évek elején Sári Antal megvásárolta az agyagödört, és lezáratta a gyalogutat. Azóta a forgalom a Krajcáros kapu és a Czégeny-sarok felé terelődött el.

Nagyszentgyörgy [151] (elav., Natyszentgyörgyön). (Lásd *Szentgyörgy-major*.)

Nagy-szilfás [198] (elav., Naty szilfásba, lásd *Szilás*).

Nagy-tisztás [204] (élő, Naty tisztáson, lásd *Csikóskúti tisztás*).

Nagy út 1. [136] (elav., Nagy úton). A Telek út névváltozata. 2. A Szentgyörgyi-erdő közepén haladó észak–dél-nyugati irányú út; a Szakszió út folytatása [209].

Nap utca [69] (élő, Nap utcán). A felsőjárás Tóth-telep nyugati utcája, a Sillye Gábor utcából nyílik. Javasolt neve: *Fény utca*.

Nefejejcs utca [60] (élő, Nefejejcs utcán). Osszekötő utca a felsőjárás Ságvári Endre, Pásti és Deák utcák között, 1969-ben nyitották meg, aszfaltozva van. Javasolt új neve: *Szivárvány utca*.

Negyedik kapu [170] (elav., Negyedik kapunál). A Monostori vagy Rácz kapu névváltozata.

Nevendék-erdő [205] (tört.). A Szentgyörgyi-erdő egyik korábbi neve. Az 1794. évi magyar nyelvű térképen: „Nevendék Erdő” (= 17-es szekció).

Névtelen út [138] (tört.). A Mező Imre utca egyik névváltozata volt a két világháború között. (Vö.: Doba Gyula, 1936.)

Nyárfás (élő, Nyárfásba). 1. (179) A Szentgyörgyi-erdő része a régi homokdör helyén, a Krajcáros kaputól északkeletre. 2. A Szentgyörgyi-erdő része, a Medves-alji nyiladék és a Nagy-tisztás között. 3. A Szentgyörgyi-erdő része a Nagy út és a Rákóczi-erdő között, a Nagy-alj két oldalán.

Nyárfás-határ (tört.). Ma ismeretlen helynév. 1790: „Hatvan Hetedik (határ) Nyárfás Határ” (Vlt. Hb.).

Nyárfás Lapossa (tört.). Ismeretlen helynév Zelemér és Szentgyörgy határán. 1790: „Százharmincadik (határ) Nyárfás Lapossa” (Vlt. Hb.).

Nyári Pál utca [49] (élő, Nyári Pál utcán). A felsőjárás Hadházy-telep déli utcája, a Sillye Gábor utcával párhuzamosan halad. A Barakonyi utcából nyílik, 1966-ban kapott járdát.

Nyíl utca [112] (élő, Nyíl utcán). A vasúttal párhuzamosan haladó utca a Tóco keleti oldalán. 1957-ben kapott villanyvilágítást, keleti oldalán járda van. (Csonka *torony* utca.)

Ocska iskola [190] (élő, Oucska iskolába). A Béke utcai iskola általános használt névváltozata.

Oncsa [37 és 63] (élő, Oncsán). Felsőjárás településrész neve. Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA) kezdőbetűinek összevonásával keletkezett betűzés. Eredete és jelentése ma már az ott lakók körében is ismeretlen. Az alap a 30-as években sokgyermekes családoknak házhelyeket osztott. (Innen ered a népi magyarázat: „Oncsa a sok gyereket!”) Oncsa-telep majdnem minden nagyobb helységben található szerte az országban. A józsi Oncsa a Ságvári Endre utcától északra van. Utcai: Vasvári Pál, Hunyadi János, Wesselényi Miklós, Dózsa György, Bajza József és az ezekre merőleges Klapka György utca.

Ortás kút [35] (elav., Ouriás kútnál). Deszakakájú gémeskút volt a Szakszió út felsőszentgyörgyi szakaszának északi oldalán, kb 1 km-re a bősörményi országúttól. Szántáskor az Ortás kút vasvályújából itatták az ökröket és a lovakat. A kút helyén ma jókora süppedés van. (Lásd *Kúti-tábla*.)

Ótrős György határa (tört.). Ma ismeretlen helynév. 1790: „Száz Ötven

három (határ) jobb kéz felől Ókrös György határ". Ilyen nevű család valószínűleg a Zeleméren élt.

Ördöggrész [55] (ritk., Ördöggrízbe). Felsőjózsiai településrész a Rózsás-telep, a debreceni Macs-pusztá (egy része már beépült, és Józsa-hoz tartozik: Toth-telep és Hadházy-telep), a Józsa Elek- és Rózsás-ér, a volt Kis-szentgyörgy-pusztá (egy része ma Onca) és a Csillagos között. A múlt században az Ördög családnak volt itt több telke, innen ered a kertéség neve. (Többen „már” úgy tudják, hogy a gyermekeket megrontó, éjszaka seprűn lovagoló bábaasszonyokról nevezték el a településrészt, akiket a babonás emberek ördögöknek tartottak.) A kertéségnek három kelet–nyugati irányú utcája van: a Pásti, a Deák Ferenc és a Kossuth Lajos utca. Az Ördöggrészt keleten az alsójózsiai Határ utca, nyugaton pedig az „Ördöggrész és Elekgrész nevű szőlők között levő út” (ma a Hunyadi utca) határolja. Közép-ső utcája, a Deák Ferenc utca lett Felsőjózsa egyik legforgalmasabb utcája. A múlt század végén itt épült a református templom és az iskola, itt nyílt meg a zsidó imaház, a csendőrlaktanya, itt volt Kapusi Márton temetkezési vállalkozása, és sok apró szatócsüzletet is nyitottak: Kiss István italboltja és táncterme (a Deák és Böszörményi út sarkán), a Gerőcz-féle hentesüzlet (ma a Takarékszövetkezetet rendezték be ebben az épületben), a Ragályi-féle vegyeskereskedés (józsiai mondás: „Minden van, mint Ragályinál!”), Pável Ignác henteszéke és vegyesboltja, Varga Gábor mézszerzéke, Weiss Sándor szikvizüze és pékműhelye és Kiss György húsboltja, a Sillye Gábor utca és a Barakonyi utca sarkán volt a Buglyó-féle bolt, ma ettől keletre az ÁFÉSZ korszerű üzlete található. Megalakulása óta a Deák utcában van a („Reménység”) gyógyszertár és a posta, az ötvenes években itt működött a cipész ktsz és a tsz-iroda (az utóbbi épületben ma az öregek napközi otthona van). (Lásd még *Nagy János-kapu*, *Kolozsi kapu* és *Harmadik kapu*.)

Pálinkafőzde [178] (élő, Pálinkafőzdéinél). Korábban a Kiss Sándor sarkon volt, ma a Rákóczi utcán [158] van, a templomtól keletre (az utca déli oldalán).

Pallagi kapu [188] (ritk., Pallagi kapunál). A Tuszkóskert kijárata a Görbe utca keleti végén.

Pálya [121] (élő, Páján). A Sportpálya névváltozata.
Pántlika-föld [162] (elav., Pántlika-főüdü). Keskeny rét volt a Szentgyörgyi-erdő délkeleti és keleti szélén, a Krajcáros kapu és a bodai Hármashatár között. Határleírás, 1879: Az 59/13. számú határdomb „Pusztá Szt. Györgyön egy rét szélén és Alsó Józsa szőlőkerti védő árok északi oldalán áll”. Az 1950-es években még használták ezt a helynevet, a rétet azóta benőtte az erdő, és a névre is csak az idős emberek emlékeznek.

Pap telke [177] (elav., Pap telkin). Egy telke neve a Szentgyörgy utca keleti részén, ma Hercz Vilmos emeletes háza áll rajta. A múlt század közepén ezen a telken volt a református lelkész háza, ahol 1850 szeptemberében megkezdődött (nem hivatalos) iskolai oktatás.

Pásti-tanya [89] (tört.). A Rózsás csárdától délre állt, mellette vezetett el a Rózsás dűlőt, amelyen Alsójózsiát meg lehetett közelíteni a Felszabadulás utca (régén dűlőt) megnyitása előtt. A Tócon — a középkori gát és vízimalom helyén — fahíd volt.

Pásti utca [65] (élő, Pásti utcán). Ma a felsőjózsiai Ördöggrész és Csillagos egyik legszebben kitépített utcája. A múlt század második felében Pásti Györgynek volt ebben az utcában több telke, innen ered az utca neve. A Pásti utca a Böszörményi utat köti össze a Hunyadi utcával. Villányi 1960-ban, vízvezetékét kilenc évvel később kapott. Debrecen felől a felsőjózsiai autóbuszok ezen az aszfaltozott utcán közlekednek. Javasolt új neve: *Alkotás utca*.

Petőfi Sándor utca [131] (élő, Petőfi utcán). A Felszabadulás utcából nyílik, az Ady Endre utca Iolytatásaként a vasúttal párhuzamosan vezet észak felé. Délkeleti sarkán van az új ifjúsági ház. A szemközti sarkon működött az ötvenes években a Balajti-féle bolt, a hetvenes években pedig a büfé. Korábban ez a terület vízállásos volt, itt folyt a Józsa ér nyugati ága. Különösen tavasszal gyűlt össze sok víz, ezért az utca déli végén mely árkot ástak. Az utcába 1957-ben vezették be a villanyt, vizet pedig 1968-ban kapott. Járdája van. Javasolt új neve: *Március 15-e utca*.

Rác kapu [170] (elav., Rác kapunál). A Monostori kapu névváltozata. Rác Sándorról nevezték el, aki az 1890-as években a Fő utca végén lakott.

Rákóczi-ajl [212] (ritk., Rákóczi aiba). Hatalmas, katlanszerű mélyedés Józsa északi határán, a Rákóczi-kerttől keletre. Nyugati oldalán hosszan elnyúl, nagy homokdomb áll. A völgy északi felében rézkori (a péceli kultúrához tartozó) telep lakóházainak és halottégető máglyáinak nyomai láthatók. 1794: „Fossa” (= horpadás, árok). Az utóbbi években a domboldalból több értékes pénzlelet került elő. 1980-ban Andirkó Imre erdőmunkás és társai több mint 1500 db ezüstérmét, egy kőves ezüstgyűrűt és egy ezüst ruhakapcsot találtak egy összetört agyagkoszrú mellett. A pénzerméket 1460 és 1551 között verték, és valószínűleg 1573-ban, a gulajai török bég Debrecen környéki hadjárata során rejtették el a domboldalban a zöld mész kancsóban. A korábbi leletek nyomtalanul elkallódtak.

Rákóczi utca [141] (élő, Rákóczi utcán). A Vénkert középső utcája, sokan Templom utcának nevezik. A községházától (ma óvoda) a templomig 1923-ban építettek kövesutat. Ebben az utcában van az alsójózsiai református templom, itt volt az első óvoda is (ma Sári Gábor háza). Itt van a *szeszőzde*, amely korábban asztalosműhely volt. Az utca mindkét végén buszmegálló van, nyugati felén járdát is építettek. Az (egyrányú) utat 1979-ben aszfalttal burkolták. Pongor Mihály és Antal László telkén — egy hajdnai tó északi partján — ismeretlen korból származó temető sírjai húzódnak meg. 1882: „Vénkerti közepűt”.

Rendőrvágás [215] (elav., Rendőrvágásnál). Erdőréz neve az Új-nyiladék északi oldalán, a Medves-ajli nyiladékától keletre. 1944-ben a rendőrök hordták el a fát erről a területéről.

Rózsás [14] (elav., Rózsás-ér). Felsőjózsiai településrész: a Rózsa utca két oldalán álló szőlőskertek összefoglaló neve. 1882: a IV. és a VI. dűlő „Rózsás-ér”. A területre 73 hold, amelyből 44 hold szőlő, 25 hold pedig szántóföld volt. A hagyomány szerint Rózsa László főjegyzőről nevezték el.

Rózsás (csárda) [90] (élő, Rózsás-ér). Pincézet csapszék a böszörményi országot keleti oldalán. Az 1700-as években épült. Az elmúlt évtizedekben többször átalakították, közben egészen elcsúfították. Mai alakjában teljesen jellegtelen épület. Az 1794-es térképen: „Educillum Rózsás”. Egy korabeli vázlat szerint az állás a csárdával szemben, az út és egy árok között volt, amelyet „Bogyó úr vettetett”. Nevét — állítólag — a cégéren festett rózsáról kapta. A kútja, amelyet betonlappal fedtek le, a csárdától délnyugatra van. 1882: „Rózsás csapszék”. Területe (az udvarával együtt): 536 négyzetööl.

Rózsás-domb [117] (ritk., Rózsás dombon). Az Unoka-part névváltozata.

Rózsás-dűlő [92] (ritk., Rózsás dűlőbe). Szántóföld a Böszörményi út, a Csillagos, az Unokakert, a vasút és a Debrecenhez tartozó legelő között, alsójózsiai földön. Nevét a csárdáról kapta. 1882-ben a debreceni Aron Miksa és a böszörményi Lédig Sámuel tulajdonosa volt.

Rózsás dűlőt [92] (tört.). Földút volt a múlt században a Rózsás csárdától délre. A Böszörményi út felől vezetett a Tócon át a Kiskert déli felé-

ben álló domb felé. A Tócon, a régi vizalom helyén fahíd volt (Az 1882-es térképről ezt az utat kikapták.)

Rózsástelep [80], (élő, Rózsástelepen). Eredetileg Alsójózsához tartozó településrésze a Böszörményi út, a Silye Gábor utca és az Ördögész között. Az 1879-es határleírás szerint a Macsi határúton (keleti része ma a Silye Gábor utca) van egy kettős „határdomb, az »Ördögész« nevű szőlőbe vezető út mindkét oldalán, 7 öllel egymástól távol lévén: ezen pont képezi a harmas új határpontot Debreczen, Felsőjózsá és Alsójózsá községek között.” A felsőjózsai Ördögész és az alsójózsai Rózsástelep közötti határ tehát az a „szőlőbe vezető út” volt, amely a Silye Gábor utcából nyílt, keresztelte a Kossuth utcát, majd beletorkolt a Rózsás csárdá elé vezető utcába. A terület ma Felsőjózsához tartozik. Evszázadokkal ezelőtt a mezővárosi rangot nyert Szentgyörgy település házai álltak a környéken. 1927-ben a Rózsás csárdával szemben egy rézkori tejeskőcsögöt találtak kútásás közben. 1882-ben még pusztá, a Rózsás-dűlő része. A Rózsás-dűlő és a Rózsástelep területe 43 hold 1171 négyszögöl, amelyből 35 hold szántó és 8 hold rét volt.

Róza utca [15] (élő, Rózsá utcán). A felsőjózsai Rózsáresz egyetlen utcája, párhuzamosan halad az Elek utcával. Keleti felében, az utca északi oldalán áll a római katolikus templom, mellette (és az utca szemközti oldalán) pedig az általános iskola épületei vannak. Járdát 1957-ben kapott, ehhez az utca lakosai családonként 300 Ft-tal járultak hozzá. 1962-ben az utca keleti felét szilárd burkolattal látták el. Az utcától északra, egy lapos földhát van a felsőjózsai temető. Új neve: **Rózsavölgy utca**.

Ságvári utca [88] (élő, Ságvári Endre utcán). Az Oncsa-telep déli részén, a volt szentgyörgyi határút vonalán húzódik kelet–nyugati irányban. Egy része 1959-ben járdát kapott. Javaslott új neve: **Gönczy Pál utca**.

Sárgaföldes vagy **Sárgás** (lásd **Nagysárgás**).

Silye Gábor utca [68] (élő, Silye Gábor utcán). A régi Macsi határút beépített keleti fele. 1957-ben járdát kapott, 1970-ben bevezették a vizet, egy évvel később megkezdték az úttest aszfaltozását.

Sportpálya [121] (élő, Sportpálya). A vasútállomással szemben, az Onokakerttől délre van. A Haladás SC öltözőjét 1957-ben építették.

Szakszió út [31] (élő, Szakszíj útján). Az 1794-es térképen még a kisvárdai uradalomhoz tartozó Szentgyörgy-pusztának 12. szelvényeként ábrázolták. A latin eredetű szekció szó (sectio = szelet, szelvény; birtokrész) elferditett, népi változata. (Lásd **Szekciók**.)

Szalag-erdő [210] (ritk., Szallag erdőűbe). Keskeny erdősáv a Szakszió út és a Nagy-Rákóczi-erdő között, a kertészettől északra.

Szárzalmalom utca [173] (élő, Szárzalmalom utcán). Összekötő utca az alsójózsai Szentgyörgy (Vendég) és Fő utca között. Délnyugati sarkán a múlt században szárzalmalom állt. Erről a malomról kapta a nevét az 1960-as években, amikor az utcát Nagy Mihály tanácselnök javaslatára megnyitották.

Szekció (szelvény), a birtokok feldarabolása, hogy könnyebben lehessen eladni őket). „A kisvárdai uradalomhoz tartozó Szentgyörgy pusztának mappája” 1794-ben Szentgyörgy-pusztát és a Szentgyörgyi-erdőt 17 szelvényre (szekcióra) tagolja ábrázolja. 1. A Böszörményi út, a Szakszió út és a Felsőjózsá közötti *Lebuj*-tábla. 2. A mai Oncsa területe, amely egészen a Szakszió útig terjedt. 3. A Juhakol, a Szakszió út és a Felsőjózsá közötti tábla. 4. Szentgyörgy-pusztá nyugati része a Macs és a Zelemér között. 5. és 6. A Csegei-halomtól délnyugatra eső két tábla. 7. és 8. A Szakszió út, a Böszörményi út, a Zelemér és a Lóherés-kert közötti táblák. 9. A Bogaras.

10. A Csegei-halomtól délre fekvő Lóherés-kert. 11. A Lóherés-kerttől délre fekvő Juhakol. 12. A Szakszió út felsőszenygyörgyi szakasza. 13. A Klastrom-part. 14. A Lapos, azaz a Tóóc-völgy szentgyörgyi szakasza. 15. A Szakszió út, a Telek út, a Kiskert, az Unokakert és a Tóóc közötti tábla. 16. A Rákóczi-kert és a Szakszió út közötti szelvény. 17. A Nevendék-erdő néven jelölt Szentgyörgyi-erdő. (Lásd **Szakszió** út.)

Szélő-nyiladékok [149] (ritk., Szilősi nyiladékok). Észak–déli irányú erdei út a Krajcáros kapu és a Nagy-alj között.

Szentgyörgy [100] (tört., Szentgyörgyön). Elpusztult középkori település (lásd **Macs**), a 15. században mezőváros. A Tóóc nyugati partján felelt, a napjainkban Klastrom-partnak nevezett dombon. A Kassára vezető útnak (lásd **Böszörményi út** 1.) a Silye Gábor utca és az új temető közötti szakasza volt a főutcája [87]. Az országút és a Tóóc közötti magaslaton (lásd **Klastrom-part**) feltehetően a 13. században köegyházat építettek Szent György vértanú tiszteletére. Első okleveles említése 1234-ből marad ránk (lásd **Kiskert**). A 13. században a Dél-Nyírségben nagy kiterjedésű, összefüggő birtokokkal rendelkező Gutkeled nemzetségbeliak faluja volt. A 14. században a Gutkeledék sárvármonostori ágából származott Várdai (Kisvárdai) család vette birtokba. 1389: „Zenth-Gewrgy”, 1394: „Zenthgerg”, 1406: „Zenthgorggh”, 1410: „Zenthgwerd”, 1411: „Zenthgergy”, 1415: „Zenthgewrgy”. ... 1452: „Szentgerg”. Az 1450-es években Szentgyörgy már mezőváros, amelynek vásáraitól szólnak az okiratok. 1458: „Oppid. Zenthgergh”. 1452–1454 között a következő adófizetők éltek a településen: Baboli Bereck, Badó Mihály, Bador István, Bara Péter, Baroch András, Baroch Tamás, Bertalan ... Bíró András, Bíró Bereck, Bori András, Bori János, Bús István, Bús Pál, Bús Péter, Bús Tamás, Csala Máté, Csupa Ferenc, Éles János, Hál Balázs, Husz Bálint, Ibrony Klement, Kajdán Antal, Kajdán István, Kajdán János, Kajdán Lukács, Kádár István, Kele István, Kerekes Balázs, Kerekes Bálint, Kerekes Mátyás, Kovács Tamás, Kozmay Jakab, Kutos Ferenc, Marci Gergely, Mészáros István, Oláh Klement, Ós Bálint, Ós János, Ós Sebestyén, Pásztor Imre, Péntek Benedek, Péntek Imre, Péntek Mátyás, Réde Miklós, Sós Anna, Sós Bálint, Sós László, Sósné, Szabó György, Tar Jakab, Tarka Benedek, Tót Antal, Vale(n)ti Péter, Vég István és Vég Jakab. — A településnek az adott időben 350–400 lakosa lehetett. 1549-ben tíz portát számlált és egészen a Várdai családé. A fiág kihaltával a bedegi Nyáriak, majd Becskiek, Melithek, Jósák örökölték. Az utóbbiak részein települt a 18. század utolsó harmadában a később községgé szervezkedett Józsa-kertség. — Debrecen Szentgyörgy-pusztá egy részét 1647-től fogva a század végéig haszonbérletben, másik részét zálogjogon bírta 500 m. forintért a Nyári. Becski-Melith familiáktól. Később Böszörmény kivette belőle Debrecen, de 1703-ban Debrecennek adja alzálogba 2016 m. forinton Szentgyörgy egész mezejét, valamely cserén kívül úgy, hogy hasznát, gyapját véven, marhájával jartathassa, fűvét használhassa, vassal szántva élni azonban szabad ne legyen. 1742-ben a város Szentgyörgy folytatódagos zálogba vétele felől tárgyal a böszörményiekkel, akik most már 400 forintért hajlandók meghagyni azt Debrecennél; a város a kívánt summat sokallván, a zálogba vételtől elállott. E pusztá kisebb részét a Józsa-családtól bírta, hol zálogjogon, 1716-ig 500 m. forintért, hol haszonbérért 1749 körül, hol megint zálogsummáért 1769-ig, amikor Némethi Andrásné Erős Kata is visszavette Józsa-szentgyörgyi részét. Bizonyosan a Józsa-részen szántogatták a debreceniek azt a 75 nyíllas béres földet, amely 1724–1755 között Szentgyörgyből az úgy nevezett felsőjárás béres-, vagy szállásföldekhez tartozott” (Zoltai Lajos: Debreczen Sz. Kir. Város határainak kialakulása és birtokainak megszerzése, Debrecen,

1916. 23—24. oldal). A helynevek tanúsága szerint a debreceni (Hatvan, Varga, Piac, Cegléd, Csapó és Péterfia utcai) gazdák a Zelemérhez közel eső felszentgyörgyi földet bérlették.

Szentgyörgyi állás [96] (tört.). A Lebujszky család melléképülete, az az kocsiszín volt. 1762: Czizány Tót Mihály házat Böszörményben „a Nánási Kapu félen” eladják, az „általa meg egetett Sz. Györgyi állás Káranak meg térítettésében” (Prot. A. 290.).

Szentgyörgyi állomás [110] (élő, Szentgyörgyi állomásnál). Vasúti állomás a MÁV debreceni—tiszaikői vonalán a 13. kilométernél. (Lásd Vasút.)

Szentgyörgyi csapszék [85] (tört., lásd Lebujszky család).

Szentgyörgyi csőszház [193] (élő, Szentgyörgyi csőszháznál). Vadász-ház a Nagy út és a Csőszház-nyíladék találkozásánál.

Szentgyörgyi-erdő [205] (élő, Szentgyörgyi erdő). Eredetileg tölgyes, ma csalánnal benőtt, meglehetősen silány, telepített akác-erdő Alsójózsától északra. Délkeleten a Monostori-erdő, északon a Nagy Rákóczi-erdő határolja. Nyugaton valaha egészen a Tócsig terjedt. 1763: „A Szent Györgyi Erdő vizsgálására deputáltattak” (Prot. V. 59). 1789: „Szent Györgyön levő tíz lépésnyi erdővel eladta” (Prot. A. 455—6). 1877-ben 597 hold és 493 négyzetöl (szántók és tisztások nélkül). 1882-ben a Budapesten élő Wahrman Mór tulajdonosa, 1906-ban a három Hartstein fivéré. Az első írott adat 1429-ből maradt ránk: Rohodi Simon összeszedett néhány hosszúmacsi jobbagyot, azokkal betört a Kisvárdai család Szentgyörgyi-erdéjébe, az erdő fáit levágatta és elhordatta.

Szentgyörgyi-határárok [147] (elav., Szentgyörgyi határárok). Szentgyörgy-pusztá és Józsa határán húzódtak. (Lásd Hosszú-gödör.)

Szentgyörgy-major vagy Nagyszentgyörgy [151] (tört.). Nagybirtok volt a község északi részén. Központja a Szakszó út és a Nagy út kereszteződésénél egy japos homokdombon volt (lásd Telek út). 1882-ben Wahrman Mór tulajdonosa, 1906-ban a Hartstein család. 1882: VII. dűlő: „Pusztaszent György”: 1300 hold és 15 négyzetöl. Ebből 1236.1 hold szántó, 44.2 hold rét, 9.6 hold legelő, 6.9 hold nádas és 3.3 hold út, kert és beépített terület. Főépülete, a Hartstein család földszintes „kastélya” ma is megvan a Kard utcában. A Mező Imre utca (Nagy út) nyugati oldalán álló hodályokat és a gazdasági épületeket 1944 nyarán zsidó tisztábornak rendezték be (lásd Felszentgyörgy-pusztá). A második világháború végén az épületek nagy része a repülőgép-jávitó műhely és a kifutópálya bombázása során leégett, a megmaradtakat a háború után lebontották. Két csőszház — felújított állapotban — még ma is látható. A gazdasági cselédék a Nagy úton (Telek úton) jártak be a faluba. 1940-ben a *Hajdú vármegye és Debrecen Szabad Királyi Város* című könyvben (Vármegyei Szociográfiák XII—XIII. 260—261. o.) a következőket írták a majorról: „Hartstein Náthán uradalma, Józsa. A gazdaság 1323 katasztrális hold, amelynek nagy részén komlótermesztéssel foglalkoznak nagyban érkecsüfőre. Ezen kívül dohány-, lencse- és borsótermesztés is van. Átlagban 400—600 sertést hizlalnak, tenyésztálataival Hajdúböszörményben elsőosztályú díjat nyertek.”

Szentgyörgypusztá vagy Pusztaszentgyörgy [151] (tört., lásd Szentgyörgy-major).

Szent György-templom [100] (tört., „ecclesia Sancti Georgii”). A Tócsig nyugati partján, a Klastrom-parton állt. A hajó és a szentély hossza 16.65 m, a hajó szélessége 6.6 m, a szentélyé 4.55 m. A téglából épített falak kb. egy méter szélesek. A templomnak hat külső támpillére volt. Az ásatások során, 1981 szeptemberében előkerült egy fehér homokkőből faragott szen-

teltvíz-tartó (M. Nepper ibolya: Jelentés a Déri Múzeum régészeti adattárából. 81.18.). A honfoglalás kori temetőre épült templom bejárata a Böszörményi országot felől volt. Első okleveles említése 1234-ből maradt ránk (lásd *Kiskert*). A Debrecen és Böszörmény között fekvő középkori Szentgyörgy falu, a szántók és a Szentgyörgyi-erdő erről a templomról kapták a nevüket. A templomhoz tartozó temető sírjai — néhol négy-öt rétegben — a templom körül találhatók. Feltehető, hogy kápolna is állt a templom mellett, középkori eredetű habarcsos téglatornyelmei a Felszentgyörgy, Klastrom-part.)

Szentgyörgy utca [143] (élő, Szentgyörgy utcán). Alsójózsá legforgalmasabb utcája (a Vénkert északi felében). A Mező Imre utcából (Farkas sarok) nyílik, keresztezi a Béke utcát és a Szarazmalom utcánál északra fordul a Vendég utcába torkollik (lásd *Vénkert*). 1882-ben csak a Tuskó-kertig (Béke utcáig) terjedt: „Vénkerti felső dűlő”. Javasolt új neve: *Nagy-szentgyörgy utca*.

Szeszfőző [158] (élő, *Szeszfőzőudébe*, lásd *Pálinkafőződe*).

Szilás [98] (elav., Szilásza). Erdőrés a Balogh-tisztától északra. Hatalmas, méteres átmérőjű szilfák nőttek ott, amelyek a harmincas években hógutát kaptak és kiszáradtak. Az emberek a Szilásba jártak gombát szedni.

Szinpados iskola [190] (élő, Szinpados iskolába). A Béke utcai iskola általánosan használt névváltozata. Az iskola az 1920-as évek végén épült Sándor Imre igazgató-tanító és a Művelődési Ifjúság támogatásával. Az alsófőzseki műkedvelők évtizedeken át ebben az iskolában mutatták be „szerepeiket”. A szinpadot a 60-as években raktárrá alakították át.

Szondi utca [154] (élő, Szondi utcán). Az Arany János utcából nyílik, észak—déli irányú utca. 1959-ben nyugati oldalán járdát építettek. Villany-és vízvezetése van. Az Arany János utcai agyaggödör feltöltése óta az utca déli része egyre sárosabbá válik. Javasolt új neve: *Mihálylaci utca*.

Szölőhegy útja (tört.). Ma ismeretlen. 1790: „Huzonkettedik határ a szegelettől fordulván a Szőlő Hegy Útja félen új határ... Negyven Kettődik a Szőlő Hegy út félen...” (VI. Hb.).

Tábor [182] (élő, Tábornál). Úttörőtábor és játszótér a szentgyörgyi Kis-erdőben, a Krajcáros kaputól északra. A tábor 1968-ban nyílt meg, a faépületekben és sátrakban négy alkalommal táboroztak az alsójózsai gyerekek (1968, 1969, 1975 és 1976).

Tanítók földje [14] (elav., Tanítók főgyűjén). Szántóföld az Oncsa-telepől nyugatra, amelyet a hatvanas években a tanítóknak adtak ki megművelésre jövedelem-kiegészítésként.

Telek út [138] (tört.). A mai Mező Imre utca (Nagy út) régi neve. Zeleméren van feljegyzés arról az útról. Zelemér déli részén, észak—déli irányban vezetett. 1790: „... a határ a Szent György és Rákóczi között az Erdő szélbe a Telek úton az Erdő felől meg újított... Száz Tizen Hatodik (határ) a Telek útja félen szegeleten... a Telek útyárába a hol kitért az út...” (VI. Hb.). 1794: „Telek útja” (Böszörmény—De Pauli határjárás, VI. Hb.). Az 1794-es szentgyörgyi térképen: „Telek út”. 1832: Oda „értünk a Böszörményből a Józsa Sz. Györgyi Szőlős kertek felé vezető úthoz, mely Telek útnak is nevezetik, és az előbbi (zeleméri) határ út által kereszttel vágatik, ezen Telek útnak nyugati szélén találtak a 61. határ dombot... a Telek-halomnak nevezett homokdomb tetején vezetett kereszttel.

Temető. Józsa területén napjainkban közel két tucat temetőről tudunk,

de bizonyára vannak olyan régen elfelejtett temetők is, amelyeknek a helyét egyelőre még nem ismerjük.

1. A legrégebbi temetőt 1974 márciusában tárta fel M. Nepper Ibolya és Sz. Máthé Márta (a Déri Múzeum régészei) az alsójózsai Unoka-parton (a sportpálya mögötti Rózsás-dombon), az Alkotmány és a Clara Zetkin utca találkozásánál. Itt több korszak emlékei kerültek elő (lásd *Alkotmány utca*) [115].
2. A honfoglalás kori Józsa település az alsójózsai Kiskertben volt. Temetőjének sírjait már századunk elején feltárták. További sírok találhatóak a Rákóczi utca nyugati végében is [122].
3. A középkori Szentgyörgy temetője a Böszörményi út és a Felszabadulás utca találkozásánál, a Tóóc nyugati partján, a templom körül volt (lásd *Szent György-templom*). Az 1981. évi ásatás során megtaláltuk a templom körüli temetőt, amelybe a 16. század végéig temetkeztek [98].
4. Az Árpád-kori Mihálylaka? nevű település temetőjének sírjait a Telek-halom keleti oldalában, a Szondi és a Csokonai utca északi végén bolygatták meg több alkalommal építkezés során. Az adott területről réz- és szarmata kori tárgyak is kerültek elő [152].
5. Az újonnan települt Józsa—szentgyörgyi szőlőskertek református temetője (az 1700-as évek végétől) a községi könyvtár (a volt malom) helyén terült el, a Böszörményi út és a Tóóc között. A Felszabadulás utca aszfaltburkolata az elmúlt évek során a Klastrom-parton több helyen beszakadt a régi sírok fölött. A temető területe 1882-ben 256 négyszögöl volt [95].
6. Múlt század eleji alsójózsai temető sírjai bűnnek meg a Kis-Dinnyés-halom északkeleti lejtőjén (a Csúcsban), a Monostori utca végén [195].
7. A Fő utca közepén (az északi oldalon) volt az alsójózsai régi temető. Ma kert van a helyén. A telket az 1890-es években Szabó Istvánné Varga Julianna ajándékozta az alsójózsai református egyháznak [171].
8. A múlt század első felében új temetőt nyitottak Alsójózsától délre egy homokdomb déli lejtőjén (debreceni földön): területe 290 négyszögöl volt. „1834. Mart. 22. (Debreceni) tanácsvezetés, mely szerint a Józsa Szentgyörgyi szőlőskert mellett, s a Monostorhoz közel eső temetőhelynek megvizsgálásra tanácsnok Simonffy Dániel, népszónok Vecsey József és tisztí ügyész Tikos István kiküldetnek.” Ebben a temetőben temették el azt a fiatal német katonát is, akit a németek kivonulása után a falu lakosai kiástak a Rákóczi utcai templom kertjéből, ahová a németek a háború alatt eltemették [161].
9. Az Elek utca nyugati végében két határárok között (kb. 200 négyszögöl területen) római katolikus temető volt [9].
10. A 9-es számú temetőtől keletre, az Elek utcai csöszház és a Dickmann-féle bolt között, az utca déli részén szintén katolikus temető volt [10].
11. Az Elek utcai iskola udvara mögött református temető sírhalmait láthatók ma is [23].
12. A Rózsa utca nyugati harmadában, az utca déli részén levő temetőbe reformátusok temetkeztek [12].
13. A Rózsa utca közepén, szintén a déli oldalon, katolikus temető volt [17].
14. A 17-es számú temetőtől keletre (mindössze néhány teleknyi távolságra) egy másik református temető volt [19].
15. Ezzel szemközt, az utca másik oldalán, egy háromszög alakú telken nagy katolikus temető volt [20].
16. A 20-as számú temetőtől északra, kisszentgyörgyi földön nyitották meg a legnagyobb felsójózsai temetőt, amelyet a 60-as évek végén zártak le. A tervek szerint emlékpark lesz [29].

17. A Ságvári Endre utca nyugati végén (déli oldalon), néhány teleknyire a Hunyadi utcától van az izraelita (zsidó) temető. Ma is gondozák [40].

18. Ismeretlen korból van az a keskeny, hosszú temető, amelyik a Hunyadi utca keleti oldalán húzódott a Pásti utca és a Ságvári Endre utca között, a régi falkola mögött. A helyen a század első felében vágóhíd volt [42].

19. A Deák utcán, a Nefejeics utca nyugati oldalán nagy kiterjedésű református temető volt. Ma modern házak állnak a helyén [59].

20. Az előbbi temetővel szemközt, a Deák utca déli oldalán szintén református temető volt, de nem volt olyan széles, mint az északi oldalon levő, és csak a fűaljig nyúlt le [56].

21. A Sillye Gábor és a Barakonyi utca találkozásánál ismeretlen korból származó temető sírjai találhatóak [54].

22. A legújabb temető a Böszörményi út keleti oldalán, a Szakszió út és a Klastrom-part közötti domboldalon van [102].

Temető-alj [99] (ritk., *Temetőü* aiba). Mély völgyhajlat a szentgyörgyi Klastrom-part és az új temető között. A böszörményi országot alatt átérészen folyik át az eszöví a Lebuji-tábla felől. A régi Lebuji csárda a völgyhajlatban volt, az országot felsójózsai oldalán. Névváltozata: *Földvár-fok* (lásd ott).

Temető-nyiladék [218] (ritk., *Temetőü* nyiladékon). Északnyugat—délkeleti irányú út a Szentgyörgyi- és a Monostori-erdőben. Keresztezi a Nagy utat és áthalad a Vadkörtefás-dombon. Névváltozata: *Vadkörtefás út*.

Templom. Mindhárom józsai templomot a múlt század 90-es éveiben építették. 1. Az alsójózsai református templom [157] (1896) a többihez hasonlóan észak—déli fekvésű, bejárata a déli oldalon van. A templom a Rákóczi utcában épült, földes padlózatú. Az 1882-es térképen még csak a telek közepén álló ház látható, amely később a harangzó lakóháza lett. 2. A felsójózsai református templom [57] (1891) a Deák Ferenc utcában épült, a bejárata az északi oldalon van. 3. A római katolikus templom [27] (1890) a felsójózsai Rózsa utcában van, déli bejárattal. A múlt században, a templomok felépítése előtt református és katolikus imaházak működtek a faluban, később (1860-tól) az iskolában tartották az istentiszteletet. Az alsójózsai református imaház az 1810-es évektől a Kiskert utca déli végén volt. A Deák utcában izraelita imaház is működött [58], 1948-ban zárták be.

Templom utca [141] (élő, *Templom* uccán). A Rákóczi utca általánosan használt névváltozata.

Terményszorgalmi raktár [94] (ritk., *Terményszorgalmi* raktárba). Több-szintes raktáregyület a Böszörményi út alsójózsai oldalán, a Csillagosban.

Tóóc [103] (élő, *Tóócúba*). Néhányan Tóócónak hívják, a század elején Macsi-folyó vagy Macsi-folyás, kétszáz évvel ezelőtt Földvár-fok volt a neve. A faluban Folyó néven ismerik. Józsatól északra, a zeleméri Szalasarokban eredő ér. Kiszelemér vízereinek (lásd *Mély-ér*) összefolyásából keletkezik, és széles völgyhajlatban halad dél felé Józsa, majd Debrecen határára. A monda szerint a Tóóc nem vízerekből, hanem bővívíz forrásból keletkezett, ezért a debreceniek — árvízveszedelemtől rettegve — malomkövekkel és szalonnával tömtek be a forrást. A lecsapolás óta keskeny, nyaranta kiszáradó vízfolyás. Évszázadokkal ezelőtt azonban jelentős folyó volt, amely nagy bőséggel hozta a vizet Zelemér felől Debrecen alá. Vize szétterült a völgyben, abban a széles, feltöltődött mederben, amelyet ma kaszálóknak, legelőnek használnak. Környéke a legrégebbi idők óta lakott. A folyó egykori nagyságát bizonyítja, hogy partjai mentén jelentős kereskedelmi forgalom volt, vizét felduzzasztották, halászeszónakok jártak raj-

ta, és vízimalmokat is működtetett. Debrecenben is voltak rajta malmok, ennek emlékét őrzi a Köntösgát sor, amely a Bartók Béla úttól a Balmazújvárosi útig húzódik. A folyó nagyságára és fontosságára jellemző, hogy már az 1394. évből származó oklevelek is említik. Debrecen város tanácsa 1554-ben megtiltotta, hogy idegenek halásszanak a Tócbán. Nem engedélyezi a tímároknak, hogy a Tóció vizében mossák a kikészítendő bőröket. A Tóció régi erejét még az 1922—1923-as években is megmutatta: Debrecen alatt előrástva tartott hat négyzetkilométernyi területet. Utolsó nagy áradásáról 1939-ben adtak hírt, amikor a város külső kerületeit veszélyeztette. A lakosság egy fakereskedés deszkáit hordta ki a veszélyeztetett szakaszra, és a rögöntőzött deszkapalánk mögött földgátat épített. Évszázadokkal ezelőtt a Tóció jözsai szakaszán is halastavak voltak, a folyó vízimalmot működtetett. 1647-ben Melith Erzsébet zálogba adta Szentgyörgy nevű pusztá teltét Debrecen városának „szőlőhegyeivel, halas vizével, tavaival, malomhellyel”. Józsa déli határán a Tóció-meder tengerszint feletti magassága 125 méter.

A Tóció szót a tó kicsinyített alakjának vagy a Tót-aszó (ez kevésbé valószínű) elhomályosulásának vélik. 1394: „Tochzo” (Zichy-okmánytár VI. 29). 1415: „Aqua Thotzw” (I. h. VI. 359). 1417: „ultra aquam Thotzw” (I. h. VI. 537). 1794: „Földvár Pok”, 1882: „Macsi folyó” és „Macsi folyás”. A Tóció nevét magyarázza: Szűcs: Debrecen története I.: 24; Simonyi: TBNy: 552; Juhász: Magyar Nyelv 26: 332; Báthy: Magyar Nyelv 31: 55; Mikešy: Magyar Nyelv 35: 337; MNyTK. 53. sz. 27; Lévai: Magyar Nyelv 72: 477.

A Tóció-vidék élővilága. (Írta: dr. Nagy Miklós.) „Egy terület élővilágának mai összetételét csak akkor érthetjük meg igazán, ha ismerjük kialakulásának történetét is. Az élettelen és az élő környezet változása legfőbbzör igen lassú folyamat, csak évmilliókban mérhető.

Az, hogy a Tóció-környék egykori élővilágáról sok mindent tudunk, főbbek között az ország egyre növekvő energiaigényének köszönhető: 1960-ban ugyanis a felsőjózsa templomtól alig egy kilométerre földgázmezőt kereső geológusok kutatófúrásba kezdtek. A fúró 1974 méter mélységig hatolt le a földbe. A fúrásmagokat megvizsgálva, a bennük talált élőlény-maradványokat is feljegyezték.

A legmélyebben fekvő, oligocén kori meszes anyagüledékben mintegy 30 millió évvel ezelőtt élt apró teremtő állatok mészvázait találta a geológus. A Glomospira charoides, a Cyclammina subcarpatica és a Dendrophya erecta (magyar nevük nincs) legfeljebb 1—2 milliméter nagyságúra megnövekedett állatok voltak. Mészvázuk finom likacsain kinyúló plazmalábcskáik segítségével mozogtak a hazánkat is elborító Tethys-tenger (a mai Földközi tenger ősnéke) meleg vizében.

A miocén kor 1260 méter mélyen levő üledékéből 25 millió évvel ezelőtt élt legyezőkagylók és szivacsok mészhéja, meg szivacsotűk, kagyló-rakók és mohaállatok maradványai kerültek elő.

A leltű és kiédesedő Pannon-tenger vizében sokfajta hal, rák, kagyló, csiga és egysejtű élt. Területünk az egymillió évvel ezelőtt beköszöntő ígkorszak elején vált szárazföldd. A jégkorszak végén. 20—25 ezer évvel ezelőtt kezdődött a löszös alapközet lerakódása. Ezen képződött a nagy termőességű csernozjom (fekete föld) talaj.

A Szakszói úti löszfalban néhány tízezer éves apró csigaházak tömegét találjuk. A Tóció menti rét (Lapos) talajában is százával vannak a jégkorszakban élt hegyes csúcsú Succinea, a néhány milliméteres tömzi Pupa (bábcsga) és a lapos, korong alakú Galba (mocsári csiga) mészházai.

A jégkor mintegy tízezer éve fejeződött be. Az éghajlat fokozatosan felmelegedett. A hideg, száraz löszpusztát előbb nyírligetes erdeifenyves.

majd meleg füves pusztá váltotta fel. 7000 éve alakult ki a kötött fekete talajokon a Tócióföld nyugatra a tatárjuharos lösztölgyes erdő pusztá, a homokos talajon pedig, a Tócióföld keletre, a gyöngyvirágos tölgyes erdő. Ez a két erdőtüpus borította a környéket, ám az állattenyésztő, földművelő ember majdnem teljesen kiirtotta.

Az eddig ismert legrégibb jözsai térképen 1794-ben a Nagy Rákóczi-erdő gyöngyvirágos tölgyese még a szentgyörgyi állományba terjedt. A tatárjuharos lösztölgyesnek azonban már nyoma sincs — a kitűnő fekete talajon a Józsa—Szentgyörgyi-pusztá akkori egyik tulajdonosának, Bogó uramnak a kukoricaföldje zöldelt. Hírmondónak csupán az erdő néhány virágos növénye maradt meg egyre fogyatkozó számban. A Klastrom-parton, az 1975-ös »területrendezés« során pusztult ki végleg a taréjos búzafű és a szép lila csészéjű ékes vasvirág. A Tóció medrének áthelyezésekor a piros virágú golyaorr utolsó töveit mondtak búcsút a vidéknek. Még itt-ott találnak néhány szálat a sötétzöld levelű méreggyilokból és a fűzlevelű peremizsből, melyek utolsó maradványai az egykor volt gazdag tölgyesnek.

Viszonylag a legjobban a Tóció közvetlen környékén levő mocsárret (Nádas és Ér-álla) őrizte meg jellegét. A sűrű nádasban harmatkácsa és gyékény nő, a magasra nőv posványosás állományaiban még időnként megpihen egy-egy vadkacsa. A tavasszal virághímest rétté váló tocsogókban bibicék keresgélnek, néha egy-egy golya lesi a vigyázatlan kecskébékákat vagy a szöcskéket, sáskákat.

Erdemes lenne ezt a hangulatos, természetközeli kis víz világot megővni a szennyeződésektől, meghagyni eredeti műveltében a pihenésre, felüdülésre vágyó embereknek!

Tóció utca [113] (élő, Tóció utca). A Felszabadulás utcából nyílik, a Tócióval párhuzamosan halad észak felé az ér keleti partján.

Tollas kapu [168] (elav., Tollas kapunál). A Tuskóskert kijárata a Cse-repes utca végén, a Monostori-erdő szélén. Tollas Sándorról nevezték el a múlt század végén.

Tóth Árpád utca [118] (élő, Tóth Árpád utca). A Tócióval párhuzamosan haladó utca az Unokakerttől délre. Az 1970-es évek közepén nyitották meg. Javasolt új neve: **Völgy utca**.

Tóth kapu [22] (elav., Tóth kapunál). Kijárat az Elek utcából (az iskola mellett) a Macsi határrúra. Az ott lakó Tóth családról nevezték el századunk elején. Ma már csak az idős emberek emlékeznek erre a helynévre.

Tóth-telep [70] (élő, Tóthtelepen). Felsőjózsa településrész a Böszörményi út, a Rózsástelep, az Ördögész és a Hadházy-telep között. Tóth János földbirtokos tulajdona volt, amelyet 1923-ban Debrecen város házihelyek kiosztott. 1953. június elsején a Belügyminisztérium elrendelte az addig Debrecen városához tartozó telep Józsa községhez történő csatolását.

Tölgyfás-határ (tört.). Ma ismeretlen helynév. 1790: „Száz kettődik (határ) Tölgyfás határ” (Szentgyörgyi—zeleméri határújtás. Vlt. Hb.). 1794: „110-ik (határ) Tölgyfás határ a határuon délre” (Böszörményi—De Pauli határújtás).

Tövisses- vagy Tövisses-határ (tört.). Zelemér délkeleti határa, ma ismeretlen helynév. 1790: „Két Száz Hat Tövisses Határ” (Szentgyörgyi—zeleméri határújtás. Vlt. Hb.). 1784: „Tövisses határ” (Böszörményi—De Pauli határújtás, Vlt. Hb.).

Tuskóskert [169] (elav., Tucsókúskerde). Alsőjózsa keleti településrésze: a Béke utca, a szentgyörgyi Kis-erdő, a Csúcs, a Monostori-erdő, a debreceni Belleföld és a régi alsőjózsa temető által határolt terület. Kilenc utcája van: a Hatház, a Szentgyörgy (a Béke utcától keletre eső része, amelyet korábban Vendég utcának neveztek), a Vendég, a Szárazmalom, a

Fő, a Cserepes, a Fürst Sándor, a Monostori (egy része) és a Homok utca. Kijáratai: a Vendég utcáról a Szentgyörgyi-erdőbe a Kiss kapu, a Vendég és Görbe utcáról a Pallag felé a Pallagi kapu, a monostori Templom-hegy felé a Monostori vagy Rác kapu, a Cserepes utcáról a Tollas kapu, a Fürst Sándor utcáról az Arany kapu. A Homok utcai kapu neve ma már ismeretlen. A kertéség a múlt században alakult ki a korábbi tölgeryerdő kiirtása után. 1849-ben pl. a Vendég utca már megvolt, de csak 20—25-en lakhattak ott, akik a szabadságharc leverésére érkezett cári katonák elől a Szentgyörgyi-erdőbe menekültek. 1429-ben Rohodi László fia, Simon, összeszedett néhány hosszúmaesi jobbágyot, azokkal betört a Várdai család szentgyörgyi erdejébe, levágatta az erdő fáit, majd elhordatta (Zichy-okmánytár VIII. 319). Az 1794-es térképen az erdő határa a jelenleginél jóval nyugatabbra húzódott: a Krajcáros kaputól haladt a mai Szárzámalom utca felé, onnan a Fő utcán át a Fürst Sándor utca irányába. Az utóbbi utca volt az erdő délkeleti határa. A Pallagra és a Monostorra hepehupás, kanyargós erdei utakon lehetett eljutni. Ezek közül a legfontosabb a monostori Templom-hegy felé vezető „fő” út volt, ebből lett később a Fő utca, de ez sohasem volt Alsójózsza főútja. A század első felében több szatócsüzlet és italbolt volt ebben az utcában, még ma is megvan Bácsi Sándor háza, ahol az első világháború idején kétes hírv csapszék működött. Az italboltot a háború után fűszerboltta alakították át. Ettől nyugatra volt „Bettike boltja” (1882-ben Gratt Mózes tulajdona). A Béke utca sarkán (a Jóga-féle házban) szintén italbolt volt. A Cserepes utcában állt a tuskóskerti csöszház. A Béke és a Szentgyörgyi utca sarkán (Kiss Sándor telkén) volt a régi szeszfőzde, ettől keletre pedig 1850-től az első iskola működött. Ma itt van az önkiszolgáló bolt és az italbolt: a század elején Schwarz Gyula, majd Baedács János italtoltja és táncterme volt. A Szolnoki-féle házban szintén szatócsüzlet volt. 1882: „II. dűlő, Tuskóskert”. A területe 122 hold és 606 négyzetözl, amelyből (1882-ben) 102 hold szőlő.

Új-nyiladék [213] (ritk., Új nyiladékon). A Nagy úttal párhuzamosan halad a Szentgyörgyi-erdő északi felében. Lakatos Tibor erdőmérnök mérte ki a harmincas évek végén.

Unokakert [116] (élő, Onokakerdbe, Onokába). Alsójózsai településrészt a Tócs patak, a Felszabadulás utca, a vasút és a Clara Zetkin utca között. A hagyomány szerint a neve onnan van, hogy a Vénkert és a Kiskert után ez volt Alsójózsza legkisebb, legfiatalabb kertje, ez volt az „unoka”. Délre és északon két fél utca határolta, amelyek közül valójában csak a mai Clara Zetkin utca számított utcának még a felszabadulás után is, mivel csak ott voltak lakóházak. Az utca Tócs felüli végén volt a zsidó hullaház, amelyet később vágóhidnak alakították át. 1879: „A határ az Unokakert délnyugati szögletén, a szőlőkerti árok déli részén van.” 1882: „V. dűlő, Unokakert”. A területe: 8 hold és 56 négyzetözl, amelyből 5 hold és 1511 négyzetözl, szántó 1 hold 904 négyzetözl, a többi rét és út.

Unoka-part [117] (ritk., Unoka parton). Domb a Tócs patak keleti partján, az Unokakerttől délre.

Unoka utca [125] elav., Onoka utcán). A Clara Zetkin utca neve volt 1960 előtt. Az 1880-as években mindössze tíz ház volt ebben az utcában, a Tócs felüli utolsó telek déli része községi tulajdon. 1882: „Unokakerti dűlőt”.

Üttörőtábor [182] (élő, lásd Tábor).

Vadászház vagy Vadórház [193]. A Szentgyörgyi csöszház névváltozata.

Vadkörtefás-part [217] (ritk., Vatkörtefás parton). Homokdomb a Szentgyörgyi-erdőben a Nagy út és az Új-nyiladék között, a Keresztúti-ájtól északra. Nevét a vadkörtefáról kapta.

Vadkörtefás út [218] (ritk., Vatkörtefás úton). Északnyugati—délkeleti irányú a Szentgyörgyi-erdőben, a Balogh-tisztástól nyugatra. A monostori Temető-nyiladék folytatása.

Vadmegyes-határ (tört.). Ma ismeretlen helynév. 1790: Zeleméri és Szentgyörgyi határújítás: „Száz Otven Négy Vad Megyes határ” (Vlt. Hb.). 1794: „Vad Megy Fás határ” (Böszörményi—De Pauli határújítást, VII. fib.).

Vai állás [84] (tört.). Kocsiszn volt a Csillagos csárdától délkeletre, a Böszörményi út alsójózsai oldalán, a magtár előtti területen. 1832: „... innen a nevezett országúton egyenesen napnyugotnak menvén a Jósa sz. Györgyön levő úgy nevezett Vay állásos vendéglőadónál ... ott, hol az első határdombot meghányattuk, azaz a Vai vagy is a Csillagos csapszék állása vége felül a temetőnél, a Jósa Sz. Györgyi szőlős kertek szegletinek járó határ úton” (Esterházy határjárás, Mlt.).

Vai csapszék [84] (tört., lásd Csillagos csárda).

Vass utca [77] (élő, Vas utcán). A Böszörményi úttal párhuzamosan haladó utca a Mórirc Zsigmond utcából nyílik. Józsa legdélibb utcája. 1962-ben kapott járdát. A név eredete ismeretlen. Javasolt új neve: *Róna* utca.

Vasút [130] (élő, Vasútnál). A MÁV 109-es számú debreceni—tiszalóki vonalának józsa (szentgyörgyi) szakasza. A Debrecen—Hajdúnánás közötti vasút megépítésének terve már 1854-ben szóba került, de 1869-ben a tervet módosították: a *lóvasút* Tiszalóki épült volna meg. Az 1869-es tervmódosítás szerint Józsa nem kapott volna vasutat, mert a Náduvar—Hajdúböszörmény közötti vonalat Balmazújvároson át szándékoztak vezetni. Végül 1880. február 18-án Debrecen, Hajdúböszörmény, Hajdúdorog és Hajdúnánás képviselői megállapodtak egy másodrendű szabványának megfelelő pályatest megépítésében. 1884. augusztus 24-én ünnepélyes keretek között kigördült az első, Hajdúnánásra menő szerelvény a debreceni állomásról, november 5-től pedig a vasutat átadták a rendszeres forgalomnak. Józsa-Szentgyörgyi előjárásági fokozatot kapott, állomást azonban nem építettek a községben. (Lásd *Állomás*.)

Vasvári Pál utca [38] (élő, Vasvári Pál utcán). A felsőjózsai Oncsa-telep nyugati utcája. 1960-ban villanyt kapott, 1966-ban pedig a községi tanács az agyagbányát lezáratta. (*Perem* utca.)

Vendég utca [187] (élő, Vendég utcán). A Tuskóskert északi utcája, a Szárzámalom utca és a Görbe utca között van. Korábban a Szentgyörgyi utca keleti végét is Vendég utcának hívták. 1957-ben villanyt, 1959-ben pedig járdát kapott. A név eredete ismeretlen. Javasolt új neve: *Erdőhat* utca.

Vénkert [142] (elav., Vénkerdbe ~ Vínkerdbe). Alsójózsza központi része. Eredetileg négy utcája volt: a Szentgyörgyi, a Rákóczi, az Iskola és az ezekre merőleges Járványkórház (ma Béke) utca. Az utóbbi években beépült az ötdik, a kertéséget nyugat felől határoló Mező Imre utca is. Kijáratai: a Szentgyörgyi Kis-erdő felé a Krajcáros Kapu, a Rákóczi-kert felé a Kiskert kapu. (A Nagyerdő és a faterlep felé vezető utakon valószínűleg nem volt kapu.) A Vénkert és a Kiskert és a Kiskert és a Kiskert alakult ki, ezek voltak az első szőlőskertek az újra települő Józsa-Szentgyörgyön. Ezt látszik igazolni — az elnevezésükön kívül — az a tény is, hogy a régi *Kétkert* köz név is éppen annak az útnak a neve, amelyik e két kert között vezet Debrecen felől Hajdúböszörmény felé. A Vénkert körvonala az 1794-es térképen már jól kirajzolódik (abban az időben a később kialakuló Tuskóskert egy része is hozzátartozott még), a neve azonban nincs feltüntetve. Az első vénkerti szőlősgazdák Debrecenből telepedtek ki Józsára a 18. században. Debreceni mintára építették lakóházait is. Né-

hány ilyen „debreceni típusú” ház — igaz, már jóval későbbi időkben — meg látható a Rákóczi utca óvoda felőli végén, a község egykori központjában (pl. Horváth Imre, Burai Sándor és „üveges” Hegedűs háza). A múlt században a Vénkert lakóinak életét a kerttanács irányította. A kertgazdák 1832. február 20-tól 1877-ig vezették Józsa első jegyzőkönyvét, amelyet ma a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban őriznek (X.121.1.), a címe: „A Josa Szentgyörgyi Vénkerti Kertség Jegyző Könyve. Készült 1832-dik Esztendőben Februáriusnak 20. napján, Öreg Kert Gazda Balog István idejében.” A régi csószház a tuskókerti Vendég utcában, a homokgödör déli szélén állt. A közelben volt Józsa község első iskolája is, az öiskola, az ún. „pap telken” (ma Hercz Vilmos emeletes háza áll a helyén). Az 1880-as években épült a fiú- és leányiskola a régi temető mellett. Az utca neve később Iskola utca lett. Míg a Rákóczi utcában fel nem épült a református templom (1896-ban, a Honfoglalás 1000. évfordulójának évében fejezték be az építést), a község lakosai a régi temető melletti fiúiskolát használták imaháznak. Fából ácsolt harangláb állt előtte, az embereket kis rézharang kongatásával hívták istentiszteletre. Az 1900-as évek elején — Mező Imre tervei alapján — elkészült a község háza is (később járványkórház, egy időben orvosi rendelő volt, majd óvoda lett). 1919. április 7-én itt tartották Józsan az első tanácsválasztásokat. A direktórium (Mező Imre, Bagdác János, Gyökös István és Vass Lajos irányításával) kidolgozta a Hartstein-birtok felosztását. A két világháború között a Rákóczi utca keleti végén csaknem minden házban apró szatócsüzlet volt: Fekete boltja, Varga Ernő hentesüzlete, a Rajhona-féle házban „gubószemű” Nagy István boltja (később átköltözött a Fő utcára), „üveges” Hegedűs boltja, a Nagy Antal-féle bolt stb. A Szentgyörgy utcában is több üzlet működött, a legismertebb a Farkas-féle bolt volt az utca nyugati sarkán. (Az épületben még az 1960-as években is folyt árusítás. Az üzlet utódja a Mező Imre utcai kisbolt lett.) Az 1880-as években az Iskola utcában, a fiúiskolával szemközi telken volt Varga Bálint malma. A Vénkert Alsójózsa legjobban kiépített része. A villany- és vízhálózatot kívül több aszfaltozott útja van: a Mező Imre, a Rákóczi, a Béke és a Szentgyörgy utcán autóbuszok közlekednek. A Vénkertben található az orvosi rendelő (a század elején vadászkastély, a felszabadulás után vegyesbolt volt), az iskolai napközi otthon, az óvoda, a zöldségbolt és a kellemetlen, szennyezett levegőt árasztó szeszfőzde. Mint a régi szőlőskerti utak alálában, az utcák igen keskenyek, járda csak a Rákóczi utca keleti felében és a Mező Imre utcában van. 1882: „I. dülő, Vénkert”. A területe 63 hold és 1567 négyszögöl, amelyből 57 hold 13 négyszögöl szőlővel volt beültetve. Napjainkban már alig van szőlő, különösen a kertéség nyugati részén.

Veres kapu [8] (elav., Veres kapunál). Az Elekrész nevű szőlőskert kijárta volt nyugat felé, az Elek utca végén. Nevét az ott lakó Veres családról kapta.

Verseny utca [73] (élő, Verseny utca). A Sillye Gábor utcából nyílik, a Kút és a Nagy Sándor utca között. Javasolt új neve: **Vértanú utca**.

Virág utca [71] (élő, Virág utcán). A Sillye Gábor utcával párhuzamosan haladó utca a felsőjózsa Tóth-telepen. A Barakonyi és a Möricz Zsigmond utcákat köti össze. 1969-ben nevezték el virág utcának. Javasolt új neve: **Szirom utca**.

Wesselényi Miklós utca [61] (élő, Veselényi utcán). A felsőjózsa Onca-telep észak—déli irányú utcája (a Hunyadi János és a Dózsa György utca között). Javasolt új neve: **Haladás utca**.

Clara Zetkin utca [125] (élő, Klára Cetkin utcán). A nemzetközi nőmozgalom kezdetének 50. évfordulóján. 1960. március 8-án nevezték el a

régi Unoka utcát Clara Zetkinről, a mozgalom egyik vezetőjéről. Az utcában 1963-ban építettek járdát. Javasolt neve: **Unokakert utca**.
Zsidó imaház [58] (ritk., Zsidó imaházba, lásd **Templom**).
Zsidó temető [40] (ritk., Zsidó temetőibe, lásd **Temető**).
Zsidó túsztábor [6] és [151] (tört., lásd **Felsőszentgyörgy-pusztá és Szentgyörgy-major**).

JÓZSA KÖRNYÉKÉNEK FÖLDRAJZI NEVEI

Ez a fejezet látszólag nem tartozik szorosan a témához. Két ok miatt mégis fontosnak tartjuk, hogy a józsi helynevek gyűjteményét a szükséges környék földrajzi neveivel kiegészítsük.

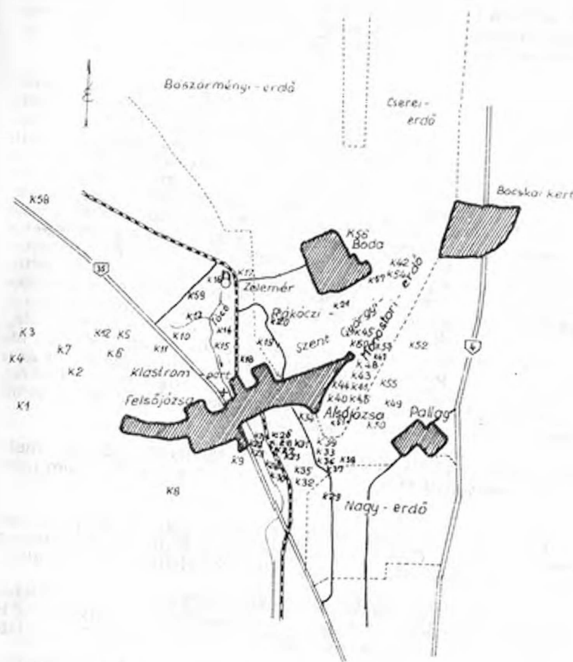
Elhatározásunkat történelmi szempontból az indokolja, hogy Józsa múltjának megismerése elképzelhetetlen a szomszédos debreceni Macs (Hosszamacs) és Monostor, ill. a hajdúböszörményi Zelemér és Boda történetének legalább vázlatos áttekintése nélkül. A Józsára (Szentgyörgyre) vonatkozó okleveles adatokat pl. a korai középkortól kezdve együtt találjuk a macsi és a zeleméri adatokkal. A józsa-szentgyörgyi föld birtoklása (öröklési vagy zálogjogon) évszázadokon át bírósági perek tárgya volt egyfelől a Várdai, másfelől a Debreceni és a Zeleméri család tagjai, majd Debrecen és Bösörzmeny városa között.

Józsan egyébként is mindig nagy volt az érdeklődés a környék múltja iránt. Kik ne érdekelne, voltak-e alagutak a zeleméri Csonka torony és a monostori Templom-hegy alatt? Elt-e Boda Katalin? (A róla szóló történet valóságos legendává vált a faluban.) Honnan ered a Tócsó? Stb.

Nyelvészeti szempontból is szükségesnek tartjuk ennek a fejezetnek a megtartását, mert nem valószínű, hogy az alábbi (főként Józsan ismert) helynevek egy részét máshonnan össze tudjuk gyűjteni.

Bellegelő [K32] (élő, Bellegelőn). Szántóföldek, erdős puszták, rétek és legelők összefoglaló neve Debrecen város körül. Az alsójózsaiak számára elsősorban azt a néhány házból álló házcsoportot és a tanyákat jelenti, amelyek a régi temető és a debreceni Nagyerdő között vannak.

Boda [K56] (élő, Bodán). „A Boda helynév Bösörzmeny határán 1496-ban fordul elő először abban az oklevélben, melyben a lelesi konvent jelentést tesz II. Ulászló királynak arról, hogy parancsára eleget tett, a Zeleméri Mihály és Dersi Péter fiai között folyt birtokperekben hozott ítéletet végrehajtotta, és Zelemér határát az ítélet szerint megosztotta a Zeleméri és a Dersi családok tagjai között. A megosztott határ jó részét erdőség alkotta, s a megnevezett erdők között szerepel Bodagyakra is: »Abinde eundo ad rubeta Bodagyakra« (Dlt. D. 321. Okl. sz. 311). Bodagyakra tehát erdőterület volt, de nem szálas erdő, hanem bokros, cserjével sűrűn benőtt föld. Lakott hely azonban 1801-ig soha nem volt. Ekkor osztották ki és telepítették be szőlővel, s azután kezdtek ott a szőlőtulajdonosok megtelepedni. Amit tehát Zelemérről és Bodáról Porcsalmy Gyula *Boda Katalin* című regénye beszél: két emeletes kastélyról, alagútról és egyebekről, mind jámbor mese, amelynek még a szájhagyomány sem szolgál alapul. Ezeket minden történelmi alap és hagyomány nélkül maga az író találta ki. A Boda elnevezés általánosan használt, a Bodagyakra azonban teljesen ismeretlen. 1768: »A Bodán és Sz. Györgyön levő Eletek meg fognak deputáltatni...« 1774: »Bodán, Sz. Györgyön levő gyepek Dinnyének osztódnak« (Prot. I.

JÓZSA KÖRNYÉKÉNEK FÖLDRAJZI NEVEI

9.)» A szócikk idézet H. Fekete Péter *Hajdúböszörmény helyneveinek adattára* (Budapest, 1959) című könyvéből.

Boda-szölőkert [K56] (ritk., Boda szőlőüskerdőbe). 1801-ben alakult a Boda-erdő mellett, részben azzal határolva. Hajdúböszörmény külső telepe: postája, iskolája és boltjai vannak. Fő utcáját, amely a bösörzmenyi országot felől közelíthető meg, Boda Katalinról nevezték el. 1801: „Boda Szölőkert” (Vlt. Hb.). 1801: „Boda Szőlős Kert áráról való számadások” (Vlt. Hb.). Az első világháború után a Boda-szölőkertet egyes érdekelt birtokosok nyaralóhelyként *Bodafüred* néven próbálták reklámozni, de nem sok eredménnyel. Az új név nem gyökeresedett meg. 1921: „Bodán, vagy ahogy újabban hívják, Bodafüreden” ünnepélyt rendeztek (HbV. 70).

Czirják-nyiladék [K43] (ritk., Czirják nyiladikon). Kelet—nyugati irányú út a debreceni Monostori-erdőben, mely a józsei Görbe utcától északkeletre kezdődik és párhuzamosan halad a Temető- és a Csőszház-nyiladékkal. Monostor-pusztai folytatása a Pallagi út.

Csonka torony [K16] (élő, Csonka toronynál). Az elpusztult Zelemér falu templomának a romja Józsatól északra. A De Paulli erdőbirtokosság adományozta 1906-ban a körülötte levő 600 négyszögöl földdel Hajdúböszörmény városának. A templom feltehetően az 1300-as években épült. A Csonka toronytól délre fekvő földháton őskori edénycserepeket vet fel az eke. Egy nagyobb, kb. 15 literes agyagedény és egy bronzkori urna is került e vidékről a Hajdúsági Múzeumba (lásd *Rákóczi-alj*). A rom környékéről pedig két 15. századi gótikus kulcsot vittek be a múzeumba. A késő gótikus stílusban épült templom méretei: hossza 26 méter, a szélessége 6,6 méter volt. Kelet—nyugati irányú hajója szentélyben végződött, ez utóbbitól északra volt a sekrestye. A templom nyugati végén álló torony (örtorony) méretei: hossza 4,5 méter, a szélessége 4,8 méter volt. A mesterséges domb (kunhalom) évszázadokon át tetemkezhely volt. A toronytól északkeletre földbe vájt járatok (alagutak?) maradványai figyelhetők meg. Zelemér falu a templomtól délre, a Tócsa patak és a vasút közötti földháton fekszik, az urasági épület pedig a templomtól északkeletre (a bekötő út és a vasút találkozásának környékén) lehetett. A hagyomány szerint a Csonka torony környékén a honfoglalás előtti évszázadokon földvár állt, a török időkben pedig alagutakat is ástak. (Lásd *Boda*.)

Csőszház-nyiladék [K41] (ritk., Csőszház nyiladikon). Erdei út, amely a monostori csőszház előtt vezet az alsójózsai Fő utcáról a Templom-hegy felé.

Csukás-ér [K39]. A Tócsa bal parti mellékvize volt, amely a Monostori-erdő déli határán, a Csukás-aljban eredt, és a Nyulason folyt bele a Tócsába. Ma alig felismerhető, kiszáradt, lapos völgyhajlat. (Lásd *Csukás-sarok*.)

Csukás-sarok [K39] (élő, Csukás saroknál). Vízállásos terület a Monostori-erdőtől délkeletre. Régen sokszor évekig sem száradt ki, néha hal is akadhat benne. A helyén ma náddal és fűzfákkal benőtt vízenyos terület látható.

Dénes-tanya [K36] (elav., Dénes tanyánál, lásd *Szabó Dénes-tanya*). **De Paulli Zelemér** [K12 és K5] (elav., Déipóton). Zelemér-pusztá déli része, amelyet egykori tulajdonosáról, De Paulli Ferencről neveztek el.

Déipót [K5 és K12] (élő, Déipóton). A De Paulli Zelemér általánosan használt neve.

Disznós-kút [K46] (elav., Disznós kútnál). Erdei kút volt a monostori Nyúzott-erdőtől északra, ahol a disznókat itatták.

Dragota-kápolna [K9] (elav., Dragota kápolnánál, lásd *Kovács-halom*).

Első-nyiladék [K45] (ritk., Elsői nyiladikon). Észak—déli irányú erdei út, amely a monostori csőszház előtt kezdődik.

Er-álja [K15] (ritk., Éir ajján). A Tócsa-völgy neve Zelemér déli részén [a Déipóton].

ERDÉRT Vállalat [K26] (élő, Erdéért Vállalatnál). Fafeldolgozó üzem Alsójózsától délre, a vasút keleti oldalán. Névváltozatai: *Fatelep, Ládagyár*.

1965 márciusában a fatelep építkezésénél gödör ásásakor 150 cm mélyen D—E tájolású szarmata sír került elő. Melléklete egy szürke edényke volt.

Erdő-árok. A debreceni Nagyerdőt és a Monostori-erdőt határoló 2—3

méter mély árok neve. Az árkot a két világháború között inségmunkásokkal ásatták.

Etelaka [K3] (tört.). Feledésbe ment középkori helynév. Józsatól nyugatra fekvő kis falu neve volt Hajdúböszörmény és Balmazújváros határán. 1413-tól a Zeleméri család birtokai között szerepelt. 1495 körül Corvin János herceg, Balmazújváros földesura Etelakát (Ethelaka) Füzés és Maladon prédiomokkal együtt (a bősörményi Hát és az újvárosi Kájdán-halom között terültek el) eroszakkal elfoglalta, és Újvárosához csatolta. Révész Imre romantikus történetíró az Ethelaka nevet Elt (= Attila) lakának olvasása, és Priskosz rétor nevezetes útleírását magyarázza át állítja, hogy a görög követség a nagy hun király díszes fapalotáját Debrecen, Bősörmény és Újváros között találta meg, és az „Etelaka” elnevezés ennek a birodalmi székhelynek az emlékét tartotta fenn napjainkig. (Ez az elképzelés teljesen megalapozatlan és elfogadhatatlan.)

Fatelep [K26] (élő, Fatelepen, lásd *ERDÉRT Vállalat*).

Fenyves [K34] (élő, Fenyvesbe). Új telepítésű fenyőerdő Alsójózsa és a Nagyerdő között, a Meszes dűlőút két oldalán. Déli részén úttörő-vándortábor van.

Főjóbelti kaszáló [K24] (elav., Főjóbelti kaszállón). A Legelő névváltozata.

Gulyaház [K22] (élő, Gulyaháznál). A csordás lakóháza a Bősörményi út keleti oldalán, a legelőn.

Gulyakút [K23] (élő, Gulyakútnál). Gémeskút a Debrecenhez tartozó legelőn, a Gulyaházról délkeletre.

Harmadik-nyiladék [K48] (ritk., Harmadik nyiladikon). Észak—déli irányú erdei út a Monostor keleti felében.

Hartstein-kert vagy **Hartstein-szőlő** [K27] (élő, Harstánkerdbe, Harslanszóllóba). Gyümölcsösökert az ERDÉRT Vállalattól délre.

Homok tanya [K21] (tört.). A Hartstein-kert névváltozata volt.

Hosszúmacs [K30] (tört.). Középkori település a Tócsa partján az ERDÉRT Vállalattól délre. (Lásd *Köves-laponyag* és *Szent Mihály temploma*.)

Kis-Meszes tanya [K33] (elav., lásd *Meszes tanya*).

Kovács-halom [K9] (tört.). A debreceni Macs-pusztá északkeleti részén, közel a felsőjózsai határhoz állt. A múlt század második felében a román származású hunyadi és felsőszilvási Dragota kereskedőcsalád, amelynek akkor a Macs-pusztán több száz holdnyi földbirtoka volt, a Kovács-halomnál kápolna alakú sírboltot épített (lásd *Dragota-kápolna*). A halomtól északkeletre, a szomszédos dűlőben állt a Figyelő-halom. Ma már lényegében mindkettőt elhordták.

Köves-laponyag [K30] (tört.). Debrecen halmi közül négy viselte a „köves” jelzőt. A Tócsa felső folyása mellett, a bal parton, a volt főjóbelti kaszáló csőszházával átellenben a Monostor felől magasodott ez a halom. Neve József császár katonai térképén is szerepel (1783). A dombot ma már nehezen lehet észrevenni, mert nagy részét széthányták a tisztalói vasút építéskor 1894-ben. Zoltai Lajos régész 1912-ben megásatta. Téglafalak és srok kerültek felszínre. A templom négyszögletű szentélyének alapfalai, amelyek pillérekkel támasztottak meg, hiányosan még megvoltak. A középkori Hosszúmacs nevű falu Szent Mihályról elnevezett temploma állt ezen a dombon. A falu 1594-ben a törökök pusztították el. (Részletek Zoltai Lajos Macs története... című tanulmányában olvashatók.)

Ládagyár [K26] (élő, Ládagyárba, lásd *ERDÉRT Vállalat*).

Legelő [K24] (élő, Legelőn). Rét a falutól délre, a Tócsa patak két partján.

Lengyel-tanya [K38] (elav., Lengyel tanyába). A Szabó Dénes-tanya régi neve (lásd ott).

Lente-tanya [K28] (élő, Lente tanyán). Ismertebb tanya a Ládagyártól keletre, a Mélyépitő Vállalat bekötő útjának és a Nagy útnak a kereszteződésétől északkeletre.

Lóter [K35] (élő, Lőüteiren ~ Lütéirein). Katonai gyakorlóter a Hartstein-kert és a Nagyerdő között, a Nagy út keleti oldalán.

Macsi-pusztá [K8] (élő, Macsi pusztán, Macson). Szántóföld Felsőjósától délre. Egy részét már beépítették és Józsaóhoz csatolták (lásd *Hadházytelep és Tóth-telep*). Az 1794-es magyar nyelvű térképen: „Macsi Pusztá”, a latin nyelvű térképen pedig: „Praed. Matsiense”.

Magyar Béni-nyiladék [K53] (ritk., Magyar Béni nyiladikon). Kelet-nyugati irányú út a Monostori- és a Szentgyörgyi-erdő északi felében, a Temető-nyiladéktól északra. Az egyik tanyatulajdonosról nevezték el.

Matkó sarok [K37] (ritk., Matkóú saroknál). A Kis Debreceni út (Nagy út) és a Nagyerdő szélén vezető út kereszteződésének a neve. Tanyatulajdonosról kapta a nevét.

Második-nyiladék vagy **Nagy-nyiladék** [K44] (ritk., Második nyiladikon). A monostori csőszháztól keletre húzódó észak-déli irányú erdei út neve.

Mély-ér [K13] (ritk., Mij éirnéil). A Tóó jobb parti mellékvize. A Mély-völgyben ered, nyaranta rendszerint kiszárad. (Miksey Sándor: Szabolcs vármegye középkori víznevei 5: Arkus, 20: Mélyér.)

Mély-völgy [K10] (élő, Mijvöügnéil ~ Mijvöügyön). Józsaától északra, a Böszörményi utat átszelő és hosszan kelet-nyugati irányban húzódó völgyhajlat. 1742: „A Mély Völgyön akadtak együvé” (Vlt. Hb.). 1748: Borros Erzsébet vallja: „A pestis kori (1739) debreceni lineás vásárról jöven haza Nagy Dienesné asszonnyal, a Mély völgyön érték a mestert...” (Bakóczy: Debreceni régi egyházmegye I.). 1790: „...ahonnan fordultak a Mély Völgy felé” (Vlt. Hb.).

Mély-völgyi csapszék [K11] (tört.). Hajdúböszörmény egyik kocsmája volt a Mély-völgyben. 1742: „Ekkor fogadta Bátyának, midőn a Mély Völgyön együtt boroztak” (Vlt. Hb.). 1782: „Mély-völgyi csaplár Sári János volt” (Prot. B. 88.). 1848: Mélyvölgyön Bakó István a csaplár” (Prot. 735.). Az 1794-es magyar nyelvű térképen: „Mélyvölgyi Koresma”, a latin nyelvű térképen: „Educellum Meijvöügy”.

Meszes dűlőút [K29] (élő, Meszes dűlőön). Ma erdei út a Fenyvesben; az alsójózsai Béke utca folytatásaként vezet a régi temetőt át a debreceni Nagyerdő felé. Turistaút.

Meszes tanyák [K33 és K38] (ritk., Meszes tanyánál). Ismertebb tanyák Alsójózsa és a Nagyerdő között, a Meszes dűlőút keleti oldalán. A Kis-Meszes tanya még ma is megvan a Meszes dűlő és a volt Mélyépitő Vállalat bekötő útjának kereszteződésétől délkeletre, egy homokdomb déli oldalán. Ma Tóth Lajos tanyája. A Nagy-Meszes tanya az előbbtől délkeletre van. A környező fenyőerdő hangulatos kirándulóhely.

Monostor [K50] (élő, Monostoron). Elpusztult középkori falu Józsaától keletre. Az 1300-as évek elején a Gutkeled nembeli Apaj ágának birtoka, ahol az ág monostora állott. 1308 körül Monostori Apay fia István megszerzte Monostor falu mellett Szentpál birtokot is. 1329-ben Apay fia István tíz nemzetséggel földesket tett arra, hogy a birtok keleti fele István fia Domokost öröklött jognem illeti, aki Szólátmonostor felet Szentpál nélkül át is engedte Apaj fia Istvánnak cserébe. Papja 1332-ben 6 garas pappai tizedet fizetett. Ma pusztá Debrecenről északra. Monostor birtokosai voltak még a Várdaiak, mellettük az ugyanazon nemzetségből származott

Berencsik, Anarcsiak és Thegzesek. Az 1500-as években a törökök és a krími tatárok elpusztították a falut. Az erdős birtokot Szabolcs megyében lakó urattól később böszörményi és hadházi hajdúvitézek vették zálogba. Utóljára Debrecen és Hajdúhadház osztozott meg rajta, 1308: „Monostor”, Ol. Dl. 97 758 1329: „Zoladmonustora”, Ol. Dl. 96 505; 1336: „Munustor”, (Zichy-okmánytár I. 484); 1337: „Zolathmonostor” (Vay I. 137); 1350: „Monustor” (Kállay I. 233); 1460: „Monostor” Dl. 16 378; 1488: „Monostor” (Vay III. 1375). Az előbbi oklevelekből megtudjuk, hogy az adott korban Monostor „Ereztwen silva”, azaz sarjerdő, illetve „Harazth silva et rubeta”, haraszterdő és cserjés.

Monostor-pusztá vagy **Monostor** [K52] (élő, Monostor-pusztán). Szántóföld a Monostori-erdő keleti és déli szélén (lásd *Szordas és Bellegelő*).

Monostori csőszház [K40] (élő, Monostori csőszháznál). (Korábban Antal-csőszház, majd Balogh-csőszház.) A Monostori-erdő déli részén, az alsójózsai Fő utca folytatásában van. Tengerszint feletti magassága 133 méter.

Monostori-erdő [K54] (élő, Monostori erdőübe). Erdő Alsójózsa, a Szentgyörgyi-erdő, a bodai Szamar-hegyes tábla, a hadházi Csere-erdő és Monostor-pusztá között. Déli határa a Meszes tanyától északra húzódik.

Monostori-pusztá [K31] (tört.). Józsa déli határán, a Böszörményi úttól a Monostori-erdőig terjedő legelő és szántók neve volt, ma Bellegelő. Itt fog épülni a józsai monostori lakótelep. Az 1794-es magyar nyelvű térképen: „Monostori Pusztá”, a latin nyelvű térképen pedig, ahol nyugati határa a felsójózsai Kappanosnán van: „Praedium et Silva Monostor”.

Nagy-Meszes tanya [K38] (elav., lásd *Meszes tanya*).

Nagy-nyiladék [K44] (ritk., Nagy nyiladikon). A monostori Második-nyiladék névváltozata.

Nagy-Rákóc vagy **Nagy-Rákóczi-erdő** [K19] (élő, Nagy Rákócon). Erdő Bodától délnyugatra. (Lásd *Rákóczi-erdő*.)

Negyedik-nyiladék [K47] (ritk., Negyedik nyiladikon). Észak-déli irányú út a Monostori-erdő keleti felében.

Neudert-tanya [K38] (elav., Najder tanyán). Lebontott tanya a Meszesdűlőben.

Nyüzött-erdő [K51] (elav., Nyüzött erdőübe). Akácos tábla a Monostori-erdőben, a Második-nyiladék és a Csőszház-nyiladék kereszteződésétől északkeletre. Az erdőre járó, hátaló emberek a fákát egészen a koronájukig lecsapszították, innen ered e furcsa helynév.

Pallagi út [K49] (élő, Pallagi úton). Az Alsójózsaát a Pallaggal összekötő út neve. A Czirják-nyiladék folytatásaként halad kelet felé előbb hadházi, majd debreceni földön.

Papok földje [K25] (élő, Papok főügyvin). Debrecenhez tartozó szántóföld az alsójózsai Kiskert és az ERDERT Vállalat között, a vasúttól keletre.

Pipás-kert [K18] (tört.). Ismeretlen eredetű helynév, a Hajdúböszörményhez tartozó Rákóczi-kert névváltozata volt. 1776: „Éjjeli tizenegy és tizenkét óra között a Pipás, aliás (= másként) Rákóczi nevű kert alatt csavargó embert kapván...” (Prot. I. 50).

Pusztá templom [K16] (ritk., Pusztá templomnál). A Csonka torony névváltozata.

Rákóc [K18 és K19] (élő, Rákócon). A Rákóczi-kert és Rákóczi-erdő általánosan használt névváltozata.

Rákóczi-erdei árok [K21] (élő, Rákóci árogra). Határárok a Szent-

györgyi- és a Nagy-Rákóczi-erdő között. A Rákóczi-kert délnyugati sarkától vezet északkelet felé, a bodai Szamar-hegy alá.

Rákóczi (erdei) csőszház [K20] (élő, Rákóci csőszháznál). Vadászlat a Rákóczi-erdő délnyugati részén.

Rákóczi-erdő vagy **Rákóc** [K19] (élő, Rákóci erdőn ~ Rákócon). Régen őszelűgő tölgyerdő volt, ma főként akácok Józsatól északkeletre a Szentgyörgyi-erdő, a Zelemér és Boda között. Körülbelül 170 hold területű. Egy Debrecen város levéltárában levő 1496. évi oklevélmásolat Bakucz vagy Rakucz nevű erdőt említi Zelemérről kapcsolatban, 1769: „Szabad legyen itatás kedvéért által bocsátani a Rákócz elejire a Város Mensesét” (Prot. V. 146.). 1801: „Tizedik dűlő a Rákócz oldalán” (Vlt. Boda szőlőskert osztása), 1837: „Fordul a dűlő kelet felé a Rákócz árka mentében” (Vlt. Hb.) Az 1794-es térképeken: „Nagy Rákóczi Erdő” és „Silva Nagy Rakotz”.

Rákóczi-kert vagy **Rákóc** [K18] (élő, Rákóci kertbe vagy Rákócon). Hajdúböszörményi gyümölcsös- és szőlőskert Alsójózsa (Szentgyörgyi) északnyugati határán, a tisztalóki vasútvonal keleti oldalán. Egyutcás, „település”, előszövényvel van bekerítve. Déli és északi végén egy-egy kapun lehet bejutni a területre. Állítólag II. Rákóczi Ferencről nevezték el, de a határa mentén álló erdőség (lásd **Rákóczi-erdő**) már Rákóczi Ferenc előtt 200 évvel is Rákóc (?) néven szerepelt. 1897: „A Rákóczi hegyközség” szervezési szabályzata jóvá hagyott (Hb. V. 3). 1945: „Rákóczi szőlő”.

Ránkya-tanya [K14] (ritk., Ránki tanyán). Tanya Zeleméren, a böszörményi országút és a vasút között, a Tócsó nyugati partján, közel a józσαι határhoz.

Szabó Dénes-tanya [K38] (elav., Szabó Dénes tanyán). Ismert tanya a Meszes-dűlő keleti oldalán, a Nagyerdő alatt. Korábbi neve: Lengyel-tanya. Mindkét esetben a tulajdonosáról nevezték el.

Szamar-hegy [K57] (élő, Szamar hegyen). Nagy homokdomb a józσαι határtól északra, a bodai erdő keleti kiszélesedésében. Fenyővel és akáccal ültették be. Porcsalmy Gyula Boda Katalin című regényében Szomolynek néven fordul elő, ennek az elnevezésnek azonban sem az oklevelekben, sem a szóhasználatban nem volt soha alapja.

Szanka-tanya vagy **Zeleméri tanya** [K1] (elav., Szanka tanyán). Felsőjózsatól nyugatra állt, a zeleméri és a macsi szántók között, a Macsi határúttól északra. A Szanka-tanya-dűlő debreceni föld, a területé 99 hold. 1879: „Ezen határleírás kezdődik a régi határdombnál, Debreczeni és H. Böszörményi határvonalon, mely határdomb Szanko Gábor debreceni birtokos szántóföldje szögletén jelenleg a hármás határpontot képezi.” 1415: „Zendtelke”.

Széchenyi-halom [K58] (élő, Szécsényi halomnál). Mesterséges halom Zelemér és Hajdúböszörmény között, az országút keleti oldalán. Tengerszint feletti magassága 165 méter. Korábbi nevei: Messzelátó- vagy Nagy-Stráza-halom.

Szent Mihály temploma [K30] (tört.). A hajdani Hosszúmacs falu temploma volt. A Tócsó keleti partján állt, az ERDÉRT Vállalatától délre. Maradványai a vasúti sín alatt vannak. (Lásd **Köves-laponyag**.)

Szilgyeház [K4] (tört.). Középkori falu volt Józsatól északnyugatra, a zeleméri és az újvárosi határ találkozásánál. Nevét a Szilhát (szilfákkal benőtt domb) nevű határrész őrzi Zelemér nyugati részén. 1413: „poss. Zyleghaz, Cheketeleke, Fyzes...” (Csánki I. 529). 1433: „in possessionibus Zelemér praedicta, ac Siledhaz, Chokateleke, Maladon... vocatis” (Leleszi levéltár. Révész 63).

Szónoki-tanya [K55] (élő, Szónoki tanyán). Ismert tanya a hadházi Szordasban. Egy időben Dávid-tanyának is nevezték. (A második világhá-

borában egy bomba a kútjába esett, egy másik pedig Dávid Józsefet, a tanyatulajdonost ölte meg.)

Szomolynek-halom [K57] (?) (Lásd **Szamar-hegy**.)

Szordas [K52] (tört.). Ritkán használt helynév. A hadházi Monostorpuszta déli részének neve, a Templom-hegy és a Monostori-erdő között. Valamilyen okból pejoratívnak érzett név, ezért az ottani lakosok szivebben használták helyette a Monostor vagy a Pallag szót. A hagyomány szerint a Szordas falunév volt. (Lásd **Templom-hegy**, **Monostor**, **Szurdos**.)

Szurdos [K52] (tört.). A Szurdos névváltozata. Ma ismeretlen helynév. 1741: „Szurdos nevű más darab Cseres Erdőcskét, hogy annak előtte bizony Esztendőkel Bőszörmény Városa bírt és usult... Hanem Bőszörményi Uraimék Hatházi Uraimékkal a midőn Szurdos nevű jussnak ki keresésén Jelen lettek volna, akkor hallották... Jelen is volt hajdan, a midőn szakaszhatárt hántak a Monostori és Szurdosi rész között. Hallotta, hogy Szurdoson is bizonyos justt bírt Bőszörmény Városa” (Mlt.).

Telek-halom [K59] (élő, Telek halmon). 152 méter (tengerszint feletti magasság) mesterséges halom Zeleméren, a Csonka toronytól északnyugatra. A bodai bekötő út építésénél északi részét megbolygatták.

Temető-nyiladék [K00] (élő, Temetői nyiladékon). Kelet-nyugati irányú út a debreceni Monostori-erdőben, amely a Dinnyés-halomnál (a Csúcsban) levő temető mögött kezdődik és halad a Szordas felé.

Templom-hegy [K50] (élő, Templom hegyen). Homokdomb Józsatól keletre, a monostori (debreceni és hadházi) határban. Déli oldalán az Árpád-korban 20 méter hosszú és 8 méter széles templomot építettek (lásd **Monostor**). Egyszerű templom volt: falait nem védtek támoszlopok, tornya sem épült. Kelet felől hét méter hosszú, félkörívben végződő szentély zárta. A templomot régen temetkezésként is használták, ezért hajójában a kincskeresők gyakran megbolygatták a sírokat, amelyekből bronzdézsek és vas koporsószegek kerültek elő. A domb közelében, hadházi földön egy szirént ábrázoló bronz gyertyatartót találtak, amely templomi kegyeser lehetett. (Ma a budapesti Nemzeti Múzeumban látható.) A környék lakói mondják, hogy szántáskor a domb oldalából az eke és az áso emberi csontokat vet ki. A csontok arról tanúskodnak, hogy a templom körül temető volt. A falu (Monostor vagy Szólatmonostor) a templomtól délnyugatra fektült, a domb és az erdő között (feltehetően a Csukás-ér forrásvidékén). A templomtól délkeletre — a hagyomány szerint — nagy tó volt. Zoltai Lajos muzeológus 1911-ben a templom falait feltárta: az alapfalak akkor még szinte teljesen épek voltak. Alagút, ahajant arról a Boda Katalin című regényben szó van, sohasem volt a környéken. Az 1970-es évek elején a domb nagy részét letarolták: az Árpád-kori templom köveivel a környező sáros dűlőutakat töltötték fel. 1916-ban IV. Károly koronázásakor a Templom-hegyről is vittek két tarisznya földet a koronázási dombokhoz. A Tanácsközfarság leverésekor a román burzsoáz csapatoknak állásuk volt a Templom-hegyen. Józsan érdekes Szent György-napi szokás fűződött a Templom-hegyhez: Éjfélkor fiatalok indultak a templom romjaihoz, ott „fénycsóvak lobbantak fel azon a helyen, ahol a törökök elől menekülő magyarok a kincseket elrejtették”. Többen szalmacsóvat vittek magukkal, és a monostori határban meggyújtották, így tréfiáltak meg azokat, akik hitték a régi babonáknak.

Zelemér [K16] (élő, Zeleméren). Hajdúböszörmény déli határrészének neve, a hasonló nevű, elpusztult középkori falu helyén. A honfoglalás előtt a Tócsó forrásvidékén, a Mély-éri torkolatnál földvár állt. A földvártól megközelítően egyenlő távolságra (talán őrdomboknak használt) mesterséges halmok voltak: 1. **Nagy-Stráza-halom** (korábbi neve: **Messzelátó**, ma

Széchenyi-halom); 2. *Csegei-halom*, amelyet a józsaik Halmos-dombnak hívnak; 3. a már elhordott józsa *Figyelő-halom* (a Tóth-telegen); 4. a bodai *Szamar-hegy*; 5. a monostori *Templom-hegy* és 6. talán a bősörményi *Fehér-hegy*. A „modern” magyarázat szerint a Zelemér szó bizonyára egy személy neve volt, éppen úgy, mint több város és község neve: Debrecen, Balmaz, Vid, Szoboszló stb.). Az Árpád-kori oklevelekben valóban előfordul egy Sulemer (ejtsd Szülemér) név. A határ nyugati részét Nagyzelemérnek, a keletit pedig Kiszelemérnek hívják. Déli részén egy keskeny csík 18. századi birtokosáról a De Paulli Zelemér (a mindennapi szóhasználatban *Depót*) nevet viseli. A határreszen több helyütt kerültek elő a földből őskori és középkori leletek. A középkori Zelemér jelentős település volt, sok oklevél maradt ránk róla az 1300-as évekőtől kezdve. A Gutkeled nemből való Zeleméri család birtoka volt. Az 1500-as években 500–800 lakosa lehetett, tehát abban a korban igen nagy falunak számított. A település 1593-ban pusztult el a törökidőszak következtében, templomának tornya évszázadok óta dacol az idővel (lásd *Csonka torony*). Környékünk egyetlen jelentős műemléke.

Zeleméri árvaház [K2] (tört.). Közel Felsőjózsa északnyugati határához, a hajdúböszörményi Zelemér földjén állt, a Karap-tanyán, Magyarország első árvanevelő intézete. 1845-ben nyílt meg két haladó szellemű, nagyszerű pedagógiai érzékkel rendelkező ember, Karap Sándor és Diószeghy Sámuel áldozatvállalásából. Az intézetet *Gönczy Pál* reformer pedagógus vezette, aki hosszú ideig Svájcban tanulmányozta az árvanevelő intézetek munkáját. A zeleméri árvaház gazdasági tanintézet volt: a nevelésben korszerű gazdasági módszerek érvényesültek, és a növendékek árvák voltak. (Egy sem volt közöttük józsa!) Az alapítólevélben olvasható, hogy az intézetbe kerülésükkor a növendékek ne legyenek „kisebbséges, és nem öregebb tizenkét évesnél, az intézetben maradásuk pedig a huszonkettedik életévük betöltéséig terjedjen”. Fontos követelmény volt a nevelővel szemben: „Neki, hogy sikerrel működhessék, a szeretet elvénél kell kiindulnia, s minden cselekedetét erre visszavinni. Legyen növendékeinek barátjuk, édesapjuk, kinek dorgálását szelídség vezérel, járjon előttük saját példájával az igazságszereteten, az előforduló akadályokkal küzdésbeni kitartásban és a tökéletességre mint fő célra törekvésben.” A munkát tizenkét gyerekkel kezdték meg. Gönczy Pál tanítványaival emberközlésben élt: kora legelőjáróbb pedagógusaihoz hasonlóan nem a gyermeki vétek megbosszulására, hanem megelőzésére törekedett. Az intézet gazdasági nevelési programja elsősorban a földműveléshez kapcsolódott. Ősszel és télen főleg szabó-, asztalos, esztergályos- és cipészműhelyekben folyt a gyakorlati oktatás. A tantárgyak között volt: írás, olvasás, számtan, vallás- és erköletan, gazdasági ismeretek, növénytan, földrajz, történelem, törvényismeret, magyar nyelvtan, helyesírás és fogalmazás, rajzolás, ének és testnevelés. Fontos szerepe volt a játéknak. A maga korában egyedülálló zeleméri otthon csak néhány évig működhetett: az 1848–49-es szabadságharc végén a cári csapatok feldúlták az intézetet. A növendékek szétszóródtak. Az intézet történetét *dr. Tóth László*, a Hajdú-Bihar megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet igazgatója külön kötetben dolgozta fel (lásd az irodalmat).

Zeleméri Csonka torony [K16] (élő, lásd *Csonka torony*).

Zeleméri megállóhely [K17] (élő). Megálló a debreceni—tiszaleti vasútvonalon a zeleméri Csonka toronnyal szemben.

Zeleméri-pusztá [K6] (tört.). Szántóföld Felsőszentgyörgy északi határára, a bősörményi országúttól keletre. Az 1794-es térképen: „Zeleméri Pusztá” és „Praedium Zelemir”.

Zeleméri tanya [K1] (clav.). Zeleméri tanyán, lásd Szanka-tanya). *Zoja Mezőgazdasági Termelőszövetkezet* [K7] (élő, *Zója* téebe). Józsaától északra, a hajdúböszörményi Zelemér határreszen terül el. 1950-ben alakult. KISZ-szervezete a hetvenes évek elején védnökséget vállalt a Csonka torony állagának megvédésére.

Zöld kaszáló [K42] (ritk., *Zóút kaszáló*). Nagy tisztás volt a Monostori-erdő északi részén.

AZ ADATKÖZLŐK NEVE, LAKÓHELYE ES SZÜLETESI EVE

Bana Lajosné, Debrecen, Maec. 1928
 Darabos Jánosné, Felsőjózsa, 1911
 Farkas Andrásné, Felsőjózsa, 1899
 Juhász János, Felsőjózsa, 1911
 Kiss Józsefné, Felsőjózsa, 1904
 Kovács Antalné, Felsőjózsa, 1907
 Kokas Samuel, Felsőjózsa, 1896
 Kokas Samuelné, Felsőjózsa, 1899 (meghalt 1931-ben)
 Lévai Benedek, Felsőjózsa, 1910
 Lévai Benedekné, Felsőjózsa, 1921
 Nagy István, Felsőjózsa, 1891 (meghalt 1931-ben)
 Nagy Andrásné, Felsőjózsa, 1911
 Nagy Antal, Felsőjózsa, 1893
 Nagy Antalné, Felsőjózsa, 1904
 Sándor Irén né tanítóné, Felsőjózsa, 1900
 Sári Mihály, Felsőjózsa, 1899
 Sári Mihályné, Felsőjózsa, 1901
 Simon Sándorné, Felsőjózsa, 1907
 Szalai István, Felsőjózsa, 1896
 Szalai Istvánné, Felsőjózsa, 1893
 Szolnoki Lajos, Felsőjózsa, 1904
 Szolnoki Lajosné, Felsőjózsa, 1903
 Telek Jánosné, Felsőjózsa, 1902
 Tolvaj Gyula, Felsőjózsa, 1922
 Tóth Gábor, Felsőjózsa, 1836 (meghalt 1931-ben)
 Tóth István, Felsőjózsa, 1900
 Velker Gizella tanítóné, Felsőjózsa, 1908

Az 1944. évi zsidó tisztábor egykori lakói, akik az auschwitzi deportálást túlélték:

Hermann Dezső, Debrecen, 1891
 Langer Imre, Debrecen, 1891

IRODALOM

A Josa Szentgyörgyi Ven Kerti Krtság Jegyző Könyve. Készült 1832-dik Esztendő Februáriusnak 20. napján, Öreg Kert Gazda Balogh István Idejében. (Hajdú-Bihar megyei Levéltár, X. 121.)

Bácskay Vera: Magyar mezővárosok a XV. században. Budapest, 1965.

Balázs Vilmos: Az alföldi hosszanti földlancok: Régészeti Füzetek, Ser. II. N. 9. Budapest, 1961.

Balogh István: A debreceni erdő puszták betelepülése, 1936.

Bencze Mihály: Kertek a városban, 2. A Tóctól a Körtöskertig. Hajdú-bihari Napló, [1975. május 11.] 12. 1.

Csánki Derső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. Budapest, 1890.

Doba Gyula: Józsa földrajza (kézirat), 1936.

Ecsedi István: Előírt pusztáinak Debrecen határában: Föld és ember, 1924.

Eri István: A kisvárdai vár történetéből: A Kisvárdai Vármúzeum kiadványai, 2. füzet, 1961.

H. Fekete Péter: Hajdúböszörmény helyeinek adattára. Budapest, 1939.

Fodor Ferenc: Történelmi és településföldrajz: Földrajzi Közlemények, 1935.

Galambos László: A szentírasi eredetű személynevek a Várad Regestrumban. Budapest, 1942.

Gazda Árpád: A Debrecen körülvevő sánc- és palánkvonal és a XVII. századi városkapuk helye: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1978. Debrecen, 1979. 177–198. l.

Győrffy György: Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza I. A—CS. Budapest, 1963.

Hajdú-bihari kéziratos térképek. Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei I. (Szerk.: Komoróczy György.) Debrecen, 1972.

Hajdú-bihari történelmi olvasókönyv. Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 5. (Szerk.: Komoróczy György.) Debrecen, 1972.

Jakab László: Berekbözörmény földrajzi nevei: A Bihar Múzeum Évkönyve I. 1976. 311–319. l.

Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt: Település- és népiségtörténeti értekezések, 5. Budapest, 1940.

Kálmán Béla: A nevek világa. Budapest, 1969.

Karácsonyi János: A magyar nemzetiségek a XIV. század közepéig I—II. Budapest, 1901.

Karácsonyi János—Boroszkó Sándor: Az időrendbe szedett váradii tüzésvasprobajstrom. Budapest, 1903.

Kajser, Hans: A régészet története. Budapest, 1966.

Kniezsa István: Magyarország népei a XI. században: Szent István emlékkönyv II. Budapest, 1938.

Kniezsa István: Kelet-Magyarország helynevei: Magyarok és románok. (Szerk.: Deér József és Gáldi László.) Budapest, 1943.

László Gyula: Bevezetés a régészetbe. Budapest, 1953. (Kézirat.)

Melich János: A honfoglalás kori Magyarország. Budapest, 1925—1929.

Mesterházy Károly: A Déri Múzeum régészeti tevékenysége 1962—1965 között (Lelektázaszer): A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (1965). Debrecen, 1966. 19—39. l.

Mesterházy Károly: Régészeti adatok Hajdú-Bihar megye területe IX—XIII. századi településtörténetéhez. I. és II.: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1973 és 1974.

Mesterházy Károly: Nemzetiségi szervezet és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Budapest, 1980.

Mező András: A váradi birtokok jobbágynevei a XV. század közepén. Kisvárdai, 1970.

Mező András—Németh Péter: Szabolcs—Szatmár megye történelmi-etimológiai helynévtára. Nyíregyháza, 1972.

Módy György: A téglási ásátás településtörténeti vonatkozásai: Déri Múzeum Évkönyve, 1965.

Módy György: A mai Hajdú-Bihar megye település- és birtoklástörténeti képe a XIV—XV. században: Déri Múzeum Évkönyve (1969—1970). Debrecen, 1971. 153—154. l.

Módy György: Hajdú-Bihar megye településtörténeti vázlata a tatárjárástól a hódoltság megszűnéséig: Hajdú-bihari kéziratos térképek. (Szerk.: Komoróczy György.) Debrecen, 1972.

Módy György: Józsa község településtörténete 1872-ig: Józsa nagyközség 100 éve (1872—1972). (Szerk.: Szűcs Ernő.) Debrecen, 1972. 9—13.

Nagy István: Magyarország családi címereivel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1889.

Nagy Jánosné (Sári Erzsébet): Józsa község története, 1950. (Kézirat.)

Németh Gyula: Debrecen nevének eredete: Klebelsberg évkönyv. Budapest, 1925.

Németh Péter: Szabolcs és Szatmár megyék Árpád-kori (XI—XII. századi) földvárjai és monostorai I. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1966—1967. 2. Józsa András Múzeum Évkönyve, 1967.

M. Nepper Ibolya: Hajdúböszörmény határáinak népei és kultúrája az őskortól az I. sz. III. század végéig: Hajdúböszörmény története. Debrecen, 1972. 9—13. l.

M. Nepper Ibolya—Sz. Mátyás Márta: A Hajdú-Bihar megyei múzeumok régészeti tevékenysége 1972—1975 (Lelektázaszer): A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (1977) Debrecen, 1978. 175—194. l.

Sándor Imréné (Barotl Eszter): Iskolateleptés és az oktatás körülményei Alsóajózsán, 1972. (Kézirat.)

Sőregi János: Régészeti ásátás, gvűltés (1931): Alsó-Józsa: népvándorlási temető. Debrecen Sz. Kir. Város Déri-Múzeumának kiadványa (Szerk.: Dr. Ecsedi István). Debrecen, 1932.

Szabó István: A középkori magyar falu. Budapest, 1960.

Szabó T. Attila: Miért és hogyan gyűjtjük a helyneveket. Cluj, 1930.

Tóth László: A zselémi árvaház: Köznevelés, 1976. [nov. 12.] 10. l.

Tóth László: A zselémi Árvanevelő és Gyámintézet. Debrecen, 1979.

A Zichy család okmánytára. (Szerk.: Nagy Imre.) Budapest, 1887+191.

Zoltai Lajos: Vitékiek békéltetése Debrecenben 1564—1610 között. Debrecen, 1902.

Zoltai Lajos: A monostori templomdomb: Jelentés Debrecen Sz. Kir. Város muzeuma 1911 évi működéséről és állapotáról.

Zoltai Lajos: Debrecen határának kialakulása és birtokának megszerzése: Debreceni Képes Kalendárium, 1917.

Zoltai Lajos—Sőregi János: Ásátások, kutatások (1927). A felsőajózsai és a zselémi ásátás. Debrecen Sz. Kir. Város Múzeumának kiadványa, Debrecen, 1928.

Zoltai Lajos: Ismeretlen részletek Debrecen múltjából, 1936.

OLÁH GÁBOR EMLÉKEZETE

TÓTH ENDRE

Kereken egy évszázada, hogy Oláh Mihály fiákeres és Kovács Zsuzsanna ötödik gyermekeként megszületett a mai Két malom utca egyik nádfedeles házában Oláh Gábor költő, író, esztéta és tanár, akinek az ünneplésére most összegyűltünk.

Hogyan történhetett, hogy a civisgazdák cselédjéből bérkocsissá felvergődött, az írás-olvasást csak felnőtt korban megismerő Oláh Mihály fia — legyőzve az apai ellenkezést, áttörve a társadalmi osztályok közti kasztlók kínai falát —, mégis bejuthatott a nagy híru református Kollégiumba, s onnan a pesti egyetemre? Ez a kérdés izgatta a hűséges barátot, Móríc Zsigmondot is, akinek az ifjú Oláh Gábor azzal a merész kijelentésével imponált, hogy ő senkinek se mondja, hogy „alázatos szolgálja és „kezet csókolom”.

Az a mesebeli tündér, aki a tehetséges gyermek útját egyengette, egy fejkendő asszony volt, aki hét gyermeket nevelt fel, roppant tisztelte a betűt, s akiről költő fia később olyan feledhetetlen képet festett *A tántos fiú* című regényében, jó néhány elbeszélésében és versében. Az édesanya melletti meg kell említenünk egy másik patrónus, Jánosi Zoltán, a későbbi híres pap és forradalmár politikus nevét, akinek a támogatása nélkül a kisdiák Oláh Gábor bizonyosan abbahagyta volna tanulmányait, akár a *Dolgoztatvitás* című versének szánandó tragikus kis hőse.

Egyik bírálója azt írta, hogy Oláh Gábor olyan „földobott kő” volt, aki visszazuhan a debreceni porba, s nem is tudott onnan többé felszárnyalni. Atya szerint szintén végtelenen debreceni maradt, akiben az volt a szép és elismerésre méltó, hogy felülmúlta önmagát. Németh László szerint pillangó lélek volt, aki azonban Debrecenben begubózott báb maradt. Juhász Géza úgy emlékezett rá vissza, hogy — akár olvasták, akár nem — Debrecenben három évtizeden át ő jelentette a költőt.

Szerintünk ma már akadémiuk vita azon töprengünk, mivé váltott volna Oláh Gábor, ha fiatalon itthagya Debrecen. Ma már úgy látjuk, hogy az ő legkarakteresebb és legidőtállóbb művei éppen azok, amelyek családját, környezetét, szülővárosa múlt század végi és huszadik század eleji életét mutatják be a maga realitásában.

Igaz, hogy Oláh Gábor ennél mérhetetlenül többet, nagyobbat akart. Kritikusai szerint az is egyik tévedése volt, hogy nem ismerte föl valódi hitvitását, igazi témakörét, azt a terepet, amelyen otthonosan mozgott. Lázás iramban, megszállottan ontotta műveit, s világhírről álmodott Kar utcai ridex legénylakásában. De azt el kell ismerni, hogy az álmai merészek, színesek és földöntúli ragyogásúak voltak. A magyar költészet nagy álmodói közé tartozott. Egyes bírálói elmondták fantasztának, gigantomániásnak, grafománnak, De lehet-e költészet képelet és álom nélkül?

Azt azonban ellenfelei sem tagadhatták, hogy mindig magas és nemes művészeti célokat tűzött maga elé: összeötvözni a Petőfi Sándor-í, Arany János-

nos-i hagyományokat az Ady-nemzedék modern, európai vívmányaival, s minden műfajban kipróbálni a magyar nyelv páratlan szépségét, kifejezőerejét és hajlékonyságát. Hitt az eszményekben — még ha azok olykor téveszméknek bizonyultak is —, s nem akudott meg olesó sikerekkel, a divatos silánysággal. Inkább vállalta a magányt, a kirekesztetiséget, az elhallgattatást.

Ne feledjük el: olyan nemzedékhez tartozott, mely zseniket, óriási szellemeket adott a magyarságnak. Ha nem is ért fel a legnagyobbakhoz, teljesítménye így is magasra emelt mércéjei mérhető. Nem lehet véletlen, s nem lehet elbagatellizálni, hogy Adyval és Kosztolányival vitázott, hogy egyes műveiről Babits és Tóth Árpád elismerően nyilatkozott, hogy Móríc, Szabó Dezső és Juhász Gyula mindhaláláig kitarítottak mellette, s magukhoz méltó, közülük való író-társuknak tartották.

Adjuk hát meg mi is a megillető elismerést Oláh Gábornak, a nagyra hivatott költőnek, hajtsuk meg előtte megbecsülésünk zászlaját, ezzel is méltányolva azt a heroikus küzdelmet, amit a művészet, az irodalom, a szellem rangjért folytatott városunkban — rengeteg előítélettel, meg nem értéssel, olykor ellenséges légkörrel harcolva.

Aki egy életet áldozott a művészet, a szépség oltárán, megérdemli, hogy születése után száz évvel szülővárosában és azon túl, ahol magyarok élnek, megbecsüléssel és szeretettel emlékezzenek alakjára.

Az 1981. évi múzeumi és műemléki hónapról

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet, a Déri Múzeum ezévi Múzeumi- és Műemléki Hónapjának homlokterében a debreceni városépítészeti jubileumai (1861-ben alakult az Emlékkert Társulat, Izsó Miklós Csokonai szobrának felállítása 1871-ben és Izsó Miklós születésének 150. évfordulója), a Medgyessy centenárium soron következő feladatai, az Oláh Gáborra való emlékezés és a megye műemlékvédelmének tizéves munkája, eredményei álltak. Az aktuális rendezvények mellett a hagyományos múzeumi hónap alkalmakat is megtartottuk, közülük kiemelten az október 15-i Bocskai megemlékezéseket. Az idej Bocskai megemlékezések központja Hajdúszoboszló volt, ahol a hajdúvárosok színvonalas helytörténeti, honismereti vetélkedő keretében is tanúbizonyságot adtak tájékozottságuknak, tiszteletüknek Bocskai István, a szabadságharcos hajdú ösök, a múlt és a jelen építő munkája, eredményei iránt. A múzeumi hónap keretében tartotta meg Múzeumbaráti Körünk hagyományos évi közgyűlést is. A közgyűlésen határozat született a Múzeumi Kurir további megjelentetése, terjesztése, fokozott támogatása érdekében.

Megjelent az Arkádia

Némi késéssel ugyan, de szép kivitelben és rendkívül gazdag, sokoldalú tartalomaj megjelent az ÁRKÁDIA; antológia a Déri Múzeum Baráti Köre fennállásának és működésének 50. évfordulójára. Az ÁRKÁDIÁT Múzeumbaráti Körünk tagjai kedvezményes áron kapják meg.

TÜRKEVEI NYELVI-NÉPRAJZI TALLÓZÁS

DANKÓ IMRE

Lapozgatva a *Türkeve* és a *Türkevei Hírlap* című hetilapok régi évfolyamait, több olyan elnevezést, szólást, nevet találtam, ami érdemes feljegyzésre; a türkevei népnyelvre jellemzőek. Közreadásukat ez indokolja.

Dörgő malom néven említik több ízben a motor hajtotta darálómalmokat (Türkeve, 1914. jún. 14.).

Macska zsidónak hívták a bőrrel kereskedő házalót (Türkeve, 1914. május 10.).

Hopp császáre az a fiatal, aki beválván katonának bevonult. „Városunk újonczai a munkát abbahagyva, víg nótaszóval járják be az utcákat s a jó, tisztabúza kenyértől éles hangon kurjongatják a komencionális „hopp császáre!” és „hopp ruzsámé!” hangokat” (Türkevei Hírlap, 1890. 33. sz.).

Hopp ruzsámé az a fiatal, aki nem válván be, idehaza marad (Türkevei Hírlap, 1890. 17. szám).

*Határjárás*at végeznek az adóhivatal tisztviselői ahhoz, hogy adócsökentést kapjanak a gazdák (Türkeve, 1909. szept. 26.).

Nem kell a jószág szöszön-boron se, azaz olcsó — írja vásári tudósításában a Türkeve (1909. szept. 19. sz.).

Vatrantyú a neve a viseltes tarisznyának, szeredásnak (Türkeve, 1909. okt. 24.).

A *lőcsiszár* szót lótolvaj értelemben is használták (Türkeve, 1909. szept. 26.).

Nagy csípőjű vagy kitelelt jószág — azaz sovány (Türkeve, 1909. márc. 14.).

Sorhúzáson estek át a sorozás alá kerülő ifjak; összeírás, az elnevezés a régi katonafogdosás emlékét őrzi (Türkeve, 1909. febr. 14.).

Járványos asszonynak hívták a „kódorgó”, odahaza alig látható asszonyt (Türkeve, 1908. nov. 29.).

Tagbálnak nevezték a kaszinók és körök által rendezett újévi mulatságokat, amelyeken a tagok családostul szoktak részt venni (Türkeve, 1909. jan. 10.).

Szabadosan gondolkodó pásztor, azaz független, a maga embere volt Finta Miklós, aki 71 éves korában, 1908-ban halt meg (Türkeve, 1908. nov. 1.).

*Zöld párt*nak hívták jelvényük, a *zöld toll* után a 48-as Justh-pártot és *veres párt*nak a 48-as függetlenségi pártot (Türkeve, 1910. május 15.).

Tüzet vetett valami vásott fickó Ratkay Lajos léckerítéséhez, amiből kisebb tűz keletkezett (Türkevei Hírlap, 1890. 12. sz.).

A haszon kár nélkül nem jön — írja egyik tudósításában a Türkevei Hírlap (1890. 17. sz.).

Veres kokasként emlegetik a tüzeket (Türkevei Hírlap, 1890. 26. sz.).

Pusztagazda tisztség is volt a nagy határ rendben tartására (Türkeve, 1909. máj. 16.).

Nagy- vagy öregvendéglő volt a neve a 18. század végétől meglevő kocsmának; 1908 óta *Oroszlánnak* hívták (Türkeve, 1908. nov. 8. és 1909. jún. 13.).

A régi képviselő-választások közül különösen az 1910-es volt nevezetes, mert a 48-as függetlenségi Justh-párt Asbóth János személyében ellenjelöltet mert állítani a kerületet több cikluson át képviselő, kevi birtokos Tóth János ellen.

Veres tollas a kalapunk
Képviselőt csak így kapunk!
Tóth János az igaz ember,
Mindemki más nagy gazember!
Eljen Tóth János!

Papagájnak van zöld tolla,
Krakog, vartog napok óta;
Nem is tudja mi a nóta,
Asbóth Jankó rosszul fujja!
Eljen Tóth János!

(A két kortesrigmus nyomtatásban nem jelent meg; 1952-ben gyűjtöttem Türkeven.)

NÉHÁNY SZÓ A NAGYIVÁNI „GÖFÖJE” KÉRDÉSÉHEZ

VIGA GYULA

A Múzeumi Kurír 32. számában érdekes adatközlés jelent meg tejkonzerválásunk egy archaikus módjáról. *Füvessy Anikó* a tehéntejből készült *göfője* készítését és felhasználását írja le, azzal a megjegyzéssel, hogy e túróféleség készítését néhány Nagyiván környéki faluban ismerik, de már nem gyakorolják, s hogy a „göfőjét” a századforduló táján a Hortobágy környéki pásztorok is fogyasztották.¹ Kétségtelen, hogy e *göfője*-félelenség megjelölésére a *göfője* kifejezést máshonnan nem ismerjük², maga a tejszermék, e túróféleség azonban széles körben ismert.

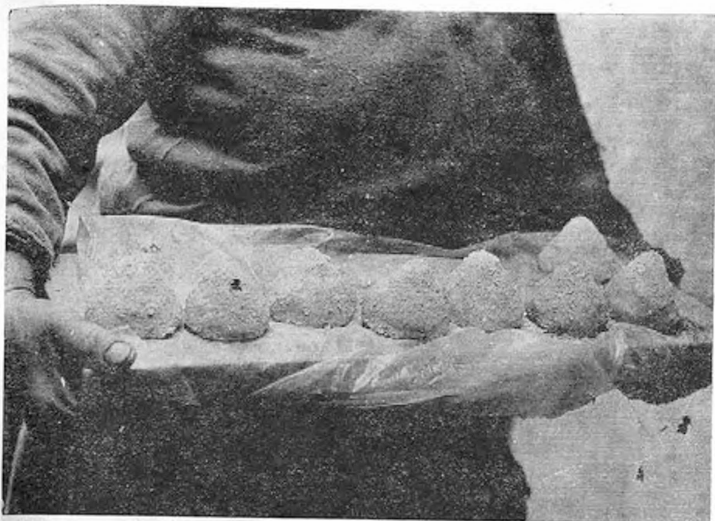
Magam a Tiszazug falvaiban gyűjtöttem idevágó adatokat, ahol első-sorban szintén tehéntejből készítették a pogácsatúrót, de készült kecske-tejből is. A vidék falvaiban a tejtermék neve *gomolya* vagy *gömölye* (mindkettő előfordul), a tejtöltővel juhtejből készült, nagyobb tejtermék neve viszont *sajt*, arra ezt a terminust nem használják. A megaltatott tejből készült túrót háromszög alakú zacskóban kicsöpögtették, s 5–8 cm magas kúpokat formáltak belőle (1. kép). Az eresztés után, tornáczra tették szikkadni. Tiszaságon az eresztés után lyukacsos deszkalapra szögelték, s azon száradt a gomolya (2. kép). Volt, aki sóval gyúrta ki a túrót, s azután cipózta ki apró kúppokká. Csépan és Szérvényben a szabad kémény alatti kis polcra tették, ahol füsttel enyhén megcsapatták, majd ezután újra szellős helyre került. Teljes kiszáradás után a kamrában szita alatt tartották, s télen téstárra reszelték.

Aligha lehet kétséges, hogy a két vidék *gőfője*, ill. *gömölye* ~ *gomolya* kifejezése azonos kulturális jelenséget takar. E tejtermék, ill. tejkonzerválási mód ismeretét azonban lényegesen tágabb körben kell keresnünk. K. Kovács László említi a *pogácsatúró* elterjedését a Hajdúságból, Hortobágyról, Nagy- és Kiskunságból (pl. éppen Tálasi István „gőfője” adatára hivatkozva Nagyivánból) s a palóc területről. A századforduló előtt a Dunántúl számos vidékén is készítették, s elterjedt volt Székelyföldön is. K. Kovács tovább nyomozta a tejtermék elterjedését, s megtalálta kelet felé egészen távol: a mongoloknál, kazah-kirgizeknél, Tiensanban és a kizsázi karatapelieknél.³ Parhuzamai azonban sorolhatók lennének a szomszédos népek hegyvidéki pásztorkodásából is. A nagyiváni *gőfője* tehát egy olyan lokális kifejezés, amely valójában széles körben elterjedt kulturális elemet takar. (Nem lévén nyelvész, találgatásokba viszont nem kívánok bnyolódni a kifejezés etimológiája kapcsán. Gyanítható azonban kapcsolata az általános gomolya, ill. gömölye alakokkal.)

Füvessy Anikó kis cikke azonban rendkívül lényeges problémára hívja fel újra a figyelmet: felvetődik a néprajztudomány terminológiai bizonytalanságainak, pontatlanságainak kérdése s annak veszélye, hogy egy-egy tájszó, népnyelvi kifejezés — bekerülve a szaktudomány nyelvbe — sokszor egymástól teljesen eltérő jelenségeket takar. Maradjunk most konkrétan a *gőfője* ~ *gömölye* (*gomolya*) példánál.

A *Magyar Néprajzi Lexikon* címszava szerint a gomolya ~ gömölye édes juhsajt.⁴ Kétségtelen, hogy a mai magyar nyelvben s a néprajztudomány nyelvében a kifejezés elsősorban ezt jelenti, de már maga a fentebb említett két, recens adat óvatosságra int. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a tejtöltővel, juhtejből készült, a tejkultúra talán legmagasabb szintjét jelző végtérmekekre is váltakozva alkalmazzák a *sajt* és a *gomolya* ~ *gömölye* terminust. Paládi-Kovács Attila szerint a barkó vidéken a *sajt* főleg a pásztrok, a *gomolya* pedig a parasztok nyelvében él.⁵ A fentebb említett recens adatok arra utalnak, hogy a gomolya ~ gömölye kifejezés — a tejtöltés sajt készítés mellett — egy oltó nélkül, gyakran tehéntejből készített pogácsatúró-feleség megjelölésére is szolgál. Ezt igazolják a Magyar tájszótár adatai is. Szinnyeinél a *gomolya*, *gomolya*, *gömölye*, *gömölye*, *gomolya* ökölnyi nagyságú gömbölyegbe gyúrt édes juhtejből jelent (Alföld, Kiskunhalas, Szentés, Szörög, Orosháza, Furta, Debrecen, Földes, Csaohol, Szürnyeg és Rimaszombat vidéke).⁶

Sajnos nyelvtörténeti adataink nem igazítanak el e kérdésben egyértelműen. Jelzik ugyan, hogy a *sajt*, és a *gomolya* nem ugyanaz, de nem tudni, hogy más módon konzervált tejtermékről vagy ugyanazon termék különféle stádiumairól van szó. 1787-ben, Pápai-Páriz szótárának Bod-féle javított kiadásában: „Hegyesen tsináltott sajt, gomolya = meta lactis.”

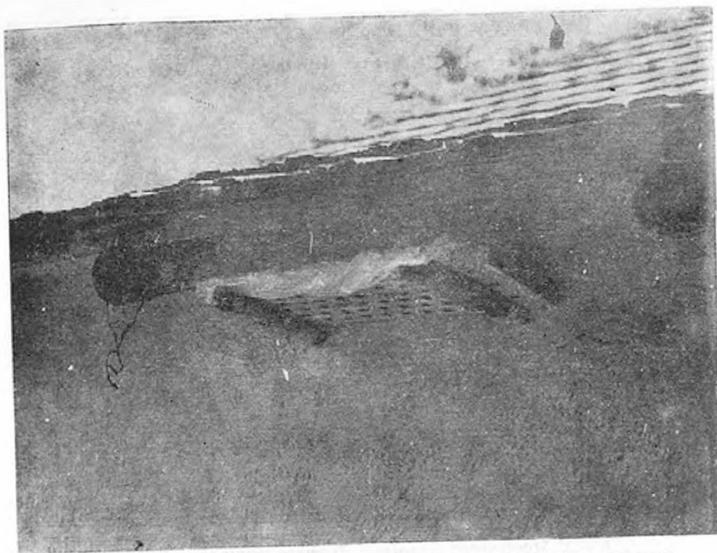

1. kép. Megszáradt gomolyák, Tiszasas (Szolnok megye)

A nyelvtörténeti szótár egyéb adatai szerint: „Tóth István és Főző Lukács béri külön-külön 16 ft. 3 sajt és 3 gomolyó.” „János Kovács vejít sajtosnak fogadtat meg 13 ft. . . 2 sajt, 2 gomolya.” „Csanki István főző béri három sajt, három gomolya.”⁸

Úgy vélem tehát, hogy a gomolya ~ gömölye kifejezés kétféle tejterméket s feltehetően két, eltérő tejkonzerválási eljárást jelez, s jelzett régebben még inkább, hiszen az ismertett túrófélélt ma már szinte sehol nem készítik. Nehéz lenne persze választ adni arra, hogy a két terminológia miként kapcsolódik össze. Nem biztos, hogy a kettőt egymásból kell levezetnünk, hiszen etimológiai szótárunk egyértelműen elkülöníti a gomolya „gömbölyű csomó”, ill. „juhsajt” jelentését, s elvállik a két jelentésárgyulat az átadó szláv nyelvekben is (pl.: csehben és szlovákban *homole* = legömbölyített hegyű kúp, süveg alakú csomó).⁹ Talán éppen *Knieza István*-nak lehet igaz, aki szerint ahány jelentés, esetleg annyiféle átvétellel kell számolnunk.¹⁰

Egy azonban kétségtelen: vannak ugyan alapos mélyfúrások tejgazdálkodásunk egy-egy területén, összességében azonban még nagyon sok adatfeláró és -közlő munkára van szükség, akár olyan aprókra is, mint a Füvessy Anikóé. A terminológiai mellett azonban sokkal nagyobb súlyt kell helyezni a tejkonzerválási fizikai és kémiai technológiáira, mert az a véleményem, hogy sokkal kevesebb eljárás mód-végtermék típusban leírható az egész európai, ill. eurázsiai tejkultúra, mint amilyen bonyolultnak időnként — éppen a terminológiai gazdagság miatt — tűnik.

2. kép. Gomolyaszárító polc az eresze alatt, Tiszasas (Szolnok megye)

JEGYZETEK

- 1 Füvéssy Anikó: A nagyiváni gótyje. Múzeumi Kurír 32. szám (1980. április) 35.
- 2 Az eddig megjelent tájszótárak nem említik ezt a kifejezést, nem szerepel Szinyeyei József munkájában sem. Az Új magyar tájszótár megfelelő kötete még nem jelent meg, a Magyar nyelvjárás atlasz eddigi térképlapjai nem említik a témát.
- 3 K. Kovács László: Adatok tejkonzerválásunk egyik régi módjához. Ethn. LXXXI. 1910/623—626.
- 4 Magyar néprajzi lexikon 2. kötet 294. Bp., 1979.
- 5 Paládi-Kovács Attila: A keleti palócok pásztorkodása. 139. Debrecen, 1966.
- 6 Szinyeyei József: Magyar tájszótár I. 705. Budapest, 1893.; Herman Ottónál a gomolya egyaránt jelent juhsajtot és túrót. Vö.: Herman Ottó: A magyar pásztortok nyelvkinése 330. Budapest, 1914.
- 7 Szarvas Gábor—Simonyi Zsigmond: Magyar nyelvtörténelmi szótár I. 1097. Budapest, 1893.
- 8 Szarvas Gábor—Simonyi Zsigmond i. m. 1097.
- 9 A magyar nyelv történelmi-etimológiai szótára I. 198. Budapest, 1967.
- 10 Kritezse István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai I. 198. Budapest, 1974.

Múzeumi kiállítások, tanácskozások, ünnepek

Júniusban: 14-én a türkevei Finta Múzeumban Gyenes Gyula megnyitotta a centenárius Finta Sándor-emlékkiállítást. A tatai Kuny Domokos Múzeumban Páskándi Géza nyitotta meg Horváth Ferenc grafikus ki-

állítását. 19-én a Szentendrei Művésztelepi Galériában Németh Lajos nyitotta meg Papachristos Andreas szobrász kiállítását. 25-én a Magyar Nemzeti Galériában Kodolányi Gyula nyitotta meg A nyolcvanas évek amerikai festészetét c. kiállítást. 26-án Mezőkövesden Szabadfalvi József két népművészeti tájházat adott át (Kis Jankó Bori u. 21. sz. és Mogyoró köz 4.). A váci Vak Bottyán Múzeumban Losonczy Miklós megnyitotta Hincz Gyula kiállítását. 27-én a Tihanyi Múzeumban Körner Eva nyitotta meg a Derkovits Gyula-emlékkiállítást. 30-án a Közlekedési Múzeumban Manfred Mühlner nyitotta meg a drezdai Verkhersmuseum anyagából rendezett Léghajók c. kiállítást. A Magyar Nemzeti Galériában Varga Imre nyitotta meg Strobl Alajos emlékkiállítását.

Júliusban: 3-án a nyíregyházi Jósza András Múzeumban Béres András nyitotta meg a Fazekas család, Nádudvari fekete kerámia c. kiállítását. 9-én, a győri Xantus János Múzeumban Mucsi András nyitotta meg Losonczy Tamás festőművész tárlatát. 10-én, a Miskolci Galériában Végvári Lajos vezette be a katowicei festők és szobrászok tárlatát. 11-én, a bajai Türr István Múzeumban Kerékgyártó István adta át a Válogatás a népművészet szellemében című kiállítást (1975., 1977., 1980.) anyagából készült válogatást. 12-én, a kalocsai Viski Károly Múzeumban Talácsi István nyitotta meg az új állandó kiállítást (Népek, életformák, hagyományok a Kalocsai Sárközben, a Kalocsai éremgyűjtemény, Az ásványok és az élet). A Pécsi Galériában Horváth György adta át a VII. országos kispasztikai biennálé kiállítását. 13-án, a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeumban Dankó Imre vezette be a Medgyessy Ferenc-emlékkiállítását. 14-én, a Xantus János Múzeumban Mojzer Miklós nyitotta meg a Napóleon művészei c. kiállítást. 18-án, a veszprémi Bakonyi Múzeumban Pap János vezette be Mikus Gyula kiállítását. 20-án, a Hatvani Galériában Pogány Ó. Gábor nyitotta meg Sz. Nagy Mária szobrász kiállítását. Ugyanekkor, ugyanitt Bényei József adta át Józsa János kiállítását. 21-én, a kecskeméti Katona József Múzeumban Csilléry Klára vezette be a Magyarországi szöveges falvédők a 19—20. században c. kiállítást. 25-én, a Tihanyi Múzeumban Németh Lajos nyitotta meg a VI. balatoni kisgrafikai biennálé kiállítását. 26-án; a szegedi Móra Ferenc Múzeumban Papp Gyula nyitotta meg a Szeged múltja, jelene, jövője c. állandó kiállítást. Sáros-patakon, a Tiszán inneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Múzeumban Kürti László nyitotta meg a Kollégiumtörténeti és egyházművészeti kiállítást. 28-án, Hajdúböszörményben Tamás Ervin adta át az új Hajdúsági Galériát. 31-én a Szépművészeti Múzeumban Günther Busch nyitotta meg Otto Modersohn (1865—1943) festőművész emlékkiállítását. Megnyitotta a 18. Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep zárókiállítása (Losonczy Miklós).

Augusztusban: 2-án, Gazda László nyitotta meg a Balmazújvárosi Fotóművész Alkotóház kiállítását. Debrecenben megnyitotta a VII. nemzetközi gyermekrajz-kiállítás. 9-én, a Szentendrei Képtárban Gábor Eszter adta át a Szentendrei tárlatot. 13-án, a Magyar Nemzeti Galériában Németh G. Béla vezette be a Művészet Magyarországon 1830—1870 c. kiállítását. 14-én, a Szentendrei Művésztelepi Galériában Németh Lajos nyitotta meg Kaponya Judit festőművész kiállítását. 16-án, Kecskeméten, a Magyar Naiv Művészek Múzeumban Kerékgyártó István új állandó kiállítást nyitott. A Katona József Múzeumban pedig Sümei György a VII. Nemzetközi Zománeművészeti Alkotótelep kiállítását adta át. 28-án, a Déri Múzeumban Sz. Kürti Katalin nyitotta meg Gadányi Jenő (1896—1960) emlékkiállítását. A Kőlcsey Ferenc Művelődési Központban Borbély Miklós

vezette be a Környezetünk élő díszei c. kiállítást. 30-án, a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumban *Csapó György* nyitotta meg Frank Friegyes festőművész emlékkiállítását.

Szeptemberben: 7-én, a Szépművészeti Múzeumban *Falvy Zoltán* nyitotta meg a Kép és zene c. kiállítást. 13-án, a tápiószzelei Blaskovich Múzeumban *Vigh Tamás* adta át Dabóczi Mihály szobrászművész kiállítását. 17-én, a tiszafüredi Kiss Pál Múzeumban *Végyvári Lajos* vezette be Szalay Lajos grafikus kiállítását. Az Országos Hadtörténeti Múzeumban *Bereczky Loránd* nyitotta meg Bükkösi Gábor kiállítását. 18-án, a Szentendrei Művésztelepi Galériában Kántor Andor nyitotta meg Rozgonyi László festőművész emlékkiállítását (1894—1948). A KLTE díszudvarán *Tilles Béla* adta át Vajda Júlia festőművész kiállítását. 20-án, a Katona József Múzeumban *Bíró Tibor* nyitotta meg a Régi török szőnyegek Kecskeméten c. kiállítását. A tatai Kuny Domokos Múzeumban *D. Fehér Zsuzsa* vezette be Szlavik Lajos festőművész kiállítását. A Túrkevei Múzeumban *Iván Sándor* négy festő tárlatát (Vad András, Kádas Zsigmond, Bodnár Lajos, Sarkadi Imre) vezette be. 21-én, a hajdúböszörményi Művelődési Központban *Lázár Imre* nyitotta meg Torok Sándor festőművész kiállítását. 23-án, a Debreceni Agrártudományi Egyetemen *Simon Zoltán* adta át Félégyházi László festőművész kiállítását. 24-én, a Magyar Nemzeti Galériában *Pozsgay Imre* nyitotta meg a Bartók Béla emlékére c. kiállítást. 25-én, a Miskolci Galériában *Csótai János* vezette be Nagy Margit és Varga Miklós kiállítását. 27-én, a székesfehérvári István király Múzeumban Néray Katalin nyitotta meg a képzőművészeti új szerzeményekből (1978—1981) rendezett kiállítást. Esztergomban, a Keresztény Múzeumban *Lékai László* adta át a Kora reneszánsz kőfaragások c. kiállítást. 28-án, a Pápai Helytörténeti Múzeumban *Szjő Béla* nyitotta meg az Orlaitól Nagy Lászlóig c. képzőművészeti kiállítást.

TARTALOM

31. szám

(IV. kötet 7. szám)

1981. november

LÉVAI BÉLA: Józsa története a földrajzi nevek tükrében — —	3—59
TÓTH ENDRE: Oláh Gábor emlékezete — — — — —	60—61
Az 1981. évi Múzeumi- és Műemléki Hónapról — — — — —	61
Megjelent az Árkádia — — — — —	61
DANKÓ IMRE: Túrkevei nyelvi-néprajzi tallózás — — — —	62—63
VIGA GYULA: Néhány szó a nagyiváni „göfölye” kérdéséhez —	63—66
Múzeumi kiállítások, tanácskozások, ünnepek — — — —	66—68